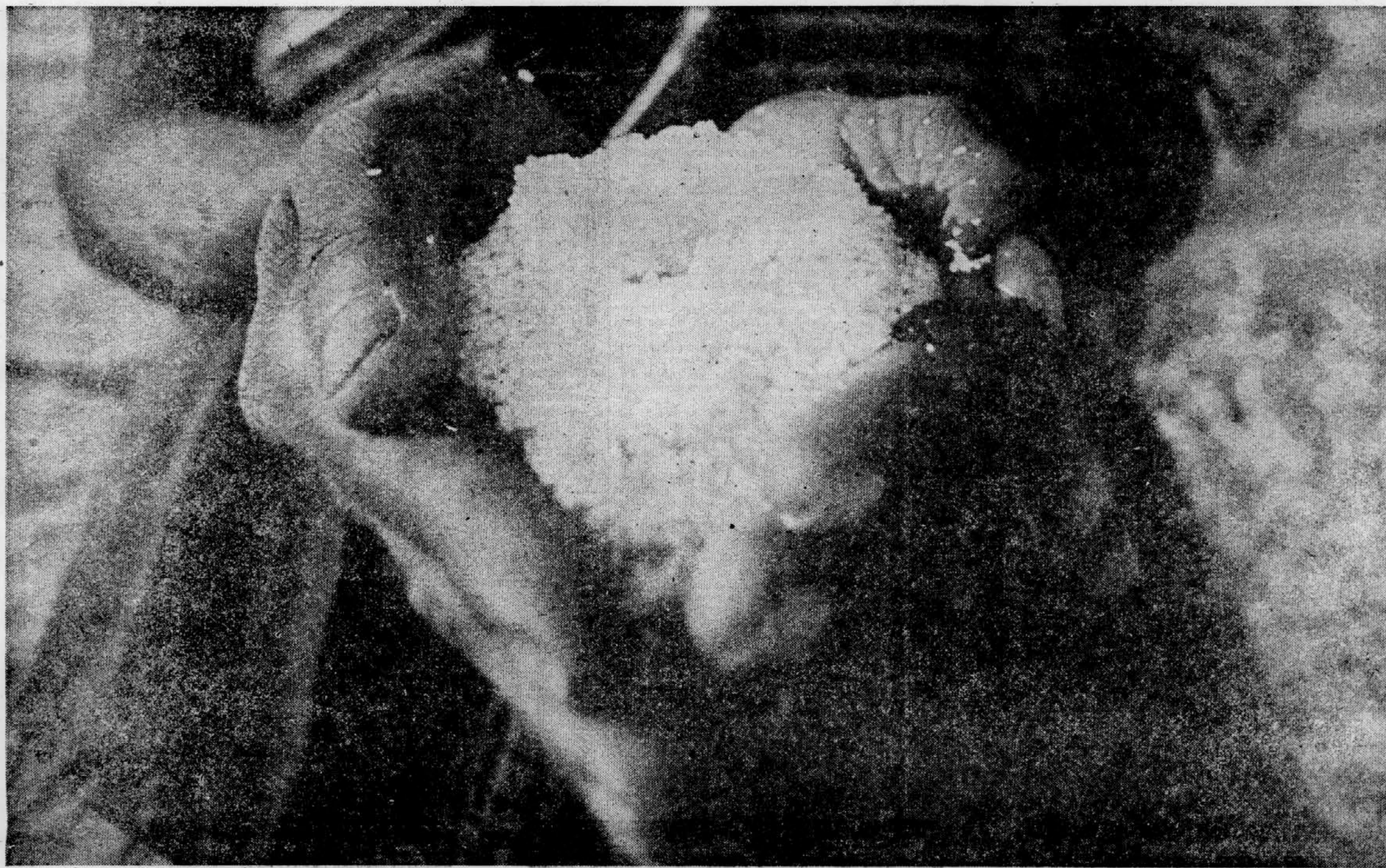

sobotna
priloga

čas svetovne vročice

V pičlem mesecu dni dve izredno pomembni mednarodni srečanja — pravkar končana tridnevna posvetovalna sedemnajstih članic koordinacijskega biroja neuvrščeni dežel v Alžiru ter bližnje, za 9. april napovedano, izredno zasedanje generalne skupščine OZN o vprašanju gospodarskega in socialnega razvoja manj razvitih držav — je podatek, ki najbolj zgovorno prikazuje sedanjo dinamiko političnih in gospodarskih dogodkov v svetu. Teh je bilo v zadnjem času obilo in morda je prav to vzrok, da so nekateri zunanje politični analitiki preteklih šest mesecev imenovali najbolj dinamično obdobje po drugi svetovni vojni.

Po sorazmerno ugodnem razpletu suškega vdelaa bližnjevzhodne krize, kjer sta nasprotujoči si strani relativno hitro dosegli soglasje o ločitvi čet, kar je pomembnejše, uresničili dogovorjeno ločitev in umik izraelskih čet na vzhodno stran suškega prekopa, se je na golanski strani zataknilo in dezangaziranje je običajno v slepi ulici. Enotna akcija neuvrščeni, ki se zavedajo, da je bližnjevzhodna kriza ne le nevarnost za dežele, ki so neposredno zapletene v spopad, pač pa tudi velika ovira za gospodarsko stabilnost dežel v razvoju, je prva od obeh hudih, a neizogibnih preizkušenj, ki čakajo neuvrščene prav v najbližnji prihodnosti.

Drugi izpit njihove enotnosti je časovno laže opredeljen — v obeh so razpravljali na nedavnem zasedanju koordinacijskega biroja — vendar je, kar zadeva pomembnost in kompleksnost, nič manj težaven. Na kratko, gre za to, kako z ločnimi dejavnostmi neuvrščeni ter hkrati tudi v okviru svetovne organizacije doseči sprejete trajnejše strategije gospodarskega razvoja manj razvitih dežel, ki so bile dosedaj večinoma popolnoma odvisne od prispevkov razvitega sveta. Vendar, poudarimo, kar so podčrtali že na četrti konferenci neuvrščeni ter pred tem na georgetownskem sestanku zunanjih ministrov, prav premajhni prispevki razvitih dežel so bili eden od vzrokov, zaradi katerih so neuvrščeni pričeli razmišljati o širšem konceptu svojega razvoja, ki ne bi potekalo pod okriljem nekaj med seboj neodvisnih organizacij, pač pa v okviru OZN.

Izredno zasedanje generalne skupščine OZN — uradni naziv je »zasedanje o gospodarskem in socialnem razvoju« — bo imelo na svojem dnevnem redu več zelo kompleksnih vprašanj, ki se v svetu sicer pojavljajo že dalj časa, vendar so jih prav dogodki v zadnjih mesecih postavili v središče mednarodnega dogajanja. Gre torej za vprašanje oskrbe z nafto in surovinami, ob tem pa tudi za probleme v zvezi s povečanjem cen živil (tudi pomanjkanja) ter industrijskih izdelkov, ali kar na kratko, za celoten sklop razvojnih problemov, ki tarejo države v razvoju.

Najpomembnejše vprašanje, ki zadeva tudi razviti svet, je vprašanje oskrbe sveta z nafto, ob kateri je v preteklih mesecih prišlo do vrste v zasnovi popolnoma različnih pobud. Afriške države so, recimo, na sestanku s članicami Arabske lige predlagale, naj bi vprašanje naftnih cen v prihodnje uredili z vzpostavitvijo dvojnih cen, od katerih bi višje veljale za razvite, nižje pa za države v razvoju. Iz razumljivih vzrokov je bila takšna zamisel še vnaprej pokopana, arabske države pa so namesto tega sklenile ustanoviti skupno tri sklade, s pomočjo katerih bi afriške države s svojimi omejenimi proračuni lažje prenesle pezo izdatkov za nafto.

Arabski skladi za pomoč še niso pričeli delovati, ko so izračuni pokazali, da samo ta denar ter sredstva nekaterih drugih ločenih institucij (svetovna banka, ipd) ne bodo zadostna za urejevanje gospodarskega položaja dežel v razvoju, pač pa bi bilo potrebno za dolgoročno in hitrejšo ureditev tega vprašanja najti tudi druge načine, recimo spodbujanje gospodarskega sodelovanja med neuvrščeni, sprostiti pretok kapitala ter materialnih dobrin, predvsem pa pospešiti dogovarjanje dežel v razvoju.

S spodbujanjem trgovinske in blagovne menjave med deželami v razvoju namreč ne bi le pospešili njihovega gospodarskega razvoja, ki se je dosedaj v primerjavi z napredkom razvitih dežel zmanjševal, pač pa bi hkrati tudi ustvarili trdnjše temelje za dolgoročno gospodarsko sodelovanje, ki je, kot je med obiskom v deželah indijske podceline poudaril predsednik Tito, bilo dosedaj v senci političnega dogovarjanja neuvrščeni.

Urejevanje vprašanja financiranja razvoja manj razvitih dežel, je naslednja od pomembnih točk med zasedanjem v stekleni palači ob East Riverju. Financiranje je dosedaj temeljilo na vrsti finančnih organizacij, ki so sredstva za pomoč deželam v razvoju dobivale večinoma iz proračunov razvitih držav, ta sredstva pa so bila dosedaj precejšnja, tako da se je prepad med razvitimi in nerazvitimi delom sveta še povečal. Podržanje nafte so to vprašanje še posebej aktualizirale, saj se bodo izdatki za nafto v deželah v razvoju samo v letošnjem letu povečali za okroglih deset milijard dolarjev, medtem ko bo znašala celotna pomoč za investicije v industrijo in poljedelstvo teh držav — če ostane na lanskni ravni — komaj osem milijard dolarjev. Dežele v razvoju torej, če bi višina finančne pomoči v letošnjem letu bila enaka lansk, s temi sredstvi ne bi mogle niti poravnati višjih izdatkov za nafto, kaj šele, da bi resneje pomislile na investicije v infrastrukturo, ali kjerkoli drugje.

Eden od načinov zaprejanje takšnega položaja je gotovo dvostransko dogovarjanje, kakršnega se je, recimo, pred kratkim lotila Indija, ko je podpisala pogodbo o gospodarskem sodelovanju z Iranom, Iranom ter Saudsko Arabijo, ali pa nekaj regionalnih meddržavnih konferenc. Kljub temu pa bi takšno dogovarjanje moralo potekati vsklajeno bodisi v okviru skupnosti neuvrščeni, pa tudi, v okviru svetovne organizacije. Zato je ena izhodnih premis neuvrščeni, ne iskati sporov z razvitimi, pač pa skupaj z njimi za razpravljalno mislo organizacije združenih narodov najti rešitve za svoj gospodarski in socialni razvoj.

Naloga torej ni niti najmanj lahka, posebej še, ker se istočasno pojavljajo tudi razpoke v dosedaj tradicionalno stabilnih odnosih zahodne Evrope in ZDA. Ameriški predsednik Nixon je dokaj ostro kritiziral delovanje evropske devetice, zaradi njihove odločitve, da članice EGS neposredno razpravljajo o obširnejšem in dolgoročnem sodelovanju z naftnimi deželami, kar izpodbija enotnost nastopanja porabnic nafte, dogovorjeno na washingtonskem sestanku.

Tretji sklop vprašanj, ki bo pravitkoma na dnevnem redu izred-

nega zasedanja, je vprašanje oskrbe sveta s surovinami. Te so, tako kot nafta, zelo neenakomerno porazdeljene, večidel pa so v posesti držav v razvoju, ki s prodajo naravnega bogastva financirajo svoj razvoj. Zapleti pri izkoriščanju surovinskih virov — to je v večini primerov v rokah razvitih dežel — je spodbudilo dogovarjanje lastnic surovin, ki želijo poslednje enotne nastopati, doseči realno ceno za svoje bogastvo ter razviti lastno industrijo predelave teh surovin.

K uskladitvi teh stališč bo gotovo pripomogla posebna konferenca o vprašanju surovin, ki jo neuvrščene načrtujejo za prvo polovico prihodnjega leta, gotovo pa bodo izredno pomembni tudi sklepi, ki jih bodo o vprašanju oskrbe in cene surovin izrekli predstavniki sodelujočih članic OZN, pri čemer se bodo morali zavedati, da so surovinski viri za marsikatero državo malone edini, če že ne najpomembnejši vir za njen gospodarski napredek.

Ni manj pomembno ni vprašanje prehrane sveta, posebej še, ker se je prav v letošnjem letu na primeru suše v centralni Afriki v najbolj grobi obliki pokazalo, kakšne so posledice nevsklajenega delovanja na področju načrtovanja poljedeljske slike sveta. Adeke Boerma, generalni sekretar organizacije za prehrano in poljedelstvo, ni brez vzroka opozarjal, da se svet nahaja v težavnem položaju. Če bi v katerikoli od velikih svetovnih proizvajalk hrane prišlo do občutljivega zmanjševanja proizvodnje, bo zaradi skopnehih zalog v zadnjih dveh letih, posledice slabe letine občutil ves svet. Folio tega pa so se, kar najbolj zadeva, ravno dežele v razvoju, cene hranil v zadnjem času precej povečale, kar prinaša deželam s tesnimi proračuni precejšnje težave.

Podrobneje, predvsem pa določene kot doslej, bo potrebno spregovoriti tudi o vprašanju pretoka in cen industrijskih izdelkov. Ti so dosedaj nemalokrat služili kot sredstvo prisile ali diskriminacije nekaterih dežel v razvoju, kriza v preskrbi z energijo in surovinami pa je v mnogočem pripomogla, da so se povečale cene industrijskih izdelkov, zaradi česar so narasli dolgovi kupcev in obeti so, da se bo začarani krog v prihodnje še

nadaljeval, če pod okrilom svetovne organizacije, ali drugje, ne bo dosežen dogovor o pravičnejšem pretoku industrijskih izdelkov.

Skratka, izredno zasedanje generalne skupščine pomeni za neuvrščene dežele, ki tvorijo večino članic svetovne organizacije in ki imajo največ zaslug za sklic bližnjega zasedanja, pomembno preizkušnjo njihove enotnosti, izpricane na četrti konferenci v Alžiru, kjer je bilo med drugim ugotovljeno, da je politika neuvrščeni eden najpomembnejših dejavnikov v sodobnem svetu.

Prav spricho te pomembnosti je zasedanje generalne skupščine hkrati tudi priložnost za neuvrščene, da z enotno akcijo — priložnost za dogovor o tej pa je bila ravno na sestanku koordinacijskega biroja v Alžiru — potrdijo alžirske sklepe in tako napravijo prvi korak za učinkovitejšo in predvsem hitrejše reševanje pomembnih vprašanj svojega gospodarskega razvoja.

Po tem je nadvse potrebno poudariti tudi nujnost kontinuitete dejavnosti neuvrščeni, saj so vprašanja gospodarskega razvoja tolikanj kompleksna in neodložljiva, da zahtevajo ne le učinkovito, pač pa tudi kontinuirano akcijo. Pri načrtovanju in izvajanju programov gospodarskega razvoja, se med neuvrščeni pojavljajo različne teritorialno omejene grupacije (sodelovanje med arabskimi, afriškimi, latinsko-ameriškimi državami, sodelovanje muslimanskih dežel ter med arabskimi in afriškimi deželami), kar je vsakakor pozitiven premik, čeravno bo potrebno prav v okviru neuvrščeni doseči njihovo povezovanje, da bi v okviru teh regionalnih skupin dosegli enotnost in ustvarili enotno strategijo razvoja neuvrščeni.

S tako doseženo enotnostjo bodo tudi akcije v okviru svetovne organizacije pridobile na svoji učinkovitosti. Morda pa tudi ni brez pomena, da se bo prav v premoru med sestankom koordinacijskega biroja neuvrščeni ter izrednim zasedanjem generalne skupščine v Zenevi začelo 56. redno zasedanje gospodarskosocialnega sveta OZN (ECOSOC), ki ima po ustavnih listini svetovne organizacije dolžnost načrtovanja gospodarskega razvoja manj razvitih dežel.

Božo Mašanović

Poštni predal 29 16

Iz kongresnega gradiva

Šestkrat več hladilnikov v slovenskih gospodinjstvih 18

Franjo Krivec

Ustavna preobrazba zavarovalstva

Zdravko Ilić

Novosti v federaciji 19

Boris Dolničar

Sedanja slovenska stanarina 20

Alenka Fuhar

Po demografskem simpoziju

Ilja Popit

Pota slovenske elektrifikacije 21

Marjan Kunej

V mestu, kjer so tudi dobre stvari

Drago Vresnik

Doline herojev in legend 22

Slavoljub Djukić

Življenje (tako rekoč) v zaledju

Lojze Kante

Čiščenje skozi spopade 23

Okrogla miza

O svobodi kulturnega ustvarjanja 24

Branko Senica

Vojščak, pesnik, človek

Alenka Gerlovič

Gospodarski pomen likovne kulture 25

Jaka Stular

Preštevane do ničle?

Marko Kozman

Obdelovalne površine v Sovjetski zvezi 26

Marjan Sedmak

Ob noti italijanskega zunanjega ministrstva

»The Economist«

O portugalskem generalu in gverili

Tit Doberšek

Mustafa Barzani 27

Josip Zdešar

Sporni memoari

Janez Stanič

Zapisi iz Irana 28

Ljubo Dorčević

V čigavih rokah je volan?

Življenje na Jupitru?

29

Boris Verbič

Ekologija, energetika, ekonomika, politika

Dušan Stanković, prof. dr.

Naravna prehrana — redkost 30

Jože Hlebanja, prof. dr. inž.

Razdrobljeno delo

Horst Hoffmann

Šest mesecev samopreskrbe 31

Dagmar Suster

Kdaj v Planici 200 metrov?

Barbara Goričar

Tri srečanja z Walterjem Steinerjem 32

Mirko Božić

Sprehod

Ciril Ramovž

Spoštujte starost 33

Birago Diop

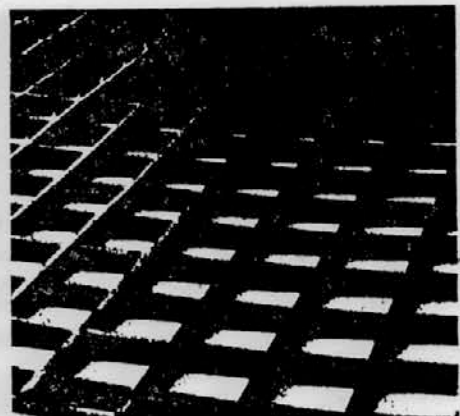
Zakaj hijene ne nesejo jaje

György Mikes

Recimo ...

László Tabi

Pripravljajo napet film 34

poštni predal 29

Is Prešernove kuhinje

Delo, 16. februarja

V Delu, ki je izšlo 16. februarja 1974, sem bral članek pesnika Janeza Menarta, v katerem pojasnjuje, zakaj je odklonil nagrado Prešernovega sklada. Čez nekaj dni sem zasledil še se-stavek pisatelja Bena Zupanciča, v sobotni prilogi Dela pa sem prebral še intervju s predsednikom SAZU Josipom Vidmarjem.

Polemika o Prešernovi nagradi je spodbudila tudi mene. Prebral sem zbirki Bela itaka Tomaža Salamina in Prigode Vena Tauferja, deli avtorja, ki letošnjo nagrado. Skoraj niso slišali nise razumel, so pa me nekatere stvari v zbirkah prizadele, zato sem povedati svoje stališče. Toda to ne bo le moje stališče. O nagradnih zbirkah sem razpravljati tudi s sodelavci, ki so z menoj vred zmalaj z glasovi. So to mar pesmi, ki zaslužijo nagrado? Resno se vprašujem, kakšni ljudje so to, ki so prisodili nagrado — podeljevali naj bi jo za najvišje literarne dosežke — potiskanemu papirju brez knjižne vrednosti. Zanimajo me tudi, kakšne kriterije imajo uredniki v Državni založbi Slovenije in v Cankarjevi založbi, da izdajo taki zbirki. Strijam se, da lahko vsakdo piše, kot Slovenec pa se ne morem strinjati, da se za tako poveljevanje trojico družbeno sredstva. Zanimajo me tudi (in to ne samo mene), kakšno je stališče naših političnih vodstev do takih pojavov v naši kulturi. Štislam sem o grupe-pastvu med kulturnimi delavci. In kakšno je stališče Društva slovenskih pisateljev, ki ima nad dvestopetdeset članov? Zakaj se, razen tovariša Vidmarja, nihče ne oglasi in pove svoje stališče? Ali se boje zamere? Čigave? Bralci, ki imajo radi lepo slovensko besedo, pa naj jo preberejo v pravi ali poeziji, bi v tej polemiki prav gotovo želeli slišati tudi njihov glas. Ob tem nekulturnem dopoldnem bralca ne bi smeli pustiti samega. Omenjeni zbirki sta dokaz popolnega razvedrotenja vsega lepega, plemenitega.

Pravimo, da smo v naši socialistični družbi na najrazličnejših področjih že veliko dosegli. Ali naj torej dopustimo, da posamezniki pokvarijo, kar smo na kulturnem področju doslej že dosegli?

Tovariš Josip Vidmar je edini, ki je zelo preprosto in za bralca razumljivo povedal, kaj meni o nagradni poeziji. Zanimajo me, kakaj njegovih stališč ne upoštevajo. Niti enega odgovora se nisem zasledil, ki bi utemeljeno zavrnil njegova gledanja na dajanje nagrade slovenski kulturi. Je mar to dovolj, da mu pošteni ljudje dajo prav in konec. Morda bi kdo dejal, da je to boj dveh generacij, da starejši ne razumejo mlajših. Toda jaz sem razpravljal o pesnikih z ljudmi, ki so približno istih let kot nagradjenca, s srednjimi in visokoskolsko izobrazbo. In vsi smo bili istega mnenja: to ni literatura. Tako literaturu očlanjamo, iz tega izhajajo le še ena možnost, da smo mnogi, ki pesmi navedenih pesnikov ne priznavamo, nemumni, staramodni. Toda vsi cenimo vse kulturne stvaritve, ki so razumljive, ki nam odkrivajo nova spoznanja, nas bogate in plemenitijo.

V radijski oddaji še pomnite tovariši je prejšnji urednik Ivan Jan ob slovesu povedal, da je pesnik Salamon ovenudnotil to oddajo z izjavo — to je oddaja za uspanje slovenskih kmetov. Pesnik Veno Taufer pa v svoji pesmi Panorama tako pravi:

(odlomci)
turski kanon počel
eden je brez roke
drugi je brez noge
komandant stane brez glave
na konju sedi
(itd.)

In na primer v pesmi Popotovanje (odlomci)
fran franc franc franci
hitite razpodite zarile
kocbek edvard kardelj
dajte nam puške gremo na trst
wie sich der kilene moritz die revo-lution vorstellit

Je rekel kidrič v brigadi
sem jo dobil po nosu
(itd.)

To je zloba in norčevanje iz vse naše zgodovine. Zanimivo bi bilo slišati mnenje organizacij zveze borcev. V gospodarstvu se trudimo in ga poskušamo z najrazličnejšimi ukrepi urediti. Ob tem kultura ne bi smela biti pastorka. Tudi na tem področju bi morali narediti red.

Strinjam se s predlogom tovariša Bena Zupanciča in Josipa Vidmarja. Sprejeti je treba kriterije za podeljevanje nagrad, posebej pomembna pa je sestava komisije.

Naj vprašam še tole: ali ne bi oper-na pevka Bogdana Stritarjeva zaslužila za žiljenjsko delo Prešernovo nagrado in ne le nagrado sklada?

Pavel Lešnjak,
Ljubljana

O svobodi kulturnega ustvarjanja

Delo, 16. marca

Ko je človek takole iz sobote v soboto priča, kako ga zmerom več budnih ljudi poskušajo potisniti v prav neprijetna razmerja, kliva povodnji prav neprijetnih besed na njegovo glavo, je morebiti samo po sebi umljivo, da si začne zastavljati nekatera vprašanja. In da se ga polasta melanholija, ki vidi, da prihajajo vse te enake neprijetne besede od ljudi, kar se da različnih po provenienci, misljenju, pozicijah in celo okusu. Da bi se z užitek-predal ljudomrznosti, je tudi nemogoče. Ker pa živimo prav za prav v neprenehnem odrekanju užitkom, se človek vendarle začne, kot rečeno, spraševati.

Vpraša se, na prilliko, ali je sploh potrebno in koristno, da se pokončno vzdigne proti tistim neprijetnim besedam in jih vrne, odkoder so prišle? Čemu naj jih vrne? Ali bi odgovarjanje morda utegnilo poslati plodno, v tem ali onem pogledu? In ali tiste besede sploh izgovarjajo karkoli, na kar bi bilo mogoče odgovorjati?

Eno vsaj je več kot očitno. V vsej razsežni besedni produkciji, ki jo zadnji čas posreduje zlasti dnevniki DELO in ki se ukvarja s čisto konkretnimi osebami — ko da je naposled na pomolu prelom z abstraktnostjo načelnosti, čas, ko ne bo šlo več za stališča, ampak za osebe, za najmanj pomembni, na primer, poezijo in umetnost. Čeprav se ti dve besede valjata po vseh kotih vsega tega spisa, je resnica vendarle povsem preprosta: pesniki zaničujejo pesnike, dramški pisci javno brijejo norce iz konvencij, dramški pisce, oboji pa s posebno naslado nasiljujejo pisanje o poeziji, dramatik in umetnosti. Tudi ta refren je preprost in monoton: kritiki sploh ni; kritika nima pojma o stvari; kritika je pristranska in klakar-ska; kritiki gre samo za prinašanje in-terese, za protežiranje vlastnih ljudi, brez cilja in kakovosti; kritika je ekskluzivistična, geniji se po njenem diktatu vsake toliko časa menijo »na dežurnstvu«; kritika ni drugega kot teror...

Kaj bi bilo mogoče odgovoriti na takšne in podobne, drastične in pav-salne trditve, ki seveda niti od daleč ne potrebujejo nikakršnih argumentov? Nič drugega kot to, da ima kriti-ka pač svojo afiniteto, okus in svoja merila, kakor jih imajo najbrž tudi pisatelji vseh teh spisov o kritiki in nekakšni njihovi ljubemzi do sekta-se in ki kot jih navsezadnje imata, na primer, tudi Ervin Fritiz in Matej Bor, in dobro je, da je tako. Razen tega menda ne opraviča tega nehalnega in slabo plačanega posla na slovenskem en sam človek, nikomur ni tudi, kot vem, prepovedano: zategadelj so očitki, češ da je na Slovenskem pri-levirčen en literarni niti ali slog na račun drugega, tako imenovani mo-dernizem ali avantgardizem na škodo tako imenovanega realizma, brez soli. Kaj je mogoče odgovoriti, se človek vpraša, sklonjen nad berilom, Ervinu Fritzu (POSTNI PREDAL 29, 16. mar-ca), ki ima svoje mnenje o moderni-dramatik in ki ga je pač plasil med ob-činstvo tako, da si je, med drugi-mi, sposobil nekaj stavkov tudi iz ne-ke moje kritike. (Ne vem sicer, zakaj jo je meni nič, tebi nič, razposlal za »vračnino«.) Kritiki ni spodbil prej potrdil, in dramatika tudi. Iz vsega pa mi je nazadnje uspelo izveči na-uk o »dežurnih genijih«... Poklicna bolezen? Ne vem. Humor? Bogme, ki-sel! Kaj naj človek reče k številnim domisljam na različne teme, razgrnje-ne 16. marca v besedilu SKLAD, KI NI SAM S SEBOJ V SKLADU Mateja Bora (ali ga moram po Fritzovem zgle-du imenovati za »vračninskega pesnika«)? Avtor ima nedvomno veselje nad zve-nečimi diskvalifikacijami podolgem in po-čez, ne da bi eno med njimi po-skušal vsaj za malenkost podpreti z dokazi? Kako naj človek potem na-voja protidokaz? Mogoče je kvečje-mu poprijeti Borovo veselo igro v istem otočnem slogu... A čemu?

MILOŠ MIKELN JE KONKRETNEJSI

Resnejše so trditve Milosa Mikeln, izrečene — prav tako prejšnjo soboto — za okroglo mizo DELA, RAZPRAVLJALJO O SVOBODI UMETNISKE USTVARJALNOSTI, resnejše, a samo na prvi pogled. Melodija je standard-na: na Slovenskem omejujejo tačas umetniško svobodo samo še klani in klike, pripoveduje direktor Cankarje-ve založbe in nato poskuša z dokazi: generacija kritikov je iz slovenske književnosti črtala »cele rodove«, ker so stihlo, vsebinsko itd. drugače usmerjeni kot oni sami in njihova ge-neracija. In še več: »Ti kritiki so za svojo generacijo vzel slovenski Par-nas v zakup in po njem razpostavili svoje ljudi.« Zraven potreže z imeni, tako da ne more biti dvoma, komu je uspelo odstraniti »cele rodove«. To je slej ko prej, kot sledi iz Mikeln-ove diskusije, delo »Kermaunerja, Sno-ja ali Inkretsa«. Potem sledi retorika: na figura, Milos Mikeln reče: »Ne vem, če bi v založbi, ki bi jo urejali ti trije kritiki, veljala ista stopnja umet-niške svobode, kakor je v veljavi na Cankarjevi, ki je pred časom, pomi-slite! tiskala celo njihove knjige. Hval-evredno je seveda, da založba, ki jo ureja Milos Mikeln, kakor vse druge založbe na Slovenskem, priznava in ti-ska različno »usmerjenec« knjige. Vprašanje, odkod se hrani Mikelnov dvom, pa je kljub temu še zmerom odprto. Nihče od omenjenih kritikov namreč ne ureja nobene založbe (niti ni tega, kolikor mi je znano, kdajkoli počel); na tej ravni dokazov o njho-vem zatiranju umetniške svobode, pre-prosto, ni. So pa drugačni dokazi. Prvi iz trojice Mikelnovih osumljencev, Ta-ras Kermauner je, na primer, napisal cel kup knjig o povojni slovenski po-

eziji in dramatik, in tu so — morda celo s pretirano natančnostjo — na dolgo in široko opisani prav VSI »ro-dovi«, pesniki in dramatik, celo tisti docela inferiorni in celo v tisti knji-gi, ki jo je izdal CZ, O kom vse ni pisal Jože Snoj? In nazadnje je tudi Andrej Inkret v zadnjih dveh letih objavil v NASIH RAZGLEDIH kakš-nih trideset kritičnih spisov, in to spet o malone vseh proznih knjigah, ki so bile v tem času napisane na Slovenskem. In če so tisti trije pi-satelji pisali o tako rekoč vseh sode-žnih slovenskih avtorjih, je veliko vprašanje, kako se jim je v isti sapi po-srečilo odstraniti s slovenskega Par-nasa kar »cele rodove«?

Vendar to se niso vsi Mikelnovi dokazi. V nadaljevanju navaja njego-va izjava še nekatera druga pisateljska imena, ki jim je knjige izdal CZ, ki pa jim jih oni trije, »ne vem«, naj-brž ne bi... Direktor po vsem videzu ni dobro premislil svojega spiska, za-kaj omenjen je tudi avtor knjige, ki je pri CZ izšla s spremno študijo iz-pod peresa enega prav tistih kritikov, ki bojda istemu pisatelju omejuje umetniško svobodo, drugi z indeksa pa je tatilo knjigo vstrelil v ciklus sodobne slovenske proze, da je potem izšla v Beogradu, in je zmerom raz-vidno pozornostjo pisarja vsaj se o dveh »Mikelnovih pisateljih«.

No, Mikelnove trditve so od drug-ih iz iste serije težje le na prvi po-gled, če pa jih človek premoti ra-tančneje, se morajo izkazati za debe-le inšinuacije. Ali to ne pomeni, da je hudic namalen na steno?

GRE, KOT PRAVIJO, ZA OBLAST

Ni dvoma, da se Mikelnova ključ-na teza o kritiki, ki da so »za svojo generacijo vzel slovenski Parnas v zakup in po njem razpostavili svoje ljudi«, izvirno ujema z »ugotovitvijo«, ki jo je v intervjuju z uredniki DELA — NAVADITE LJUDI, DA BO DO BRALI (9. marca) — prav tako na temo klakarstva, podal Josip Vid-mar. »Mi, ki podobno mislimo«, se plete njegova misel nismo posebno natančno organizirali, medtem ko so ti, ki predstavljajo tako imenova-no avantgardo pri nas, izrazili vseči politike. Sicer se skrinajo za litera-turo, ampak imajo politično nadar-jenost, nadarjenost za organizacijo, za striktno povezavo ljudi z določenim namenom... V tem je ta razlika: nam ni čisto nič do oblasti, njim pa je.« Zdalj smo seveda pri bistvenem, pri tistih lastnostih »klakarstva«, ki enako str-ji Josipa Vidmarja, Milosa Mikeln in tudi druge pisatelje v DELU in drugod v teh predpomladnih dneh.

Resnici na ljubo, Josip Vidmar je vendarle previdnejši od Milosa Mikeln: kjer slednji apodiktikom operira, izmisljuje nam in nedokazljivo trdi-tvam, kakor da bi šlo za nedvomna dejstva, se prvi vendarle obotavlja. Josip Vidmar namreč govori: »tako imenovana avantgarda BI HOTELA imeti svo oblast v rokah, BI HOTELA diktirati svoj neokus, »HOČEJO, DA BI šla vsa literaturna produkcija v to smer: kajti potlej BI BILO življenje zelo komodno in deloma donosno... in tako naprej. Mikelnov apodiktiki-čen jezik se pri Vidmarju teža v pogov-orku. Kondicional pa seveda pomeni, da klika, se pravi, »tako imenovana avantgarda«, v resnici nima oblasti v rokah, da v resnici ni diktira svojega neokusa in da v potekalnem tudi živ-ljenje (še) ni komodno in donosno. Josip Vidmar govori kvečjemu o ne-kakšni nevarnosti, ki BI MOGLA pri-ti nad nas, Milos Mikeln si še slika kataklizmo, opustošenje na Parnasu tln. Če je temu tako, potem je Josip Vidmar očitno bližji dejanskemu sta-nju stvari kot direktor Cankarjeve za-ložbe. Saj je potrebno pogledati le, kdo danes na Slovenskem kreira za-ložniško, redakcijsko, repertoarno ipd. politiko, kdo vodi kulturne institucije, kdo upravlja s skladi... Med perso-nalno zasedbo bi ne bilo mogoče od-kriti, prvič, nobenega od imen, ki d-anes povajajo v lovu na klakarstvo, vendar, in drugič, nikogar, ki bi v imenu »tako imenovane avantgarde« zares onemogočil in blokiral druga-ko literaturno produkcijo, prepreče-val izhajanje njenih knjig, podeljeva-nje nagrad... Ogledati si je potem potrebno, kdo od pisateljev in kriti-kov je bil zadnjih deset let deležen, na primer, Prešernove nagrade, pa ne bo težko sprevrediti, da so jih bili predstavniki »tako imenovane avant-garde« deležni v izjemno skromni me-ri, vsaj v primerjavi z močjo in obla-stjo, ki se jim pripisuje. Imena? Prešernove nagrade: Edvard Kocbek, Mi-ško Kranjec, Josip Vidmar, Božo Vre-daršek, Jani Glazer, France Koblar; Jani Lavrin; Lojze Kovacic. Nagra-de Prešernovega sklada: Ivan Minatti, Gregor Strniša, Milan Segar, Ignac Ko-privec; Andrej Heing, Kajetan Kovič, Vasa Predan; Marjan Kolar, Dušan Moravec; Janez Gradišnik, Lojze Ko-vačić, Alojz Rebula; Tone Kuntner, Tone Smetina, Rudi Seligo, Dane Zajc; Mitja Meljak; Peter Božič, France Forstnerič, Jože Snoj; Primož Kozak, Tomaž Salamon; Veno Taufer. (Po-datki od leta 1964.) Po praktičnih iz-stavitvah — z eno besedo — kaj skrom-na »nadarjenost za organizacijo« in striktno povezavo ljudi z določenim namenom, kot slove Vidmarjeva im-pressija o »klakci«!

Kljub nedvomno pičlim »politič-nim« rezultatom (naj DOKAZNE za-sprotno, kdor ne verjame!) pa Vid-marjeva stališča, pogojniku navzlic, pomenijo, da prizadevanja klike ne-dvomno tečejo v takšno smer: »V tem je razlika: nam ni čisto nič do obla-sti, njim pa je.« Človek se vpraša, ka-ko naj spodbije takšno in druge po-dobne (hipo)teze? Ali z deklaracijo? Ne, nikakor, ne, sploh ne gre niti za oblast niti za »striktno povezavo ljudi z določenim namenom«. Za nič drugega ne gre kot za delo in tudi le za takšno delo, kot da delo in tudi le za delo, ki lahko potrdi ali opovrže to ali ono stvar. Saj tudi vseskozi govori le v lastnem imenu, od nikogar nima drugučin pooblastil, to je samo po sebi umljivo. A kako dokazati? Naj prej dokaze tisti, ki je prepričan o drugem?

No, resnica je, in spisi jo sami ka-žejo lep čas nazaj, da nikakor ni mo-gočega koncepta ali interesa, ki ga kak-šen Taras Kermauner razvija v dotiku s književnostjo, preprosto pripisati Jožetu Snoju (in nato dbe), kakor ni mogoče na pamet trditi, da Inkret ali po priznava eno in zavrača drugo li-

teraturo in gledališče. To so vendar med seboj, mogoče je reči, v bistvu razlikujoča se pisanja, različna tako po obsegu kot po kvaliteti. Že bežna branja posameznih avtorjev jih mora-jo zaznati! Primerov bi seveda bilo mogoče navesti še več, ko bi človek le vedel, kdo je in kdo spet ni »u kli-ka«. Dejstvo je, da ljudje pišejo in da to pisanje samo priča o konceptih, idejah, interesih... In je prav tako dejstvo, da zadaj, za tem pisanjem, ne stoji nič, noben »odgovor«, ki bi bil mogoče verificirati z napi-sanim. Nikakršne grupe prakse, no-bene »striktne povezave«! Nobene že-lje, najmanjše želje ne po oblasti! No-bene in nikakršne! — Človek se seve-da spet vpraša, kako naj dokaže svo-jo miroljubnost, svojo popolno neza-interesiranost za moč in oblast? Ka-ko naj izpriča, da so njegovi interesi drugačni in da tečejo striktno mimo prestičnih hotenj? Kot smo videli, v tej smeri nobeden od hudih člankov zadnjih sobot (niti ne kateri drugi) ni prišel dlje od neutemeljenih obdol-žitev. Kaj jim je tedaj mogoče postavi-ti po robu?

Se zmerom smo pri bistvenem. Kot rečeno, nobeden od imenovanih predstavnikov klike, ki jo moram ime-novati brezupnem spisu skupaj z sopriki na tapeti, ne zaseda na »slo-venskem Parnasu« nobenega odločilne-ga položaja, s katerim bi mogel up-ravljati, denimo, z oblastniškim zade-vam in posl. Niti mu za takšen po-ložaj ni! Njihova moč nad poslova-njem na Parnasu v resnici ni nikakrš-na. Volja po moči, trdim v svojem imenu, prav tako!

Ali pa »njihov« moč vendarle in-kljub vsemu je? Morebiti bi se res dalo priznati, da je, a le v tem slu-čaju, če si pod močjo pooblaščenjemo konkretni, pesmi, drame, roma-ne, kritike... To seveda ne more bi-ti moč, ki bi mogla o čemerkoli ne-posredno, »politično«, merodajno od-ločati ali se kdajkoli tudi skrivati za odločitvami. (Da avantgarda ni imela podpore »samo v redakciji«, temveč tudi v najvišjih družbenopolitičnih fo-rumih, me je obvestil šele Vidmarjev intervju.) Drame, pesmi, vsakršni jav-no objavljeni spisi... vse to je bilo in je v vseskozi na očeh, izpostavljeno kritiki, tudi kritiki kritike, tako rekoč A PRIORI postavljeno v dialog. Kar-te so ves čas odprte. Zato pa igre ni mogoče igrati na slepo, brez argumen-tov, s peyorativnimi oznakami, lahko-tnimi diskvalifikacijami, kakor to ume Matej Bor, ali s prav sumljivimi in-sinuacijami, ki so se v razgovoru o svobodi ustvarjalnosti posrečile Milosu Mikelnu. Ni je, skratka, mogoče igrati, ne da bi se igralci poznali med seboj, bili pripravljeni poslušati drug drugega, s poskusi apriorističnega onemo-gočanja.

Po vsem tem se sama od sebe vsi-ljuje naslednja domneva: ali ne iz-riža bolečina, ki jo našim pisateljem povzroča »klakarstvo« — ne iz oblasti in moči, ki jo »klakar« nima in neče imeti, ampak odpu, da gre za ljudi, ki mnogo pišejo, za koga mor-da, če preveč? Ali pa se to drugimi be-sedami ne pravi, da pač mnogo dela-jo (morda so grafojani, mogoče jim to narekuje material, ki ga nogoče pu-stiti v nemar, to je vseeno)? Ali je po-temtakem delo samo postalo sporno? Vendar: ali ne delajo tudi drugi? In če celo delajo manj (učinkovito?) kon-tinuirano?, ali naj vzame »klakar« na svoj hrbet tudi to? In če, ne pride do kvalifikacije, s stvarjo usklajene in za stvar zainteresirane polemike, zgolj do etiket izza vogalov... ali ne gre (resda v skrajni konsekvenci, a ven-dar) za odločanje pravice do dela in do objavljanja? Za poskus eksko-munikacije? Ali je po vseh teh spi-sih, ki smo jih iz sobote v soboto je-mali v roke, sploh še mogoče govoriti o komunikaciji, sodelovanju med tem in onim objavljenim, na primer, o dialogu, ki bi mu šlo za stvar?

Misel, ki jo je urednikom DELA na koncu svojega intervjuja povedal Josip Vidmar, namreč ni docela jasna. Tam je rečeno, »da je v smislu demo-kracije edino pravilno, če se slišijo vsi pametni glasovi« — ne pa absur-dni. Težava je, kot se zdi, v tem, da meja med pametjo in absurdnostjo nikakor ni prav zelo očitna. Ali naj omenim zgled iz literature, kralja Le-ara in njegovega norca? Kateri od nj-ju je pametnejši? Oba... Ali bi ne potrebovali tisti, ki bi tvegal potegni-ti črto med pametjo in norostjo, smi-slom in nesmisлом, absolutne pa-meti v glavi in v rokah absolutno moč? Kdo jo more imeti?

Čemu jemljem v misel zadnji Vid-marjev odgovor DELU? Preteklost, ne tako davna, nas uči, da sta absolutna moč in »pamet« vsekakor mogoči, tu-di v enih rokah, a prav za prav zme-rom le za kratek čas in nikdar brez usodnih posledic. Prepričan sem, da že ta skušnjava sama govori pravi radikal-ni razločevanje med »pametnimi« in »absurdnimi« glasovi, naposled tudi med »avantgardističnimi« in »drugacno« literaturo. Razviti, diferencirati in v tem ploden kulturni prostor slej ko prej potrebuje prvo in drugo, poleg pametnih tudi »bezdnevne glasove«, z-aven Leara iz njegovega norca. Po-trebuje v svojem konstitucionem je-dru samem antinomije, napetosti, so-dolovanja, odprti, so-učinkoviti in medsebojno oplajajoči se komunika-ciji, sproščeni razmerji, v kateri bo mogoče vstopati brez kompleksa in bojazni, da te partner čaka z bodalom v rokavu. Prepričan sem, kljub vse-mu temu divjemu lovu in njegovim ekstremnim lekcijam v zadnjih ted-nih, da je temeljno določilo sluhernega ambientsa v odprtosti in dinamiki pa-tuti znanje njegove demokratično-ti... Komunikacija in ne eliminaci-ja, sodelovanje in ne izključevanje, ne-prenehno odpiranje antinomij, si-tuaciji, v katerih se morajo posamezni pojavi, kapkapa, s praktično, zdravo pametjo vred, na enakopraven način, odprto, s immanentno intenzivnostjo in močjo, skratka, na dialektičnem način, prekusiti in meriti med seboj.

Tu končam.

Andrej Inkret

Opomba uredništva

Andrej Inkret je član uredništva »Dela«. V razpravah o kulturni situaciji na Slovenskem, ki se je razvila v zadnjih tednih, je bil večkrat apostro-firan in se njegovo ime redno pojav-lja v polemičnih zapisih in izjavah, ki pa v največji meri ne zadevajo nje-govega

vega pisanja v našem listu, temveč se nanašajo pretežno na njegovo sicerš-nje publicistično udejstvovanje. Ker ga pa večina naših bralcev pozna pre-vsem kot novinarja »Dela«, se nam zdi prav, da javnost sliši tudi njego-vo mnenje, ki, se razume, ne pred-stavlja eksplikacije uredniške politike »Dela« na področju kulture.

O svobodi kulturnega ustvarjanja

Delo, 16. marca

Človeka zabavajo preroške in dru-gre čarovniške zmoglosti metode, ka-kršnih eno je eksperimentalno razvil Mi-loš Mikeln, ko mi je v pogovoru o svobodi kulturnega ustvarjanja, obja-vljenem v sobotni prilogi Dela, mimogrede vnaprej in na pamet določil vse-bino in način literarnokritičnega obna-šanja in rannanja v nekem futuristič-no izmišljenem založniško uredniškem razsojevalnem položaju.

Ne vem, ali se je prijema nalezal med svojimi dokumentarističnimi pri-kazi dobro znanih preživetih birokrats-kih izmaličenj, katerih se je pred časom gorečo loteval, vsekakor pa drži, da čarovniško obtoževanje odlič-no obvlada.

Ko je gradil svojo kratko in ne-doumno sodbo, da bi jaz — kot trdi Inkret in Kermauner — v svoji kritič-ni ozkozi in enosmernosti zavrnil vse, kar ne bi sodilo v mojo strastično avantgardistično zamisel o literaturi, da bi, kajpak, sedel na kakem takim odločilnem mestu, je — očitno — opravič nad menoj vrsto nadse zam-mljivih čarodajstev.

Najprej je preskočil moje izvirno delo na območju poezije in proze, ki — v kratkem — izpričuje, da si po svojih najboljših močeh prizadevam navezovati na najdrgonejšee, kar je naša književnost ustvarila v bližnji in daljni preteklosti — pa ne zato, ker bi bilo to dajanje morda konjunktural-tem, temveč zato, ker sem se od vsega začetka tako čutil in doumeval in pri-tem brez dihanja redno plačeval da-vek na samostojnost.

Potem je spregledal moje kritične ocene literarnih stvaritev drugih avtor-jev. Če bi tega ne storil, bi bilo vsako-mur na prvi pogled jasno, da je moja razlagajoča, potrjujoča in posredujoča misel po svojih močeh zajemala ustvarjalce, najrazličnejši starosti in slogovno idejnih usmerjenosti: od Ci-rlila Kosmaka prek Kovica do Salama-na, od Borovih »Raztrganec« do Sir-niševih »Zaba«, od Jovanovića do Par-liščar okviru V kritiki in, recimo, na področju reproduktivne umetnosti, od Severja do Cavazza — pač po pogla-nitem in vse to početje osmišljujo-čem merilu, da opominja na oblikov-no in vsebinsko razpindno grajene in sorazmerno dovršene dosežke.

In končno se je ognil tudi vsem mojim po mojih močeh večkrat za-pisanim stališčem in nešteti splošnih in načelnih polemikah, npr. o desakra-lizaciji humanističnih vrednot in s tem v zvezi o vlogi estetskega v procesu ustvarjanja, o narodnostnem vpraša-nju, o vlogi in pomenu nasilcev sodo-bne dramske ustvarjalnosti in postvar-jalnosti in podobnem. Za vsa ta in dru-ga moja stališča je po moji skromni presoji značilen skupni imenovalec razvidni in navdihnjene smotnosti in poštene izpovednosti vsakega umet-niškega delovanja, pa naj sovanja s to ali ono estetsko idejno uglasnostjo.

Po vseh teh čaralnih zameglitvah torej, ki jih je Milos Mikeln opravil nad menoj in gotovo tudi nad preostalima imenovanimi, pa se je zgodil najdramatičnejši slučaj: zabliskalo se je in po žepu zasmrdele je najhuje in ča-rodeje se je posrečilo pred očmi vse slovenske javnosti tako rekoč iz nič iz treh dosedanjih med seboj takšno polemizirajočih sogovorcev nastiti novo skupino, ali po novem, novo kitko.

A da ne bo nesporazuma: nič ni, mam zoper družbo, v kateri sem se znašel. Moja soimenovana tovariša z literarnih polj sta redko delavna, za-gnana in prodorna ter mi je s teh vi-dikov samo v poklon biti z njima v družini. Toda izhodišč in prijemov smo si tako različni, da nas lahko samo literarni slepec ali nalašč miče-li literarni izvedenec navezuje na isto vrv.

To bi bila zabavna, celo smešna plat vse zadeve. Človeka pa obdaja ob njej tudi bridka, celo grozljiva. Čarovniške obtožbe, kakršnih eni smo, prica, se pred očmi javnosti, ki se s podrobnostmi stroke ne ukvarja in z njimi ni iz prve roke seznanjena, kaj lahko spremenijo v utemeljene in čarovnica v resnično zločince, če ni glasu, da bi okrog njihovega izmišljenega jedra razpršil čarodajsko meglo.

Vzemimo samo moj neznačni zgled, ki v malem priča, kaj je mogoče v takem brezglasnem vzdihu reči o vsa-komer brez odgovornosti vse. V dru-ščini, v kateri je Milos Mikeln preroka-til mojo fiktivno nevarno nedemokra-tičnost nekem fiktivnem prirednjiku, sta bila dva ugledna in tudi po ustaljenih merilih priznana pisatelja, ki sem o njiju delu pred časom upra-vičeno in zaslužno zelo afirmativno in celo navdušujoče pisal. Nadse na-ravno bi bilo pričakovati, da se bosta oglasila in povedala vsaj vsak svojo osebno izkušnjo v zvezi s trditvijo Mi-loša Mikeln. Pa se — sodeč po objavi okrogle mize — nista oglasila in ne-pravična sodba je s tem v nekem smi-slu postala že dokazano dejstvo.

A če se ljudje, ki kaj ali veliko ve-do o sedanjih književnih dogajanjih, ne bodo oglašali resnici in prid, kdo se bo potlej? In komu zameriti, če bo odobral čarovniške grmade iz po-tiskanega papirja?

Jože Snoj,
Ljubljana

Preselitev rojstva

Delo, 7. marca

V Delu sem 7. marca bral članek »Preselitev rojstva« od prof. dr. Mitje Brodarja v zvezi z odkritjem zagreb-

skega paleontologa akademika prof. dr. Mirka Maleza v jami Sundaja v kam-nolomu, oddaljenem 4 km od Pulja.

Eksaktna znanost seveda le zelo po-časni prodira v globine zelo oddaljene preteklosti glede na to, da se nastan-ja le na arheološke in paleontološke izkopanine in najdbe in si le na po-klagi teh ustvarja sliko o davno minu-tem življenju na svetu. Zato so pri tem bile tudi zmohe in ena od teh je bra-tu trditve, da je zibelka človeštva potekala iz Afrike. Torej samo tam naj bi se razvijal evolucijski proces od pračloveka do človeka, kar je seveda zmotno in neločljivo.

Ze Platon je pisal v svoji knjigi »Kritias in Timaios«, da se je življe-nje lahko razvijalo posoda tam, kjer so bili dani pogoji za tak razvoj — torej, da ni bilo ne prevroče niti pre-mrzlo, in je flora dala vse potrebno za njegovo prehrano, kar je bistveno za usako življenje. Glede na to, da v bajkah in pripovedkah vseh narodov sveta najdemo povsod isti razvoj pre-ga človeka, bo jasno, da se je življenje razvijalo enakomerno na vseh konti-nentih in ne samo v Afriki. Naključne najdbe torej ne pomenijo, da se je ravno tam moral začeti razvoj člove-štva. Se kot hipotezo jih ne bi smeli sprejemati, marveč le kot člen v ogromni množici do sedaj najdenih in vseh, ki bodo najdeni v daljni prihod-nosti v raznih delih sveta — šele na podlagi teh bo mogoče sestaviti kro-nologijo evolutivnega človekovega raz-voja. Preuranjeno je torej govoriti ali sklepati na podlagi naključnih najdb o nekem heidelbergem, neandertal-skem ali krapiškem človeku, datje še starejši sinantrop, pitecantropos, erectus, astralopithecus itd., kaj naj bi pri-najmanj kot domneva, da o časovnih razlikah niti ne govorim. Sicer bi pri-šli v tem pogledu na še večje paradok-se na področju arheolingvistike in ge-ologije.

Predstavimo si po Davorinu Zunko-viču imena vulkanov, ki so ugnali v ter-ciaru a še dandanes nosijo karakte-ristična imena vulkanov, ki so razum-ljiva edino v slovenski kot na pri-mer: Stari Svetlov in Vohorlat na Če-skem, Ključanskaja in Celjabinjskaja Sapka v SZ, Besniški breg (Besnits Berg) z vrhovoma Kleče in Segar na Stajerskem itd. — tem pridam jaz še Besno kobilo v Srbiji. — Kdo jim je mogel dati značilna vulkanska imena, če ne tisti, ki so jih še videli aktivne? — a to naj bi bili v terciaru!

Najbolj čudno pa je, če vzamemo v presojanje dve vasici blizu Postojne, in sicer:

1. Mali Otok in 2. Veliki Otok. — Kdo jima je mogel dati značilni je-zerski imeni, če ne tisti, ki so ju še videli v jezeru — a geologi trdijo, da je tam bilo jezero pred blizu 300 tisoč leti.

Torej naj bi potemtakem Slovenci živel pred 300 tisoč leti? Paradoks, ki bi se mu celo slavisti uprli, kaj šele znanost.

Pred 300.000 leti

že celih 10 let. V nedeljo dopoldne se je pokazalo sonce, okoli polnoč pa je na Kruvcu začelo snežiti. Pihal je veter in smučišča so se začela prazniti. Ko pa si prišel v »Kočo pri žičnici«, so bile vse mize nastlane s smetmi in kozarci tako, da je bilo mogoče komaj kaj postaviti na mizo. Postreči si si moral sam, vendar je bilo mogoče dobiti le klobase v zaseki, pivo, čaj in žgane pijače. Ko sem prosila, če bi lahko dobila kavo, so mi pri »Banku« rekli, da kave ne kuhajo, da nimajo nikogar, ki bi jo kuhala. Prosila sem ga, če bi jo le lahko dobila, ker me boli glava, imam namreč nizki pritisk in jo moram piti še zlasti v gorah. Šef je odgovoril, da je ne morem dobiti. Ko sem mu v šafi rekla, kaj pa če bi zato umrla, ker je ne morem spiti, mi je odurnil, kaj mi to mar. Kavo sem potem dobila šele na spodnji postaji. Takih, ki smo želeli piti kavo, nas je bilo več in še hitro mi vlnudno smo bili postreženi.

Ce so žičnice, mislim, da je tudi elektrika. Ali ne bi bilo mogoče nabaviti »vezpasa« aparata za kavo. Na drugi strani pa je neka ženska kar naprej pomivala posodo in ni bilo časa za ničesar drugega. Vsi vemo, da obstajajo plastični krožniki in kozarci in bi se dalo marsikaj drugače urediti ob takih dneh, če bi bilo malo organizacijskih sposobnosti.

Tudi ob topli klobasi, »renovki« in čaju, bi se dalo smučati, če pa še te ga ni, pridejo ljudje enkrat, dvakrat, drugič pa se odpeljejo raje drugam, kjer je to bolj elastično urejeno. Mislim, da je tudi to eden od vzrokov, da hitijo avtomobili naprej v oddaljene kraje. Mnenja sem, da bi si moral direktor ali njegov namestnik, ki tako stvari ureja, kakšno nedeljo narediti delovni dan in take stvari kontrolirati in urediti tako, kot je treba.

Minka Perpar,
Ljubljana

Dolenjska zahteva arheološki muzej

Delo, 2. marca

V sobotni prilogi Dela s dne 2. marca 1974 je bil objavljen članek pod gornjim naslovom, ki zahteva nekaj pojasnil.

Trditve, da »večji del evropsko pomembnih arheoloških najdb ždi v novomeškem skladišču«, ne ustreza resnici: vse pomembne in že restaurirane najdbe iz ilirskih gomil in keltskih grbov iz t.i. Znančevih njiv so stalno razstavljene v mali dvorani galerije in v arheološkem razstavnem prostoru muzeja.

Prav zato, ker sta se uprava in delovna skupnost muzeja zavedali, da resnično pomembne arheološke najdbe iz halštatskega obdobja, ki so v slovenski in evropski arheološki vedi utrdile sloves Novega mesta, ne sodijo v muzejski depo, je bila za stalno razstavljanje teh najdb določena mala dvorana galerije, sicer pa namenjena občasnim umetniškim in muzejskim razstavam. Tam so te najdbe od novembra 1971, ko je bila sklenjena tri mesece trajajoča občasna razstava »Novo mesto v prazgodovini«, stalno razstavljene. O kakem »vdenju« v novomeških skladiščih torej ni govora.

Da ni na svetu muzeja, ki ne bi imel svojih skladišč, je seveda popolnoma jasno. In če je s prostori tako velika stiska kot pri nas, seveda lahko tudi kak predmet, ki bi v normalnih razmerah zasluzil svoje mesto na razstavnih policah, čaka v skladišču na boljše čase, pri tem pa je seveda strokovnjakom vsak čas dostopen za ogled in študij. Res pa ždi v skladišču npr. vsa etnografska zbirka, ves obsežen sklad umetniške zbirke, ki obsega med drugim več kot 130 del dolenjskih slikarjev ali del z dolenjskimi motivi in več kot 100 del starih mojstrov z lepo vrsto kvalitetnih portretov od 17. do 19. stoletja; v skladišču je vsa zbirka izdelkov nekdanje železarne na Dvoru ob Krki itd.

Ker je prva naloga muzejev, da zbirajo, hranijo in proučujejo vse, kar priča o materialni in duhovni kulturi katerega kraja ali regije ter ponazarja njen gospodarski in družbeni razvoj, se pri tem nabere seveda tudi marsikaj »zelo starega, polomljenega, torej muzejskega«, vendar ne gre vsega tega prizadevanja metati v koš nepotrebne šare. To bi bilo le morda preveliko omalovaževanje dela sodelavcev, ki se ubadajo tudi na kakem drugem, ne morda ravno arheološkem muzejskem področju, ali ne?

Da je stiska s prostori v naših muzejih velika, je dovolj znano. Lažje je morda tam, kjer jim je na voljo kako obsežnejše grajsko poslopje. V Novem mestu tega ni, vendar so mogoče nekatere rešitve, treba pa je tudi resno misliti na nove zgradbe. Da je ta skrb za pridobitev novih razstavnih in depojskih prostorov v muzeju in na občini zmeraj prisotna, priča vsaj troje idejnih osnutkov za izgradnjo oddelka NOB, katerega realizacija bi v muzeju sprostila določeno muzejsko razstavno površino. Priča o tem tudi idejni načrt za ureditev novomeškega oz. dolenjskega kulturnega centra, v katerem so predvidene tudi nove gradnje prav za potrebe arheološkega oddelka in oddelka osvobodilnega boja, revolucije in socialistične graditve naše družbe. Ta projekt je bil javnosti predložen na uradništveni razstavi jeseni 1972 v Dolenjski galeriji.

Nihče pri nas ne zanika, ovira ali kako drugače nasprotuje čim dostojnejši sodobni in privlačni prezentaciji izsledkov arheoloških raziskav, ki sta jih omogočila tako načrtovanje in izgradnja novih mestnih predelov in financiranje investitorja, republiških skladov in občine kot visoka raziskovalčeva strokovnost. Teše pa je razumeti, da bi še tako visokokvalificirana specialna zbirka, pa kar po naslovu »Muzej halštatske kulture«, ne mogla obstajati v sklopu drugih muzejskih zbirk, ki bi v ustreznih predstaviti imele morda tudi le še spektakularno specialnost in bile zato tudi za zahtevnega kulturnega turista

privlačne. V daljši pa vendar še doslej ni perspektivi bi se lahko zgodilo tudi to: ko bo uresničeno resno načrtovano odkrivanje prazgodovinskega gradišča na Marofu ali, če hočete, prazgodovinskega Novega mesta, bo imenitna priložnost, da se sredi sledov tega gradišča, tako kot npr. na koroški Magdalenski gori, najde tudi mesto za dostojno predstavitev pričevanj o življenju in kulturi starih ilirov na naših dolenjskih tleh. Obiskovalec tega hrama halštatske kulture bi imel poleg tega izjemno priljubljenost, da se od tam razgleda po nekdanji ilirski in rimski pokrajini s pomembnimi gradišči in selišči v širokem krogu od Vinkovega vrha preko Dolenjskih Toplic in podgorjanskega Mihovega do znamenitega Vinjega vrha in Smarjete. Pri tem pa seveda ni treba računati v imenu kakšne specializacije zatreti ostalega muzeja.

Nujno pa je treba seveda misliti na izgradnjo muzeja, se pravi pridobiti nove razstavne prostore. Ti so potrebni predvsem za oddelke NOB, za razširitev zgodovinske zbirke, ki mora vsebovati tudi rezultate raziskav na tleh srednjeveškega trga Otok pri Dobravi itd. in vključevati še ohranjeni zgodovinski arhiv Novega mesta; potreben je prostor za preurejeno in razširjeno kulturno-zgodovinsko zbirko s primerki ohranjenega stilskega pohištva in ostale opreme ter prečiščeno zbirko starih mojstrov, orožja itd. Potrebno je dalje ustrezno razstavišče za etnografsko zbirko in za zbirko Dolenjska in umetnosti in podobno. Skrajni čas je, da pri nas v Novem mestu razmislimo tudi o pridobitvi predragoocene dediščine našega rojaka, umetnika evropskega imena in častnega občana Novega mesta Božidarja Jakca, ki je bila že pred desetimi leti rodnemu mestu ponudena, nakar pa žal do danes še vedno ni pravega odziva. Treba je seveda misliti tudi na ustrezne muzejske palače.

Ta bolj ali manj kratkoročni ali dolgoročni program pa ni in ne more biti tako zastrašujoč in neuresničljiv, da bi ga ne bilo mogoče uresničiti v nekaj prihodnjih letih ali v desetletju.

Veliko bi lahko bilo rešeno, če bi po izselitvi zdravstvenega doma iz stare gimnazije to poslopje bilo zopet

in končnoveljavno dano v uporabo muzeju, kot je to že storil IO MLO. Novo mesto na svoji seji 11. marca 1952 in o čemer je bil muzej obveščen z aktom šte. 39/52 z dne 20. marca 1952. Po izselitvi doma JLA iz stavbe Narodnega (sokolskega) doma, bi bilo v tej historični in spomeniško zaščiteni stavbi možno v priložnosti urediti razstavišče — saj je bil Narodni dom, prvi na slovenskih tleh, že pred sto leti zgrajen prav za kulturne in prosvetne namene Novega mesta in Dolenjske. Z nadzidavo hiše Med vrta 2 bi bilo možno pridobiti lep galerijski razstavni prostor itd. Vse to bi močno razbremenilo potrebo po novih gradnjah, čeprav bi brez tega, predvsem za oddelke NOB, ne šlo.

Vse delo muzejskih sodelavcev, ki so lahko tudi pomožni strokovni kader bodočega spomeniškovarstvenega zavoda, mora seveda preverjati skupna volja za uspeh in napredek celotnega muzeja, ki raste iz znanstveno raziskovalnega dela na posameznih področjih in najde svoj vidni in otipljivi odsev v eksponatih muzejskih zbirk. Le tako je lahko tudi pokrajinski muzej to, kar biti mora: znanstveno-raziskovalna in kulturnoprosvetna ustanova, ki opravlja pomembno funkcijo v duhovnem oblikovanju naše družbe in njenih doraščajočih rodov.

Janko Jare,
Novo mesto

Navadite ljudi, da bodo brali

Delo, 9. marca

Preden se lotim dopolnjevanja misli, ki jih je za bralce Dela povedal Josip Vidmar, je prav, da se predstavi. Nedvomno sodim med demose, ki bi naj ga nekdo navadil brati, kot je zapisano v članku. Če odstejemo kako polovico Rakovega oddelka, potem moram priznati, da je bila zadnja knjiga, ki sem jo prebral, tista pred polárur-

gim desetletjem, ki sem jo nazadnje imel za obvezno domačo branje. Na koncertu, nogometni tekmi ali balni predstavi še nisem bil nikdar v življenju. V Drami sem bil nekajkrat po službeni dolžnosti in dvakrat v življenju na svoje stroške. Obakrat mi je bilo tako žal izgubljenega časa, da sem se zaklel, da ne grem nikdar več v tisto hišo. Televizije nimamo, radia ne poslušam. Delo berem le poredko, ker tako piše le o tem, kaj je kdo dejal, skoraj nič pa o tem, kaj je kdo storil. Nedvomno bo vsakdo lahko iz teh podatkov uganil, da sem po poklicu učitelj, po socialnem poreklu pa kolesar. Da sem se spravil k pisanju, sem dolgo zajemal sapo in pogum. Odločilen zgled mi je bil pa tisti kmet, ki je Prešernove pesmi popravljal.

Ker o kulturi torej popolnoma nič ne vem, lahko o njej razmišljam s prazno glavo ali kakor se temu lepše reče: čisto nepristransko. Moderen učitelj bi še dodal: tako rekoč kreativno.

Salamuna, Tauferja, Menarta, Hanžka in Plamina poznam vse enako — toliko kot sem o njih prebral v Delu, itd. Pavlihi in v starem Čiku in česar se nisem pozabil. Tiste pesmi, ki sem jih našel obelodanjene v navedenih časopisih in ki so jih menda spisali nekateri od naštetih možakov, so se mi zdele zanič. Meni le bolj prijaajo take: »Tvoj lepi gleženj, od njega sem že ves betežen!« Ali pa: »Aj, ti lepa krčmarica, kak si gladka, kak si sladka!« Tudi mnenja drugih, ki so bila zapisana v istih javnih občilih, so bila podobna mojemu. Dejal bi celo, da najbrž tudi sami pisci mislijo, da njihovih pesmi ni mogoče ne brati ne poslušati. Komaj verjamem, da je bilo potrebno ustreliti nanje s samega vrha slovenske znanosti in umetnosti. Nič novega ni razodela ta kritika in kar malo razočaran je lahko človek nad tem dejstvom.

Vsi smo torej enoglasni o tem, da so te pesmi zanič, razen Kermavnerja, ki si je izmed njihovih piscev nabral svojih 12 apostolov. Le čemu potem ti ljudje še naprej pišejo?

Pa mi je ob nadaljnjem branju sobotne priloge kanilo na misel tole. Kaj pa če se je prvobitni smoter kulture teh kulturnikov spremenil. Jolka Milič pravi, da v kulturi ni moč delati Kohoutkov. Morda pa so ti ljudje

iznašli prav kulturniške Kohoutke. Pišejo nekaj, nad čimer se ljudje zgražajo. To pa je že nekaj. Po pravici povedano, je to znano več kot pa smore cela srenja »klasičnih« umetnikov, ob katerih ostaja demos neprijeten, ker sploh ne sežejo do njega.

Vic nove umetnosti morda ni v pramernem izročilu. Ni pomembno, kaj napiše, važno je, da ljudi razjezi. Solniki že dolgo poznamo tisto reklo: »Ni važno, kaj jante učiš, pomembno je, da tisto souvažajo.«

Zdaj pa pride tisto glavno, v čemer je vrednost nove umetnosti. Razkačeni ljudje se na zapisano odzovejo na najrazličnejše načine. Jolka Milič napiše kritiko Plamnovih pesmi, ob kateri se od srca do solz nasmejim, kar človeku na sobotni dan dobre dene. Soditi tako rekoč k rekreaciji ob koncu tedna.

Nekdo drug si izmisli novo reklamo za gospodinjske mikserje. V enega demone listke s privedniki, v drugega pa take s samostalniki. Zavrtimo in nato izvlečemo listke. Po en pridevnik in en samostalni nazivana skupaj dajeta izvirno slovensko pesem. Gospodinje, kupujte torej ustvarjalne mikserje Girmit in Braun Iskra.

Akademik Josip Vidmar pa nam ob koncu pogovora z uredniki Dela postreže z dokaj svojsko definicijo demokracije. Demokracija ne pomeni zadostiti principu, po katerem naj se slišijo vsi glasovi. V smislu demokracije je edino pravilo, če se slišijo vsi pametni glasovi. Vprašanje je, če bi kdaj zvedeli za tole definicijo demokracije, če Salamun ne bi norih pesmi skladal, Res je sicer, da ima definicija še majhen pomanjkljivosti, ker manjka pojasnilo, kdo bo razsojal, kateri glasovi iz demosa so pametni. Toda razsodnik se vedno sam najde, ni si nam treba beliti glave zastran tega.

Vse to je sadije, nabrano na vrtni nove poezije. Pa še lahko kaj najdemo. Delovni ljudje so se zadnjič jezili, da za takole kulturo še ne bodo trošili težko prigranih denarnih sredstev. Padla je torej odločitev, za kaj denar ne bo šel. V naslednjem koraku bo treba premisliti, čemu v prid bomo namenili prihranek. Če naj ostane za kulturo, za kakšno? Ljudje bodo torej začeli razmišljati o kulturi.

Po mojem mnenju čisto podobno ravnamo v teatru. Le kdo naj resno jemlje zgodbe o krčmaricah Mirandolnih, krajju pustu in ljubzenskih koncilij. Pravi teater je tisti, ki ga privlačajo zunanji hiše, ki je bila včasih namenjena tej dejavnosti. Vsa tista pisma javnosti pa izbiranje režiserjev in repertoarja in pričkanja zaradi vlog — to je prava vsebina teatra za današnji rabo. Človek razmišlja o njih in izkušnje takoj pametno uporabi za privatno in družbeno prakso. Spomnim se le tistega režiserja, ki je zadnjič v ltu pripovedoval, da režira le zato, ker ni dovolj bogat, da bi po ves dan spal pri čednih puncih. Zame je bilo to dobro potrdilo, da prav ravnam. Namesto v gledališče, grem raje v posteljo. S čedno punco seveda.

Naj zaključim. Zdi se mi, da novi umetnostni delamo krivico, ker ne upoštevamo nedvomno koristnih sadov, ki jih rodi odziv nanjo. Samo primarno sporočilo, ki ga prinaša, je v podrobnostih nepomembno. Važno je le, da ljudi zdrami iz ravnodušja. Njihovih knjig res ni treba tiskati v velikih nakladah. Čisto zadošča, da bralec dobi v roke po eno stran. Kljub temu kaže pisce zaradi dela, ki ga opravljajo, finančno podpreti. Če bi pa le prišlo do tega, da se demokratično odločimo, da jih ne bi več skupinsko vdrževali, sem sklenil, da bom sam prišlo na pomoč. Da jaz sem se zvesto držal sklepa, da nikdar ne bom kupil nobene knjige. Če bi pa morali njeni pesniki zato gladovati, bom kupil eno. Bral pa še naprej ne bom! Naj se vedno kje nekdo in me prevzgoji! Le naj se!

P. S. Nič ne bom jezen, če pisma ne objavite. To bom štel le kot znak, da je nova definicija demokracije že stopila v veljavo.

Janez Ferbar,
Grobje pri Domžalah

Odbornik čaka na odgovor

Delo, 12. marca

V časniku »Delo« je bil dne 12. 3. 1974 objavljen članek »Odbornik čaka na odgovor« s tole vsebino: »Na seji občinske skupščine je odbornik Tone Piro predlagal, naj bi komunalno podjetje denar, ki ga je dobilo za pluzenje cest in ulic, kar za letošnjo zimo skoraj ni bilo potrebno, porabili za posipanje cest in ulic, ki so kljub suhi zimi v obupnem stanju. Odbornik do na svoj predlog dobil odgovor bojda šele na prihodnji seji. Neuračno pa se ve, da komunalno podjetje ne premore niti kubika gramoza, da njegov kamnolom pri Gotni vasi ne obratuje in da je celo drobilce zaradi slabega zavarovanja postal neuporaben. Ker dobiva komunalno podjetje iz proračuna precej denarja, bi bilo poročilo o prejetem in poročenem denarju vsekakor potrebno.«

Glede na to, da članek neposredno omenja tudi Komunalno podjetje, se leto čuti dolžno nanj odgovoriti. Odbornik Tone Piro je dejansko predlagal, naj bi se denar, namenjen za zimsko službo, uporabil za posipavanje ceste Novo mesto — Uršna sela. Zakaj ni dobil odgovora že na seji, se podjetje v to ne spušča. Lahko pa da odgovor glede denarja, ki ga naj bi po trditvah pisca dobilo za pluzenje cest in ulic.

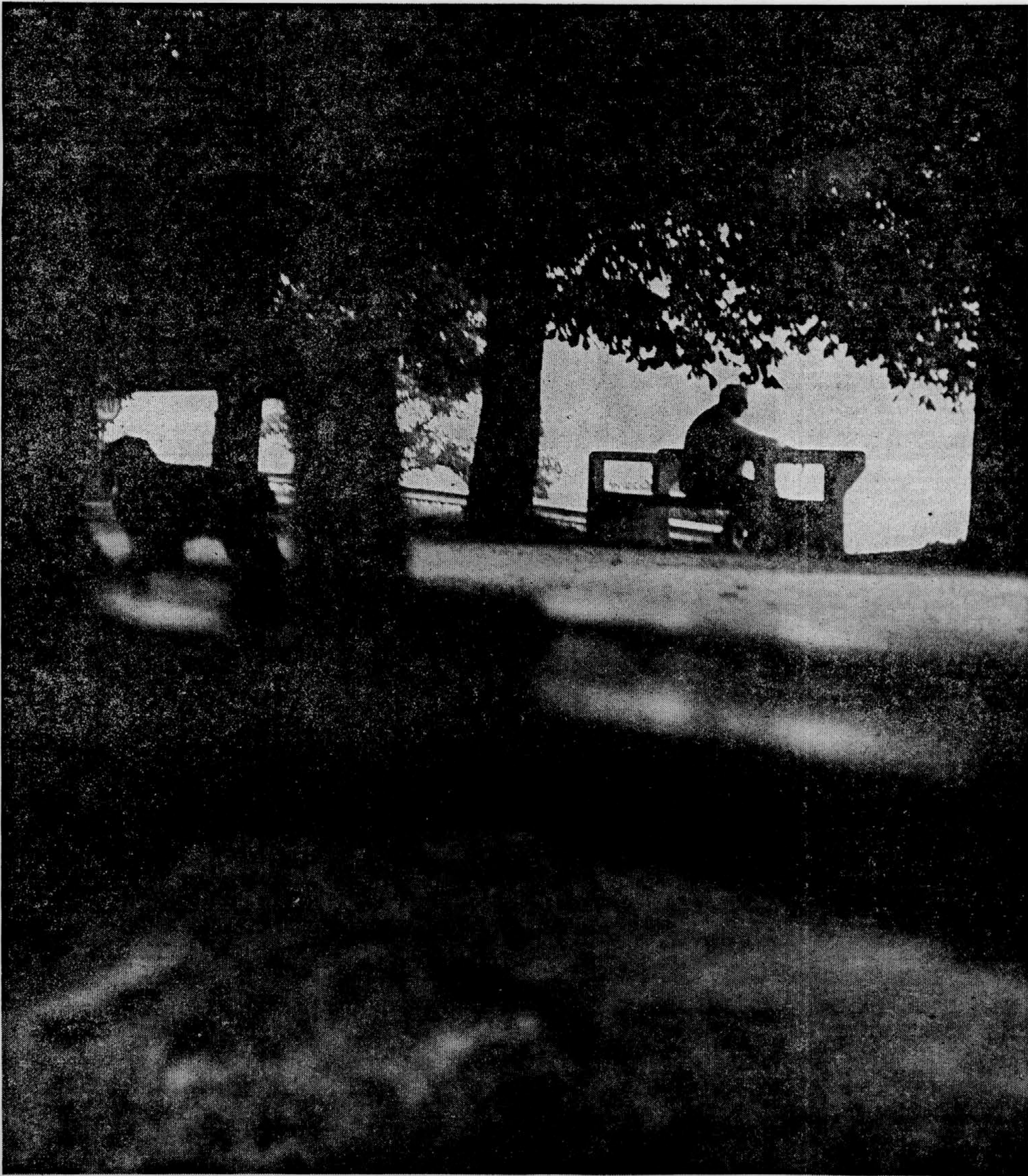
Kaj je res na stvari? Komunalno podjetje opravlja pluzenje cest in ulic na podlagi posebne pogodbe, sklenjene s skupščino občine Novo mesto. Plačilo za opravljeno delo dobi na podlagi izstavljenih faktur za pretekli mesec. Ker v zimi 1973/74 pluzenja ni bilo, ni bila za to izstavljen nobena faktura in tudi podjetje v ta namen ni prejelo niti denarja. Pisec članka se bo za usodo tega denarja moral torej zanimati na pristojnem mestu.

Popolnoma iz trte zvita je tudi neuračna ugotovitev, da Komunalno podjetje ne premore niti kubika gramoza, da kamnolom pri Gotni vasi ne obratuje in da je celo drobilce zaradi slabega vzdrževanja neuporaben. In kako je v resnici? Podjetje ima na zalogo v svojih peskolomih: v Kiju pri Otočcu 23.045 m³ gramoza; geološko miniranje je bilo opravljeno 2. in 20. februarja 1974, v Gaberju cca 10 m³, v Sušicah pri Dol. Toplicah cca 200 m³ in v Lipovcu pri Žužemberku cca 130 m³. V tolikih peskolomih zato, da so le-ti čimblize cestam, ki se vzdržujejo, končni cilj pa je znižanje skupnih vzdrževalnih stroškov. Tudi kamnolom pri Gotni vasi obratuje vsekakor, le da se gramoza pripravlja — melje (z drobilcem, ki je sicer redno vzdrževan in v uporabi stanju), sproti po naročilu porabnikov materiala. Tako velika količina pripravljene gramoza v Kiju je skrb podjetja ne le za lastno dejavnost pripravi primerne zaloge, temveč tudi za druge številne odjemalce, predvsem družbenega sektorja.

Ni resnična avtorjeva ugotovitev, da Komunalno podjetje dobiva iz proračuna precej denarja. Dobi ga toliko, kolikor je opravilo nalog zoper po posebnih pogodbah o opravljenih storitvah, ki se sklepajo za vsako leto posebej in za katere dela ter material se izstavlja faktura, na katere pa ima plačnik seveda pravico ugovora. Denarja podjetje torej ne prejema vnaprej in tudi ne za naloge, ki po pogodbi niso bile opravljene. Nad tem, da vse poteka v redu, skrbno bdi oko komunalnega inšpektorja.

V kolikor bi bil avtorjev dober namen prispevati k odpravi pomanjkljivosti, potem naj bi se o stvarih predhodno pozanimal bodisi pri pristojnem občinskem organu bodisi Komunalnem podjetju. Zato se resno postavlja vprašanje, komu koristi tako neodgovorno in neobčutljivo poročanje, ki upravičeno poverčala revolt delavcev v delovni organizaciji in v nemirjanje občanov, ki težko plačujejo davjate za skupne potrebe za katere si pa vendarle obetajo koristi.

Jože Gosenca
direktor Komunalnega
podjetja Novo mesto

Počitek (foto Herman Drago)

Iz kongresnega gradiva

Šestkrat več hladilnikov v slovenskih gospodinjstvih

V prvem povojnem obdobju so bili vložen veliki napori za rast proizvodnje in so v delitvi dohoda primarno mesto zavzemale investicije, medtem ko je za osebo pa tudi za družbeno potrošnjo ostalo le malo prostora. Šele v sredini šestdesetih let se je odnos do življenjskega standarda in še posebno do osebne potrošnje spremenil. Razlog za to leži v okrepljeni materialni osnovi gospodarstva, ki je postavil življenjski standard na pomembnejše mesto v delitvi dohoda in mu priznal tudi vlogo aktivnega činitelja celotnega družbeno-ekonomskega razvoja.

V obdobju 1963–1967 se je osebna potrošnja hitro povečevala, tako da je njen delež v družbenem proizvodu znatno porasel, sredstva za družbeni standard pa so naraščala počasneje. V tem obdobju so se gospodinjstva začela masovno opremljati s trajnimi potrošnimi dobrinami, od hladilnikov do TV-aparatov ter pralnih strojev in pohištva; začel se je tudi vzpon motorizacije. Po letu 1967 pa so se ta razmerja začela spreminjati v korist družbenega standarda. Ob izboljšanju materialnih pogojev življenja delovnih ljudi se je v zadnjih letih začela hitreje razvijati tudi materialna osnova dejavnosti s področja družbenega standarda.

PODATKI O RASTI ŽIVLJENJSKEGA STANDARDA

	1962	1964	1967	1972
SPLOŠNI KAZALCI				
Delež sredstev za življenjski standard v družbenem proizvodu v odstotkih:				
Skupaj	62,3	60,7	67,7	61,3
Osebnostna potrošnja	45,6	45,7	56,0	47,4
Družbeni standard	16,7	15,0	11,7	13,9
DEMOGRAFSKI KAZALCI				
Živorojeni na 1000 prebivalcev	18,1	17,9	17,6	16,6
Umrli na 1000 prebivalcev	9,9	10,3	9,7	10,5
Umrli dojenčki na 1000 živorojenih	30,0	28,1	26,6	19,8
Delež nepismenega prebivalstva starega nad 10 let	1,9			1,2
STANOVANJSKI STANDARD				
Stanovanjska površina na prebivalca	11,5			15,5
Število gospodinjstev na 1 stanovanje	1,2			15,5
Površina 1 stanovanja v m ²	46,4			56,8
ŠOLSTVO IN KULTURA				
Število učencev na 1 oddelček	30	28	27	25
Število učencev na 1 učitelja	28	26	22	21
Letna naklada časopisov na prebivalca	58,4	65,1	61,3	68,3
Letna naklada knjig na prebivalca	2,6	3,5	4,1	3,7
Število predšolskih otrok zajetih v dnevno varstvo v odstotku od generacije	4,8	5,3	7,4	13,9
ZDRAVSTVO				
Število prebivalcev na 1 zdravnika	1121	1033	955	744
Število prebivalcev na 1 zobozdravnika	9511	7210	5124	3582
Število postelj v bolnišnici na 1000 preb.	7	8	8	8
OPREMLJENOST GOSPODINJSTEV s trajnimi potrošnimi dobrinami				
Število radiosaparatorov na 1000 prebivalcev	215	247	273	259
Število TV sprejemnikov na 1000 preb.	14	45	87	164
Število avtomobilov na 1000 prebivalcev	19	26	50	113
Število telefonov na 1000 prebivalcev	29	34	43	70

V zadnjih desetih letih se je življenjski standard stalno izboljševal. V strukturi osebne potrošnje se je delež izdatkov za hrano zmanjšal, povečal pa se je delež izdatkov za trajnejše potrošne dobrine. Tako se je močno povečalo število avtomobilov in televizorjev, pa tudi drugih trajnih potrošnih dobrin na 1000 prebivalcev. Ta proces je potekal hitreje kot v drugih državah, ponekod tudi hitreje, kot je dopuščala rast realnih osebnih prejemkov, kar je vplivalo na slabšo strukturo prehrane (v primerjavi z drugimi državami porabimo manj kvalitetnih živil, kot so meso, jajca, sadje).

Tako kot v drugih državah, kažejo tudi pri nas podatki, da s porastom življenjskega standarda pada število živorojenih na 1000 prebivalcev. Na izboljšanje pogojev v šolstvu, kar kaže podatek o številu učencev na en oddelček oz. na enega učitelja, vpliva predvsem zmanjševanje števila otrok in le v manjši meri povečanje šolskih oddelkov oz. števila učiteljev. Upadanje števila otrok je deloma posledica želje po višjem življenjskem standardu, deloma pa na to vpliva tudi prepočasen razvoj organiziranega otroškega varstva. V letu 1972 je bilo le 13,9 odstotka predšolskih otrok v dnevno varstvo.

Višanje življenjskega standarda pa so spremljali nekateri negativni pojavi kot na primer porast samomorov ter velik porast števila smrtno ponesrečenih v prometnih nesrečah (od 15 na 100.000 prebivalcev v letu 1962 na 36 v letu 1972). Negativni sopojavi so tudi večja onesnaženost zraka in vode.

OSEBNA POTROŠNJA V SLOVENIJI

Ze podatki ankete za leto 1968 nam kažejo bistvene spremembe v višini in strukturi razpoložljivih in porabljenih sredstev, ter še posebej v strukturi življenjskih stroškov posameznih kategorij gospodinjstev v primerjavi z letom 1963. V vseh kategorijah gospodinjstev so bila v letu 1968 razpoložljiva sredstva na člana gospodinjstva za približno 3-krat višja kakor v letu 1963. Pri tem so imela največjo udeležbo pri nekmečkih in mešanih gospodinjstvih denarna sredstva in to predvsem iz delovnega razmerja, medtem ko je pri kmečkih gospodinjstvih naravna potrošnja zajemala več kot 50 odstotkov vseh sredstev. Pri nekmečkih in mešanih gospodinjstvih je pomemben tudi delež sredstev od socialnega zavarovanja (pokojsnine, otroški dodatek). Delež sredstev od dela zunaj delovnega razmerja je padel v letu 1968 prav pri vseh kategorijah gospodinjstev v primerjavi z letom 1963. V razdobju teh petih let so se porabljena sredstva na člana posameznih kategorij gospodinjstev povečala za nekaj manj kot trikrat. Delež izdatkov za predmete in storitve osebne potrošnje (življenjski stroški) v skupnih porabljenih sredstvih je najpomembnejši, se pa pri vseh kategorijah gospodinjstev od leta 1968 nekoliko znižuje. Pri vseh kategorijah gospodinjstev pa se je povečal delež porabljenih sredstev za gradnjo in vzdrževanje stanovanj. Tudi delež prihrankov je bil v letu 1968 večji kakor v letu 1963, razen pri delavskih gospodinjstvih, kjer se je nekoliko znižal.

Tudi pregled življenjskih stroškov kaže določene strukturne premike v obravnavanih petih letih. V letu 1968 opažamo vidno zmanjšanje deleža izdatkov za hrano pri vseh kategorijah gospodinjstev. Hkrati se je delež izdatkov za stanovanje, stanovanjsko opremo, higienske potrebnosti in za prevozna sredstva povečal pri vseh kategorijah gospodinjstev.

DENARNA SREDSTVA ŠTIRILANSKIH DELAVSKIH DRUŽIN Mesečno poprečje

	1966	1969	1970	1972
RAZPOLOŽLJIVA SREDSTVA v dinarjih				
	1501	2156	3194	3949
PORABLJENA SREDSTVA v dinarjih				
	1501	2156	3194	3948
STRUKTURA PO SKUPINAH v odstotkih				
SKUPAJ	100,0	100,0	100,0	100,0
Življenjski stroški				
Odplačilo posojil	7,7	8,5	9,6	7,9
Izdatki za stanovanje in imetje	2,6	2,3	1,5	5,7
Prihranki	8,9	14,0	14,9	14,2
ŽIVLJENJSKI STROŠKI v dinarjih				
	1213	1620	2364	2850
STRUKTURA PO NAMENU v odstotkih				
SKUPAJ	100,0	100,0	100,0	100,0
Hrana	39,7	37,2	34,4	37,1
Pijače in tobak	4,9	4,9	4,8	5,5
Obleka in obutev	16,8	13,8	14,1	14,0
Stanovanje	9,4	11,2	9,0	9,9
Stanovanjska oprema	8,1	5,5	5,4	7,4
Higiiena in nega zdravja	2,8	3,8	3,8	4,2
Izobražba, kultura in razvedrilo	6,0	6,8	6,9	6,6
Prevozna sredstva in storitve	8,7	11,8	15,8	9,0
Drugi stroški	3,6	5,2	6,0	6,3

Družina (foto Joco Znidaršič)

Podatki ankete o družinskih proračunih za zadnjih nekaj let kažejo pomembne premike v višini in strukturi razpoložljivih in porabljenih sredstev štirilanskih delavskih gospodinjstev.

V letu 1972 so bila razpoložljiva sredstva delavskih gospodinjstev za okoli 164 odstotkov večja kakor leta 1966. V tem času se je vidno povečal delež sredstev iz prihrankov in posojil ter hkrati zmanjšal delež sredstev od socialnega zavarovanja (predvsem otroških dodatkov) in drugih prejemkov (stipendije ipd.). Delež denarnih sredstev od dela iz rednega delovnega razmerja in od dela zunaj delovnega razmerja pa se je v tem obdobju komaj opazno spremenil.

Tudi v strukturi porabljenih sredstev so nastale spremembe. Delež življenjskih stroškov, ki je v letu 1966 znašal 80,8 odstotka, je v letu 1972 padel na 72,2 odstotka. Hkrati se je v skupnih porabljenih sredstvih v letu 1972 podvojil delež izdatkov za stanovanje in imetje ter vidno povečal delež prihrankov.

Če posebej analiziramo še izdatke gospodinjstev za osebno potrošnjo v ožjem smislu (življenjski stroški), ugotovimo, da so v zadnjem obdobju tudi tu nastali določeni premiki v strukturi. Srednjeročni načrt razvoja SRS za obdobje 1966–1970 je predvideval, da bi v letu 1970 pri štirilanskih delavskih gospodinjstvih znašali izdatki za hrano 37,5 odstotka, a izdatki za trajnejše dobrine 27,8 odstotka od skupnih izdatkov za predmete in storitve osebne potrošnje. Izdatki za stanovanje bi bili po omenjenem načrtu udeleženi pri skupnih izdatkih z 9 odstotki. Po podatkih ankete o družinskih proračunih, ki jih prikazuje v tabeli lahko sklepamo, da je šel razvoj osebne potrošnje do leta 1970 v glavnem v smeri predvidevanj srednjeročnega načrta. Kljub vidnemu porastu cen živilom je v letu 1970 delež izdatkov za hrano še manjši od predvidenega, delež izdatkov za trajnejše dobrine, ki so odraz višjega standarda, pa višji. Delež izdatkov za stanovanje v ožjem smislu (stanarina in tekoče vzdrževanje) je ostalo v letu 1970 na ravni leta 1966, ko je bil zastopan v skupnih življenjskih stroških s 5 odstotki.

Močan porast cen po letu 1970 je vplival tudi na delno poslabšanje strukture osebne potrošnje. Delež izdatkov za hrano, pijače in tobak, ki je znašal v skupnih stroških v letu 1970 39 odstotkov, se je v letu 1972 dvignil na 42,6 odstotka. V nasprotju s tem je padel delež izdatkov za kulturo in razvedrilo ter za prevozna sredstva.

Spremembe v strukturi osebne potrošnje gospodinjstev se odražajo v opremljenosti s trajnejšimi potrošnimi dobrinami.

Ti podatki kažejo, da so glede opremljenosti s trajnejšimi dobrinami občutne razlike med posameznimi kategorijami gospodinjstev. Te razlike so se v zadnjem petletnem obdobju gotovo zmanjšale, vendar lahko trdimo, da še obstajajo.

V letu 1968 so bila najbolj opremljena s trajnejšimi potrošnimi dobrinami nekmečka gospodinjstva in od teh predvsem delavska. Največja razlika je pri kmečkih gospodinjstvih, ki večinoma imajo radijske sprejemnike, šivalne stroje, ter sobne in kuhinjske garniture pohištva, pri drugih trajnejših potrošnih dobrinah pa zelo odstopajo od opremljenosti nekmečkih gospodinjstev. Pri mešanih gospodinjstvih, kjer izvira del prejemkov iz nekmetijske dejavnosti, pa so razlike manjše.

V letu 1968 je imelo televizijski sprejemnik in pralni stroj okoli 50 odstotkov nekmečkih, oziroma delavskih, četrtina mešanih in le 9 odstotkov kmečkih gospodinjstev. Potniške avtomobile pa je imelo v tem letu skoraj četrtina nekmečkih oziroma delavskih, 13 odstotkov mešanih in 3,5 odstotka kmečkih gospodinjstev. Se večje razlike med posameznimi kategorijami gospodinjstev nastopajo pri opremljenosti z električnimi in plinskimi štedilniki, hladilniki in sesalci za prah.

Podatki o količinskem prometu trgovine na drobno za leta 1969–1972 kažejo izredno velik vzpon prodaje važnejših trajnejših dobrin, zaradi česar lahko predvidevamo, da bodo podatki ankete o osebni potrošnji za leto 1973 pokazali viden skok opremljenosti vseh kategorij gospodinjstev v primerjavi z letom 1968.

PORABA POMEMBNEJSIH PREHRAMBENIH PROIZVODOV NA PREBIVALCA

	1968	1972
Pšenica (kot moka)	125	122
Krompir	90	91
Sadje (z agrumi)	50	49
Vrtnine	50	60
Meso	39	44
Goveje	17	17
Praščice	16	13
Perutninsko	6	14
Mast	8,5	8
Olje	9	10
Mleko in mlečni proizvodi	182	196
Jajca	140	139
Sladkor	38	48

Značilnost naše prehrane je razmeroma visoka energetska vrednost dnevne potrošnje hrane, vendar pa slaba struktura prehrane z ozirom na odnose beljakovin živalskega in rastlinskega izvora. Večja poraba mesa in mleka je v zadnjih letih to razmerje deloma izboljšala, še vedno pa porabimo za prehrano preveliko mesa, mleka in jajc, na drugi strani pa preveč moke in krompirja. Nizka je tudi poraba sadja in vrtnin.

NABAVA NEKATERIH INDUSTRIJSKIH IZDELKOV NA TISOČ PREBIVALCEV

	Merska enota	1962	1964	1967	1972
Premog	t	469,9	413,0	463,5	365,9
Milo (na 1 prebivalca)	kg	2,5	2,6	3,0	2,7
Pralni praški (na 1 prebivalca)	kg	2,5	3,1	4,0	6,9
Tkanine (na 1 prebivalca)	m	9,4	9,6	6,2	6,1
Obutev (na 1 prebivalca)	par	2,1	2,6	2,4	3,1
Električni štedilniki	kos	7,1	14,8	15,4	27,9
Pralni stroji	kos	1,4	4,3	12,8	28,7
Hladilniki	kos	5,2	12,4	14,9	31,0
Televizijski sprejemniki	kos	5,6	18,6	13,5	22,0
Radijski in transistorski sprejemniki	kos	21,0	27,5	20,8	33,3
Šivalni stroji	kos	2,8	3,2	5,9	9,0
Osebnih avtomobilov	kos	5,3	7,7	5,9	7,1

V zadnjem desetletju se je potrošnja industrijskih izdelkov vidno povečala, na kar so v prvi vrsti vplivali dvig realnih prejemkov prebivalstva in preskrbljenost tržišča s kvalitetnejšo izbiro blaga. Ob nastalih spremembah v socialni in ekonomski strukturi prebivalstva je hitri porast realnega obsega osebne potrošnje predvsem vplival na večjo potrošnjo industrijskih izdelkov. Največje spremembe so vidne pri nakupu izdelkov višjega standarda, kot so električni aparati za gospodinjstvo (štedilniki, pralni stroji, hladilniki), televizorji, šivalni stroji, osebni avtomobili in podobno. Tako se je v primerjavi z letom 1962 v letu 1972 povečala nabava pralnih strojev za 20-krat, hladilnikov za 6-krat in nabava električnih štedilnikov ter televizijskih sprejemnikov za 4-krat.

POTREBNI DELOVNI ČAS ZA NAKUP NEKATERIH PREHRAMBENIH IN INDUSTRIJSKIH PROIZVODOV

	Merska enota	1964	1967	1972
PREHRAMBENI PROIZVODI				
Kruh — črn	kg	20'	16'	11'
Goveje meso s kostmi	kg	3h 08'	2h 40'	1h 51'
Mleko	l	19'	17'	15'
Sladkor	kg	48'	33'	22'
Olje	l	1h 29'	1h 02'	45'
Krompir	kg	11'	11'	11'
Jabolka	kg	32'	30'	29'
INDUSTRIJSKI PROIZVODI				
Tkanine za moške obleke iz česane preje	m	29h 01'	26h 31'	12h 59'
Posteljno platno	m	2h 34'	1h 49'	1h 13'
Moški nizki čevlji iz telečjega usnja	par	20h 43'	16h 48'	15h 07'
Električni štedilnik	kos	215h 38'	129h 02'	113h 46'
Kavč	kos	247h 08'	173h 46'	148h 41'

Nivoji ob kanalih (foto Marijan Pfeifer)

Ustavna preobrazba zavarovalstva

Po načelih solidarnosti

Prenos upravljanja na zavarovance

Kje in kako daleč so priprave za ustavno preobrazbo upravljanja in poslovanja zavarovalstva? Kaj menijo o tem v zavarovalnici Sava, kako sprejemajo napovedane transformacije bodoči neposredni upravitelji — zavarovanci, kakšna bo njihova vloga? O tem je nedavno tekkel pogovor. Sodelovali so: inž. Hugo Keržan, predsednik izvršnega odbora zavarovalnice, Janez Kermavner, AMZ Slovenije, član IO in predsednik iniciativnega zbora različne skupnosti avtomobilnega zavarovanja Marijan Kaliman, Helios Domžale, član IO in predsednik iniciativnega zbora različne skupnosti zavarovanja oseb Ivan Škerbec, sekretar aktivna ZK zavarovalnice Sava Lado Peternelj, generalni direktor zavarovalnice Sava Gregor Tršar, pomočnik generalnega direktorja zavarovalnice, in Marko Stupica, tajnik delovne skupine za pripravo osnutka samoupravnega sporazuma zavarovancev Save.

Na področju zavarovalništva se v pogojih nove ustave ureditve začrtu-je temeljite spremembe družbeno-ekonomskih odnosov. Bistvo je v spremembi vloge zavarovancev, kakšno dole-žje v zavarovalstvu nismo poznali, ali pa je bila le rahlo zaznamovna v do-sondanjem sistemu upravljanja, začte-tem z ustavnimi dopolnili iz leta 1971. Prva in najbolj bistvena sprememba je ravno v prenašanju upravljanja na zavarovance. Dotlej so v zavarovalnih organizacijah praktično izključeno upravljali, gospodarili s sredstvi, vo-đili poslovanje in uravnavali politiko zavarovalni delavci, zavarovalci pa so bolj ali manj simbolično delovali na zborih, kjer so praktično sprejemali vse, kar je bilo storjeno.

V bodoče je predvideno upravljan-je na vseh nivojih, v vseh vrstah or-ganov, kar je povsem logično. Zava-rovalna organizacija kot posebna in-stitucija torej ni v bistvu nič drugega kot organizacija, kjer se od vseh za-varovancev zbirajo sredstva njihovega dohodka za določene zavarovalne namene in se potem v skladu s škod-no stihijo razporejajo tja, kjer škoda nastaja. Gre torej za interese zdru-ževanja sredstev po načelih vzajem-nosti in solidarnosti; po načelu vsi za enega, eden za vse, kar je pravza-prav že vračeno v sam sistem zava-rovanja. Z novim ustavnim sistemom se zavarovalništvo poleg zavarovanja pripisuje tudi nova poudarjena funk-cija in repozitive, se pravi vseh vrst ukrepov, ki naj pripomorejo k odpra-vi vzrokov škod ali njihovega zmanj-ševanja.

Temeljni smoter

Nova ustava zavarovalne organiza-cije se ne imenuje več posebna orga-nizacija združenega dela ali podjetje, ampak zavarovalno skupnost kot spe-cifično interesno skupnost zavarovan-cev. To je prva bistvena sistemska ka-rakteristika. Druga karakteristika so različne skupnosti, ki imajo svojo druž-beno in ekonomsko logiko in naravi samega zavarovanja. V samem ekon-omskem sistemu zavarovanja je, da

se obvladovanje škodne stihije ne opravi-ja kar pomešano, ne glede na zavarovalne vrste, ampak točno selek-cionarno po posameznih zavarovalnih vrstah. Na primer avtomobilsko zava-rovanje — vse od kalkuliranja prek določanja poslovnih podlag premij, pogojev, oblikovanja rezerv itd. Vse torej v interesu izravnavanja in zaga-tavljanja varnosti med avtomobilski-mi zavarovalci. Hkrati s tem je tudi razumljivo, da so tudi interesi zava-rovancev identično naravnani, da spremljajo zagotavljanje te varnosti v zavarovalni organizaciji, da spreml-jaajo ustvarjanje dohodka in podob-no. Tudi tu, kot na vseh nivojih zdru-ženega dela, po principu združevanja v zavarovalni vrsti upravljajo s sred-stvi.

Institucionalizirajo se nove organi-zacije znotraj zavarovalne skupnosti (tako imenovane različne skupnosti), ki jih tvorijo zavarovalci določenih zavarovalnih vrst ali skupin sorodnih zavarovalnih vrst. Le-te oblikujejo svojo ekonomsko strukturo, spreje-majo svoje odločitve, oblikujejo svoje sklade in se sporazumno z drugimi zavarovalci v zavarovalnih skupnostih dogovarjajo o doseganju skupnih cil-jev, združevanju sredstev, medseboj-ni pomoči, zagotavljanju boljše likvi-dnosti in podobno.

Zelena luč za različne skupnosti

Dosedanja praksa je pokazala, da je ustavna misel o različnih skupnostih naletela v organizacijskih pripravah na izreden interes med zavarovalci. Na iniciativnih zborskih razpisih skup-nosti je bilo tudi po petdeset ljudi več, kot je bilo povabljenih. To ne-dvomno dokazuje, da je sama ideja koncepte različne skupnosti zelo po-zitivna in je z velikim gospodarskim interesom sprejeta med zavarovalci. Iniciativni zbori so bili že za nasled-nje različne skupnosti: za transportno in kreditno zavarovanje, za kmetijsko zavarovanje, za industrijsko zavarova-nje, za zavarovanje oseb, za požarno zavarovanje vseh vrst ter zavarovanje zalog ter za avtomobilsko zavarova-nje. Ugotovili so, da prav vse različne skupnosti izpolnjujejo ekonomske po-goje za svojo ekzistenco. Za vsako so na iniciativnih zborskih izvolitvi in-ciativni odbor, ki bo skupaj s seda-njim izvršnim odborom zavarovalni-ce ter ob pomoči strokovnih služb pripravil vse potrebno za skile red-nega zbora posamezne različne skupno-sti. Z osnutkom samoupravnega spo-razuma je predvidena še posebna ri-zična skupnost — to je skupnost za pozavarovanje.

Glede upravljanja so bili med ne-davnim pogovorom v Savi dosledno enotni: vse odločanje v zborih rizičnih skupnosti. Izvršni organ je ti-

sti, ki to samo uresničuje in predlaga. Iz sedmih rizičnih skupnosti bo for-miran po delegatskem sistemu zbor celotne zavarovalne skupnosti. Vsaka rizična skupnost bo zastopana v zbo-ru zavarovalne skupnosti z enakim številom delegatov. V kolikor bo pri-šlo do različnih stališč posameznih rizičnih skupnosti, bodo se uredili s sporazumom, v kolikor pa v celotni zavarovalni skupnosti, mora odločati zbor zavarovalne skupnosti.

Kapital ne bo odtekal v banko

Zastran statusa zavarovalstva v ce-lotnem narodnem gospodarstvu so v minulih obravnavah, tako v političnih vrhovih kot v nekaterih gospodarskih strukturah, obstajala dva diametralno različna pogleda. Razprave se su-kale zlasti o tem: ali naj zavaroval-stvo prek svojih zavarovancev kot upravljavec samo direktno upravlja s temi sredstvi, ali naj se upravljanje reducira na ožjo poškodbeno funk-cijo; medtem ko bi vsa tako imenovana rezervna sredstva, ki pa so po naravi stvari velika in zastran katerih je pravzaprav upravljalstvo med zava-rovanji največji interes, odločili kot del finančnega kapitala v bančni mehanizem. Toda zmogala so politična stali-šča (leta strokovno podpirajo tudi v Savi), zavarovalci pa upravičeno zahtevajo, da upravljanje s temi sredstvi pripada zavarovalcem. Naravnost in neposredno to pomeni, da je samo družbeni regulativni predpis lahko ti-sti, ki bi zaradi upoštevanja vrednih širših družbenih interesov zmanjšal fronto upravljalkega vpliva zava-rovancev. V skladu s tako zastavljenimi cilji v družbeno ekonomskih odnosih upravljajo — zavarovalci s svojimi — obstoječimi organi pripravljajo ce-lotno ustavno pravno reorganizacijo zavarovalnice.

Nemalokrat je bila prisotna težnja po restavraciji nekdanjega DOZ, ki je bil nekak specializiran akumulator sredstev. O presežkih teh sredstev, predvsem o njihovi namembnosti, pa so odločali drugi. Zaradi tega je DOZ v obeh zavarovalnih postali odtujena institucija, ki interesno nikoli ni mo-gla zaživeti tako, kot bo lahko zaži-vela vsaka rizična skupnost in zava-rovalna skupnost kot celota v našem novem ustavnem sistemu.

O plasmanu denarja bodo odločale predvsem rizične skupnosti. Vloga ri-zičnih skupnosti je opredeljena prav v tem, da so celoviti upravljavci sred-stev, razen tistega dela, o katerem se v samoupravnem sporazumu dogovori-jo med seboj, torej na nivoju upra-vljalskih organov zavarovalne skupno-sti, ki je integrativni sistem vseh ri-zičnih skupnosti.

Vse upravljanje pripada zavarovan-cem, razen tistega dela, ki bo zaradi solidarnostnega interesa na širši osno-vi. Le-to bo prenešeno bodisi s spo-ra-zumom ali z generalnim dogovorom, pa tudi s konkretnimi dogovori, na skupne organe. V tem je videti po-trditve ekonomske in s tem tudi živ-ljenjske moči rizične skupnosti. V vsa-kem drugem primeru bi se, hoteli ali ne, rizične skupnosti spremenile v sta-tistično kategorijo, ki bi jo vsak hva-lil, kadar bi mu bilo na poti. Navze-ti se bo morala stila življenja in dela, podobnega temeljni organizaciji zdru-ženega dela v gospodarstvu.

Zbori rizičnih skupnosti nastajajo

iz vrst delegatov temeljnih organizacij združenega dela, organizacij združene-ga dela kmetijskih združenj, krajevnih skupnosti. Števil bomo različno — od 50 do 80 delegatov, odvisno pač od velikosti rizične skupnosti. Delegati so torej voljeni v temeljnih organizacijah združenega dela in organizacijah združenega dela. V rizični skupnosti življenjskih zavarovanj bodo delegati tudi iz krajevnih skupnosti, saj gre za veliko zavarovancev in za ogromna sredstva, ki se zbirajo v obliki mate-matičnih rezerv.

V sedmo rizično skupnost, to je skupnost za pozavarovanje, bodo ustrezno število delegatov delegirale rizične skupnosti in si tako zagotovile za vsa področja svoj vpliv. Osnutek samoupravnega sporazuma med dru-gimi tudi predvideva, da bo pravna oseba zavarovalna skupnost. Za po-krivanje svojih izdatkov bo vsaka ri-zična skupnost morala najprej pora-biti svoja sredstva, tudi svoje rezerve, šele potem naj bi prišlo do pretakanja sredstev. Na splošno prevladuje, naj bo pretakanje sredstev med rizičnimi skupnostmi v obliki kreditnega odno-sa. Tudi na več iniciativnih zborskih so se zavarovalci zavzemali samo za tak odnos.

Odpori so bili tudi v zavarovalnici

Predpostopek preobrazbe zavaroval-stva in prilagajanja le-tega novim ustavnim razmeram ni mineval brez odpora tudi v sami zavarovalni orga-nizaciji. V delovni skupnosti Save so pripravili več razprav o preobrazbi zavarovalstva. Močno in dolgo je bila prisotna misel, da morajo sedanje po-slovne enote zavarovalnice organizira-ti kot temeljne organizacije združene-ga dela, torej podobno kot v drugih gospodarskih organizacijah. Šele z ve-liko političnega dela so bile prana-gane te težnje. Delovna skupnost prav gotovo ne more urejati statusnih vpra-šanj zavarovalnic, ki združujejo sred-stva. Prav ta bistvena komponenta si je počasi utirala pot med zavarovalne delavce pa tudi med člane ZK. Tu in tam, kot kaže, posamezniki še vseeno niso v celoti doumeli razrednega bist-va sprememb. Položaj delavcev v za-varovalstvu v bistvu ne bo nič dru-gačen od položaja delavcev — samo-upravljalcev v katerikoli drugi orga-nizaciji združenega dela. Delovna skup-nost bo torej ustvarjala dohodek, ki bo rezultat dela, opravljenega za za-varovalno skupnost. Organizirani de-lovni skupnosti na novi nivo družbe-nih potreb, bo nedvomno proces, ki bo terjal dodatnega truda. Ne zamrež prezreti tega, da sedanja or-ganizacija poslovanja skriva v sebi še mnogo ostankov obveznega in ad-ministrativnega zavarovanja. Potrebna bo modernizacija organizacije poslo-ve mreže, specializacija in večja ra-cionalizacija poslovanja. Vse podatke po rizičnih skupnostih in novi sistem bo terjal še dodatne zadolžitve. Po-trebno bo — na primer — poskrbeti za učinkovito in sprotno informiranje zavarovancev vsake rizične skupnosti, sicer se zavarovalci kot tudi delegati ne bodo mogli dovolj učinkovito in pravilno odločati o celotnem gospo-darjenju v posamezni rizični skupno-sti kot tudi v zavarovalni skupnosti.

Franjo Krivec

Strnitev večletnih prizadevanj in pobud

Novosti v federaciji

Po tisoč izvodov Nove ustave SFRJ na dan

Sredi najbolj živahne volitve in predkongresne sezone, na pragu po-mlad 1974 je videti, da se v feda-ciji dogaja marsikaj novega in da se marsikaj spreminja. Po eni strani je to povsem logično, saj sama ustava SFRJ prinaša za zakon, za njegovo uresničevanje veliko novosti, o kate-rih po vsem sodeč najširša javnost ni dovolj poučena.

Prejšnji in zadnji teden je namreč knjižnica Nova ustava SFRJ, ki je iz-šla pred kratkim, doživela v večini beograjskih knjigarn in kioskov, kjer jo prodajajo, izreden uspeh: v mno-gih knjigarnah so na dan prodali tudi po 1000 izvodov. Še nekateri drugi po-datki kažejo, da je med našimi de-lovnimi ljudmi in občani veliko zani-manja za besedilo nove ustave, o ka-teri se je toliko govorilo, razpravljalo in pisalo in ki sodi med najbolj ob-širne v svetu in ki prinaša — v pri-merjavi s prejšnjo ustavo in ustavnimi amandmaji iz leta 1971 — veliko novosti, čeprav ohranja logično kon-tinuiteto razvoja samoupravljanja in omogoča več narodnostne enakoprav-nosti.

Hkrati s volitvami delegatov za skupščine in s pripravami pred X. kongresom ZKJ in kongresi zveze ko-munistov v republikah in pokrajinah poteka še vrsta drugih družbenopolitičnih, organizacijskih in zakonodaj-nih dejavnosti, ki naj bi v mesecu ali dveh strmile del večletnih prizade-vanj, razprav in pobud.

ZIS kot izvršilni organ skupščine SFRJ zaseda vsak teden po enkrat, včasih pa tudi po dvakrat. Obširni dnevni red njegovih sej niso v zad-njem času nič manj obširni, saj poleg tekočih zadev oblikujejo tudi pred-loge novih zakonskih osnutkov, ki naj bi jih sprejela sedanja zvezna skup-ščina, pa tudi načrte, ki se bodo kma-lu po volitvah znašli pred poslanci nove skupščine SFRJ. Poleg tega je imel ZIS na vsaki svoji seji, kolikor jih je bilo v zadnjem mesecu in pol, da dnevnom redu uresničevanje po-litike cen, upoštevanje že sprejeti pro-tiinflacijski program.

Odločitev, da bo sedanji predse-dnik ZIS Džemal Bijedić mandat za sestavo novega izvršnega sveta — in to pravočasno odločitev — skriva v sebi marsikaj, čeprav je to videti na prvi pogled paradoksalno, a v resnici gre za novost. Tu se začneja, ali pa nadaljuje, logika že začete večje sta-bilnosti dela in kontinuitete ZIS kot izvršnega, političnega in upravnega telesa, ki opravlja daleč največ dela iz svoje pristojnosti pa tudi pristojnosti drugih organov.

Pogled nazaj

Ce se ozremo malo nazaj, v kaki dve tretjini minulega zela nestabilne-ga desetletja, opazimo nekatere raz-ločke pri funkcioniranju ZIS, danes, kot organ federacije, in na primer pred petimi ali sedmimi leti. Pred prejšnjimi volitvami novih članov ZIS je dolgo vladala negotovost, tako da smo se znašli v položaju, ko so mnogi sicer razgledani in sposobni ministri s svojimi resorji vred nekaj časa ži-veli v nekem vakuumu in čakali na rešitve in spremembe, ki so prihajale pozno, praviloma zadnji hip.

Kake, da zdaj ni tako. Čas, pa tudi delo, ki je bilo opravljeno v zadnjem obdobju, sta prinesla več gotovosti in samozaupanja v dejavnost ZIS, nje-govih organov in funkcionarjev. Mor-da je drobna, a toliko bolj pomemb-na novost — do katere je prišlo med drugim ob celotni orientaciji, ki jo je začrtala nova ustava — da si v resnici prizadevamo za večjo stabi-lnost zvezne uprave, tudi tako, da smo se odločili za načelo, da za strokovni, vodilni aparat zvezne uprave (pomoč-niki, svetovatelji zveznih sekretarjev in drugi) ne velja rotacija, temveč le ponovne volitve. To pomeni, tako iz-haja iz ustave, da na strokovnih me-stih v zvezni upravi ni omejitve pri delu. Zvezna uprava bo morala biti ne le trdnjša, bolj odgovorna in učim-kovitejša, temveč tudi pri vsakdanjem delu bolj odprta do republik in po-krajin.

Štiri osrednje točke

Za politiko cen in protiinflacijski program je značilna trajna aktualnost, hkrati z dejavnostjo v zvezi z volitva-mi in pripravami kongresov zveze ko-munistov. Kot je znano iz sporočila s seje ZIS, politiko cen obravnavajo na vsaki seji, čeprav mnogi naši go-spodarski in drugi dejavniki v resnici niso zadovoljni z rešitvami ZIS.

Kdor je zasledoval delo ZIS in dru-gih zveznih organov, je lahko opazil precejšen kup različnih zahtev, čutili pa je bilo tudi pritisk z raznih koncev gospodarstva, ki se je potegovalo za zvišanje cen, in to iz zelo upravičenih razlogov, kot so na primer gibanje cen v svetu, pomanjkanje surovin in

podobno. A skoraj po vsaki seji zvez-nega izvršnega sveta je večji del ta-kih zahtev ostal nerešen, ker ni bilo, kot temu po navadi pravijo, medre-publiškega soglasja.

Tako so si nekateri lahko ustva-rili napačen vtis, da bi se nam cedila med in mleko, če bi prišlo do med-republiškega soglasja, ker pa tega ni bilo — so nevednosti in razlogi za nezadovoljstvo!

Ce pa bi dosegli medrepubliško so-glasje, na primer pri vsakem zahtevku iz asvečnjak politike cen, bi se znašli v čudnem in nemogočem položaju: da bi čez noč inflacija poskočila za 50 odstotkov, da bi se podražilo marsi-kaj od tistega, kar najbolj neposredno zadeva standard in življenje, poleg vsega tega pa naj bi potekali volitve delegatov in delegacij ter kongresi zveze komunistov. Kaže se, da je bila odlika predsednika Bijedića in njego-vega teama pravzaprav v tem, da so imeli pri svojem delu več sistemov in niso bili občutljivi za pritiske, da so delali bolj mirno in trezno, brez kakih znamenj preplaha in nervoze. Tudi politično ozračje v družbi je bilo po 21. seji predsedstva ZKJ in po uresničevanju pisma in obrazlo-ženju te politične in liberalizmom pre-jeji bolj ugodno za bolj organizirano in uspešnejše delo ZIS.

Te dni pa bi lahko upravičeno spi-sek teh dobrih novosti, ki jih je po sprejetju ustave čutili v federaciji, dopolnili tudi z dobrim startom in-dustrijske proizvodnje, ki je zabeleži-la v prvih dveh mesecih stopnjo ra-sti 8,7 odstotka in vsaj doslej izpol-nila prvo poglavitno točko protinfla-cijskega programa: doseči višjo stop-njo gospodarske rasti.

Druge tri osrednje točke tega pro-grama pa so: zmanjšati stroške ozko-ga marčevanja in racionalizirati repro-dukcijo, upoštevati naraščanje skup-ne in obče potrošnje, zmanjšati raz-liko med nominalnimi in realnimi osebnimi dohodki, poskrbeti za obr-ambo ukrepe proti posledicam svet-ovnih energetskih, surovinskih in de-narnih motenj in prilagoditi družbeno-gospodarski sistem novi ustavi.

Videti je, da smo doslej najbolj zaostali pri ukrepih proti tisti drugi od štirih osrednjih točk — pri varče-vanju in racionalizaciji. Ne zaostaja-mo pa pri usklajevanju sistema z ustavo.

Več zaupanja

Bistveno ustavno načelo o uskla-ju-nju stališč med republikami in pokra-jinami v ustreznih obdobjih zveznega izvršnega sveta in svetu republik in pokrajin v skupščini SFRJ je bolj obdelano v samem besedilu ustave, kot pa je bilo v ustavnih amandma-jih in v besedilu predosnutka ustave. V vseh nadobnostih je razčlenjen enakopraven delež republik in pokra-jin pri usklajevanju in veliko odstavkov je se posebej natančno definiranih, zlasti glede pristojnosti za usklajanje v odborih ZIS.

Poleg tega lahko posredno pripo-morejo k boljšemu delu, ko gre za sistemske zakonodajne rešitve, sveti ZIS, ustanovljeni lani. To sta za zdaj svet za gospodarski sistem in svet za vprašanja družbenopolitičnega si-stema. Delata že več mesecev kot posebni, družbenopolitični in posveto-valni telesi ZIS. V teh svetih, ki imata predvsem analo- gne, koordinirativne in organizirativne delo v zvezi z nor-mativnim in sistemskim uresničeva-njem ustave, so zbrani predstavniki vseh družbenih dejavnikov: skupščine SFRJ, družbenopolitičnih organizacij, predstavniki republik in pokrajin, zna-nosti in združena dela. Pri delu svet-ov bodo sodelovali tudi predstavniki ZKJ, SZDLJ, skupščine in predsedstva SFRJ.

Enakopravno in strokovno sode-lovanje predstavnikov republik in po-krajin, tako v svetih pri ZIS kot tudi drugod na ravni federacije, je ume-stno tudi zaradi dobre obveščenosti o tem, kako v republikah in pokra-jinah gledajo na posamezni pojav, pred-log in podobno, hkrati pa je ustvar-jalni delež predstavnikov iz ustreznih organov v republikah in pokrajinah, da bi sklepi in akcije zares postali rezultanti in ustvarjalnost vseh. To pa terja več zaupanja — a takega za-upanja je danes vsekar več kot vče-raj. Več takega ustvarjalnega zaupa-nja bo morda pomagalo odpraviti ne-katere vrste medrepubliškega anto-nizma, ki ga je bilo posebno močno čutili pred dvema ali tremi leti, če-prav ne bo pomemilo, in tudi ne more pomemiti nikakršnega absolutnega ra-vnotežja, brez antagonizma.

Eno od znamenj novih pojavov na-šega časa v federaciji in družbi na-sproh, v kateri ustava določa, naj združeno delo naposled prestopi to-varniške pragove, je evolucija druž-bene zavesti, da z naglimi ukrepi, spremembami in koraki ni mogoče pospešiti razvoja, izboljšati življenja in povečati stabilnosti. Morda je pri mnogih prišlo tudi do »stabilizacije v glavah, kljub splošni gospodarski nestabilnosti, ki jo je čutili na vsem tem našem planetu...

Zdravko Ilčič

Sedanja slovenska stanarina

Gospodarska neresničnost in socialna zabloda

Pogovor z republiškim sekretarjem za urbanizem inž. Borisom Mikošem

V slehernem stanovanjskem gospodarstvu je oblikovanje vsakega politika stanarin sicer zelo pomembna, a bržkone najbolj občutljiva sestavina. Tudi pri nas, v Sloveniji, kjer so stanarine že štiri leta v zveznem hišništvu, vendar vse kaže, da se bodo letos naposled le odvajale in postopoma dobile stvarnejšo podobnost. Sedanje stanarine namreč še lep čas ne ustrezajo več razmeram v stanovanjskem gospodarstvu, povzročajo pa tudi nemalo socialnih preglavic, saj pogosto samo poglobljajo obstoječe gmojne razlike med ljudmi. V pogovoru z republiškim sekretarjem za urbanizem inž. Borisom Mikošem nas je najprej zanimalo, kaj bi pravzaprav stanarina morala biti in kaj je v resnici?

»To vprašanje si tudi sami dostikrat zastavljamo. V resoluciji o nadaljnjem razvoju stanovanjskega gospodarstva smo zapisali, da bi stanarina morala biti osnovni dohodek stanovanjskega gospodarstva. Kot ekonomski instrument pa naj bi — pri uporabi stanovanjskega prostora — vnašala določena družbeno sprejemljiva razmerja. Teh funkcij sedanja stanarina ne opravlja. Ni niti osnovni dohodek stanovanjskega gospodarstva, niti nima ustreznega ekonomskega pomena.«

»Kakšne so možnosti, da bi se približali tej »realni« stanarini? Je to stroškovna, kot pravimo, ali morda ekonomska stanarina.«

»Naš končni cilj ni ekonomska stanarina. V stanovanjski politiki zazdaj ne zasledujemo ekonomske stanarine in je verjetno nikoli ne bomo. Pri nas, v socialistični družbi. Prave ekonomske stanarine, kjer gre prvenstveno za obnavljanje kapitala. To ni naš namen. Res pa je, da bi bilo treba dosledno izpeljati stroškovno stanarino.«

To je obsežna naloga in je ne bomo mogli uresničiti čez noč. Čeprav smo bili leta 1966 že zelo blizu temu cilju. Če ne bi gospodarske gibanja v letih po reformi privedla do naglega večanja cene stanovanjske graditve, bi takrat zastavljeno nalogo, torej stroškovno stanarino, skoraj zagotovo dosegli.«

»Bi lahko stanarino malo natančneje opisali?«

Kritično obdobje

»Z republiškim zakonom o stanarini (imamo ga le v Sloveniji) smo poskušali stanarino čim bolj opolniti, opredeliti. Vključuje stroške amortizacije, stroške tekočega in investicijskega vzdrževanja, stroške upravljanja in stroške revitalizacije. Ločili pa smo vse obratovalne stroške. Mislim, da predstavlja stroškovna stanarina skupen vseh navedenih stroškov. Stanarina bi morala pripeljati do zneska, s katerim bi te stroške lahko tekoče pokrivali. Družba ima seveda možnost hitreje ali počasneje investicijsko obnavljati stanovanja, oziroma spreminjati obseg amortizacije. Vendar obdobje, ko zaviramo normalno obnavljanje stanovanjskega sklada in investicijsko vzdrževanje, ne smemo biti predolga. Menim, da postaja prav zdaj takšno zadrževanje kritično. Zato težimo k temu, da bi se vrnil k izhodiščnim gospodarskim reformam in začeli postopoma uvajati stanarino, ki bi ji lahko rekli stroškovna.«

»Ali lahko v Sloveniji govorimo o politiki stanarin ali pa je več resnice v »stanarinah po navdihu?«

»Za sedanjo politiko stanarin je značilno, da je ni mogoče opredeliti.«

Kaj mislite s tem?

»Lani se je stanarina povečala za 12,5 %. Drugi stroški (kurjava, voda, kanalizacija itn.) pa se v zadnjih letih povečujejo za 30 do 50 odstotkov na leto.«

Vemo, da je bil lanski povprečni mesečni dohodek 2.200 dinarjev, povprečna mesečna stanarina pa 140 dinarjev, torej 6 odstotkov povprečnega osebnega dohodka. Kilogram telečjega mesa ustreza danes stanarini stanovanja s 26 kv. m. Področje stanarin je edino, kjer smo že dosegli komunistično družbeno ureditev, čeprav smo glede uveljavljanja pravice do stanovanja še zelo daleč od tega cilja. Ta prepad predstavlja eno kritičnih točk. Z družbeno akcijo za gradnjo stanovanj za delavce smo se tega vprašanja zelo odločno lotili, vendar zazdaj še preveč enostransko, saj smo to drugo, ekonomsko sfero domala povsem zanemarili.«

»Koliko denarja smo lani zbrali s stanarinami in kako smo ga, oziroma ga bomo porabili?«

»Vseh stanarin, pobranih lani v družbenih najemnih stanovanjih, je bilo za 181 milijonov 446.720 dinarjev. To je približno desetina tistega, kar delovni ljudje letno oddajo od svojih bruto osebnih dohodkov za stanovanjsko graditve. Na to razmerje opozarjam posebej zaradi tega, ker nekateri mislijo, da bi z zvišanjem stanarin lahko v celoti nadomestili sedanj

nji prispevek za stanovanjsko gradnjo. V Sloveniji smo s samoupravnimi sporazumi v 47 občinah uvedli 6-odstotni prispevek, v drugih občinah pa nekaj večji. Z zvišanjem stanarin nikakor ne moremo odpraviti tega prispevka. Navsezadnje je to tudi nemogoče. Razmerje 1:10 pa je kljub vsemu pretirano.«

»Kaj pa amortizacija?«

»Z amortizacijo iz stanarin obstoječega sklada stanovanjskih hiš zgradimo nekaj sto stanovanj na leto, medtem ko jih skupno okrog 10.000. To pomeni, da amortizacija ni izhodišče za rešitev stanovanjskega primanjkljaja. Ker se stanarina izračunava na podlagi revalorizirane vrednosti za vsa stanovanja, tudi za nova, amortizacija pa dosledno od nabavne vrednosti, gre čedalje večji del stanarine za amortizacijo. Leta 1966 smo od celotne stanarine dali za amortizacijo približno tretjino, tretjina pa je šla tudi za investicijsko vzdrževanje. To je bil čas načrtnega in intenzivnega obnavljanja stanovanjskih hiš. Lani smo za amortizacijo oddvojili skoraj tri četrtine stanarine, za investicijsko vzdrževanje pa domala ničesar več. Ze letos ali najpozneje prihodnje leto bomo iz stanarine pokrivali samo še amortizacijo in stroške upravljanja.«

Leta 1966 smo vsak šesti dinar iz stanarine »vgradili« v nova stanovanja, zadnji dve leti tega ne zmoremo več. Obseg sredstev se je tako zmanjšal, da stanarine ne le, da niso več osnovni dohodek stanovanjskega gospodarstva, ampak bodo, če jih ne bomo spremenili, v enem ali dveh letih izgubile vsakršne ekonomske pomen. Potem je treba napraviti samo še en korak — da jih odpravimo. Temu koraku vsi nasprotujemo, vendar gredo stvari ravno v to smer. Trdim, da bi ne bilo tako, če bi o teh rešah združeno delo lahko samostojno odločalo.«

»Mar to pomeni, da so doslej o tem odločali tisti, ki se poživljajo na ustrežnejšo stanarino?«

»Dejstvo je, da je bila to vselej domena državnih organov, izhajajočih iz nekkih makro bilanc, ne pa iz konkretnih življenjskih potreb ljudi. Z raznimi blokadami so celo zapirali pot do tega, da se ljudje sami dogovore o nekaterih rešitvah.«

»Zdaj ni več takih ovir?«

»Se vedno so. Prepovedano je zviševanje stanarin.«

»Koliko stroškovno vrednost imajo stroški amortizacije ter stroški za tekoče in investicijsko vzdrževanje v slovenski stanarini?«

»V sedanjih izmaličenih odnosih je praktično nemogoče govoriti o gospodarski vrednosti posameznih elementov stanarine. Trenutno stanje zavira tudi razvijanje samoupravnega dogovarjanja, odločanje v okviru samoupravnih stanovanjskih skupnosti, ki zdaj prevzemajo celotno gospodarjenje z družbenim stanovanjskim skladom. Vendar moramo čimprej storiti vse, da bi uresničili ustavno določbo, ki pravi, da se v tej skupnosti delovni ljudje sami dogovarjajo o politiki stanarin, o njihovi višini in rabi.«

»Se vam ne zdi, da stanarina zasleduje gibanje gradbenih cen stanovanj?«

Stanarine iz leta 1964

»Ne. Zanimivo pa je, da se povprečni osebni dohodek in povprečna cena kvadratnega metra stanovanjske površine bolj ali manj gibljeta v stalnem sorazmerju, saj je bilo leta 1965, leta 2,02, leta 1973 pa okrog 2,10. Lani je bilo za trisobno stanovanje treba odšteti okrog deset povprečnih letnih osebnih dohodkov. Sedanje stanarine slone na ceni stanovanja, ki smo jo določili na podlagi stroškov gradnje decembra 1964; ti so približno četrtina današnjih gradbenih stroškov. Stanarine so od leta 1966 za stanovanjsko gospodarstvo dejansko nespremenjene, čeprav so se za stanovalece sicer dvignile.«

Njihovo postopno prilagajanje se je leta 1970 ustavilo. Uradno zaradi zaščite standarda delovnih ljudi, v resnici pa se stanarine za stanovanjsko gospodarstvo niso spremenile, se je mleko podražilo od 1,40 na 3,90, olje od 5 na 10, kruh od 1,36 na 3,3 dinarja za kilogram. Se pravi, da je tudi vrsta drugih področij, kjer bi bilo mogoče še bolj zaščititi življenjsko raven delovnih ljudi. Ne samo s »popolno blokado stanarin!«

»Ob teh primerjavah se mi vsiljuje misel, da so glede na povprečen dvig osebnih dohodkov in življenjskih stroškov stanarine kar dovolj visoke?«

»Trdim samo to, da se povprečna cena kvadratnega metra stanovanjske površine vrsto let giblje v enakih razmerjih kot povprečni osebni dohodek. S podatki o gibanju cen kvadratnega metra stanovanja pa ne želimo zagovarjati nesrazmernega naraščanja gradbenih cen. Slednje so predvsem posledica še zmeraj izredno nizke produktivnosti v gradbeništvu, kar predstavlja resno oviro za hitrejšo urejanje razmer v stanovanjskem gospodarstvu. Hkrati pa to nakazuje, da edini izhod vsekakor ni le v višini najemnin.«

»Kako si razlagate dejstvo, da tudi nekatere gospodarsko močnejše slovenske občine še zmerom niso iz stanarin izločile stroškov obratovanja?«

»Izločanje obratovalnih stroškov (hišnik, kurjač, dvigalo, razsvetljava skupnih prostorov ipd.) iz stanarine predstavlja zakonsko obveznost. S tem se resno spopadamo tudi z neupravičenimi socialnimi razlikami pri uporabi stanovanj. Stroške obratovanja so v celoti izločili v 25 občinah, delno pa v 18. Tako je zdaj, še 17 občin, kjer so sestavni del stanarine tudi obratovalni stroški.«

Obratovalni stroški so odsev standarda sleherne stanovanjske hiše in prav je, da jih plača vsak, ki ima koristi od določenih storitev. Bitka proti izločenemu obratovalnemu in plačevanju obratovalnih stroškov — štiti predvsem doseženo privilegije, saj so ti stroški najvišji v najbolj opremljenih hišah. Značilno je, da je prav Ljubljana na čelu tistih, ki niso zbrali dovolj moči, da bi naredili ta korak. Resda so v Mariboru, ki je to že storil, zaradi bistveno starejšega stanovanjskega sklada obratovalni stroški nižji, vendar so se za to odločili, denimo, tudi v Velenju, ki ima pretežno nova stanovanja. Ljubljana očitno brani standard stanovalcev boljših stanovanj.«

»Mogoče zato, ker v teh boljših stanovanjih stanujejo tisti, ki naj bi o tem odločali?«

»Temu vtisu se ni mogoče izogniti.«

»Kaj so prinesli — z zakonom leta 1972 — v stanarino vključeni stroški za revitalizacijo stanovanj? So se starejša stanovanja kaj »pomladila?«

»Dosedle se ne, saj ta določba republiškega zakona zaradi zamrznjenih stanarin še ni uresničena. O deležu stanarine za revitalizacijo stanovanj bodo odločale stanovanjske skupnosti in skupščine občin ob pripravi zasnovane bodoče stanarine.«

»Je ob lanskem zvišanju (12,5 odstotka) delno regresiranje stanarin socialno šibkejšim družinam odigralo vlogo, ki smo jo razglasili? Smo morda že tako razviti in premožni, da je takšna pomoč pravzaprav nepotrebna?«

»Ravno toliko smo razviti, da imamo tudi še reveže. Kaže pa, da so stanarine tako nizke, da zanje skorodra

nimamo revežev. Lani smo v solidarnostnih skladih zbrali 480 milijonov dinarjev in od tega 17 milijonov rezervirali za upravičence do družbene pomoči v stanovanjskem gospodarstvu. Do konca leta je samo 73 občanov uveljavilo pravico do delne nadomestitve stanarine; od tega 20 v Novi Gorici. Materialno in organizacijsko smo bili povsem pripravljeni na družbeno pomoč v stanovanjskem gospodarstvu, vendar intervencija solidarnostnih skladov ni bila potrebna, ker ni prišlo do pomembnejše spremembe stanarin.«

Blokada stanarin bi bila upravičena, če bi ne izpeljali delavske solidarnosti, če ne bi oblikovali solidarnostnih stanovanjskih skladov. V Sloveniji pa je bila lani na osnovi solidarnosti in vzajemnosti združena približno milijarda dinarjev. V solidarnostnih skladih je dvainpolkrat več denarja, kakor znašajo vse najemnine skupaj. Zato mislim, da je skrajni čas, da začnemo te stvari urejati sami, brez vmešavanja drugih, brez zveznih organov. Pripravljeni smo, družine z nizkimi dohodki pri zvišanju stanarin učinkovito zaščititi. Postavljamo imamo celoten sistem družbene pomoči v stanovanjskem gospodarstvu, tako da bi to ne smel biti formalni razlog zadrževanja nizkih stanarin.«

»Kaj pa v primeru, ko bi kakšna občina imela več upravičencev kot denarja?«

»Takega primera skoraj ne more biti. Če je občina nerazvita, ima normalno tudi zelo nerazvit stanovanjski standard in zelo nizke stanarine.«

»Slišati je, da imajo s sedanjimi, preizkušnimi stanarinami »dobriček« predvsem tisti, ki žive v tri, štiri in večsobnih stanovanjih?«

»Zadrževanje stanarin dejansko koristi družinam, ki dobro stanujejo. Nizke stanarine omogočajo celo neracionalno izrabo stanovanjskega prostora, ker je ob sedanjem pomanjkanju še posebej boleče in povzroča probleme, negodovanje med ljudmi. Zaradi takšnega stanja se pojavljajo zahteve po drastičnih administrativnih ukrepih in po omejevanju površin. Mnogi ljudje nimajo nobene potrebe, da bi odvečen stanovanjski prostor oddajali. Pomanjkanje najmočnejše udarja samce in mlade družine, hkrati pa neusmiljeno dviga ce

no v podnajemu in omogoča čedalje večje izkoriščanje.

»Ce bomo še naprej dovoljevali, da bodo ljudje stanovali tako poceni kot zdaj, potem bomo morali določiti tudi družbeno sprejemljivo površino, ki odpade na družino, saj ljudje sami od sebe ne bodo »zmanjševali« stanovanj. Zazdaj še nismo tako gospodarsko močni, da bi lahko zagotovili stanovanja vsem, ki jih nimajo, hkrati pa premožnejšim dovoljevali, da smejo uporabljati neomejeno velike površine. Administrativnega omejevanja ne želimo, zato bomo za zboljšanje tega stanja morali uporabiti stanarino. Trejete poti ne poznam, razen če bi bila to lahko občinska odločba.«

»Lahko pojasnite razliko med najnižjo (Piran — 1,75 din/m²) in najvišjo (Ljubljana — Bežigrad 3,74 din/m²) občinsko stanarino?«

»Ker so stanarine grajene na enotnem merilu, se pravi, na gradbenih cenah iz decembra 1964, izvira razlika med Piranom in Bežigradom predvsem iz starostne in kakovostne sestave stanovanj. Za Bežigradom je veliko novih družbenih stanovanj, v Piranu pa so v družbeni lasti pretežno hiše v starem delu mesta. Novi Piran je v glavnem zaseben. Ta razlika je upravičena, čeprav zaradi približnega razmerja 1:2 nastaja vtis, kot da gre za različni politiki stanarin.«

»Kako se »stanovanjski nered« v zasebnem sektorju, ki je sploh poglavje zase, kaže na področju stanarin?«

Podivljani zasebni sektor

»Zasebni sektor moramo razdeliti na dva dela: v enem so stanarine zaščitene, predpisane in se gibljejo enako kot v družbenem sektorju; v drugem delu — povečini zgrajenem v zadnjih 15 letih — pa so prostre in se oblikujejo po dogovoru. Zakon o nacionalizaciji določa, da je lahko vsakdo lastnik treh majhnih stanovanj: v enem stanuje, dva oddaja. Seveda po enakih merilih kot v družbenem sektorju. Zasebnih stanovanj, v katerih stanujejo zaščiteni najemniki, je v Sloveniji okrog 8.000. Zaradi sedanjih nizkih stanarin se lastniki teh stanovanj le za silo prebijajo.

V zasebnih hišah, za katere veljajo tako imenovane proste stanarine, so lete pretirano visoke. Lastniki izrabljajo pomanjkanje stanovanj in edini učinkoviti način, da to zavremo, je večji obseg stanovanjske gradnje, pri čemer je treba posebno pozornost posvetiti mladim družinam.«

»Ali ne bi bilo mogoče tu z administrativnim posegom vseeno narediti več reda?«

»Mislim, da administrativni ukrepi niso rešitev. Vsaka zaostritev na tem področju gre namreč vedno v škodo šibkejši strani, to je človeka, ki je brez stanovanja. Zato je izhod predvsem v tem, da čimprej zgradimo več samskih domov in internatov, s čimer bi zajeli pomemben krog ljudi, ter da čimprej uvedemo realnejšo stanarino in tako odpremo del premalo zasedenih stanovanj. Tretja naloga je varovanje mladih in socialno ogroženih družin, da bi te ne postale še »izdatnejše« plen izkoriščanja lastnikov zasebnih stanovanj. Ob tem moram omeniti, da lahko pretirano izkoriščanje pripelje tudi do ostrih reakcij družbe, kot so: administrativno odrejanje dovoljenih površin, uvedba posebnega davka na premalo zasledena stanovanja ali celo novo ustanavljanje sostanovanjskih razmerij. Vseemu temu bi se sicer radi izognili, vendar nočem in ne morem obljubiti, da bi ne segli tudi po takšnih ukrepih, če bi bilo to potrebno.«

»Kdaj, v kakšnih okoliščinah?«

»Če bi ekonomski ukrepi ne priveli do znižanja stanarin na prostem trgu.«

»Kako si zamišljate nadaljnji razvoj oblikovanja stanarin?«

»Nobenega dvoma ni, da moramo stanarine na novo urediti — za daljši čas. Najprej bo treba iz stanarine povsod izločiti obratovalne stroške. Tudi tiste občine, ki še vedno nočejo o tem nič slišati!«

Na podlagi lani opravljenega točkovanja bo treba letos ponovno ovrednotiti vsa družbeno najemna stanovanja. V okviru skupnosti slovenskih občin in zveze stanovanjskih skupnosti bomo morali pripraviti samoupravni sporazum o postopnem prilagajanju stroškovni stanarini. Verjetno bomo vpeljali večletni postopek prilagajanja, pri čemer bomo upoštevali dinamiko glede na gibanje povprečnega osebnega dohodka v republiki ali občini. Računati moramo, da se bo stanovanje podražilo, vendar bo tako postalo morda le malo lažje dostopna dobrina, kot je doslej; brez katere je res težko govoriti o dejanski enakopravnosti človeka v združenem delu in v družbi sploh.«

»Kaj lahko pričakujemo od med-republiškega dogovarjanja?«

»Predvsem to, da bo ta dogovor pojasnil, kaj bomo v bodoče razumeli pod stanarino. V Sloveniji smo jo že opredelili, drugod se ne. Morali bi se tudi dogovoriti, kakšno dinamiko bomo uvažali pri oblikovanju stroškovnih stanarin in kakšna merila, da ne bi bile med republikami prevelike razlike. Imamo različne pogoje in različne potrebe. To bo med-republiški dogovor moral upoštevati. V Sloveniji je 28 odstotkov vseh stanovanj v družbeni lasti, v Srbiji samo 18 odstotkov. Pri nas več kot polovica vsega aktivnega prebivalstva stanuje v družbenih najemnih stanovanjih, v Srbiji nekaj več kot tretjina. Imamo petkrat več stanovanjskih varčevalcev na tisoč prebivalcev kakor Srbija in trikrat več kot Hrvaška. Vse to in pa dejstvo, da smo v zadnjih 20 letih v Sloveniji gradili v povprečju manj stanovanj na tisoč prebivalcev kot povprečno v Jugoslaviji terja kajpada različne pristope in rešitve. Zato mislim, da bi med-republiški dogovor moral obvezno izpustiti vse kvantifikacije o dovoljenem zvišanju stanarin, temveč da to prepušča odločnim občinam, ki naj se potem o številkah oziroma odstotkih dogovore v okviru republike.«

Dražje stanovanje — za koliko in kdaj?

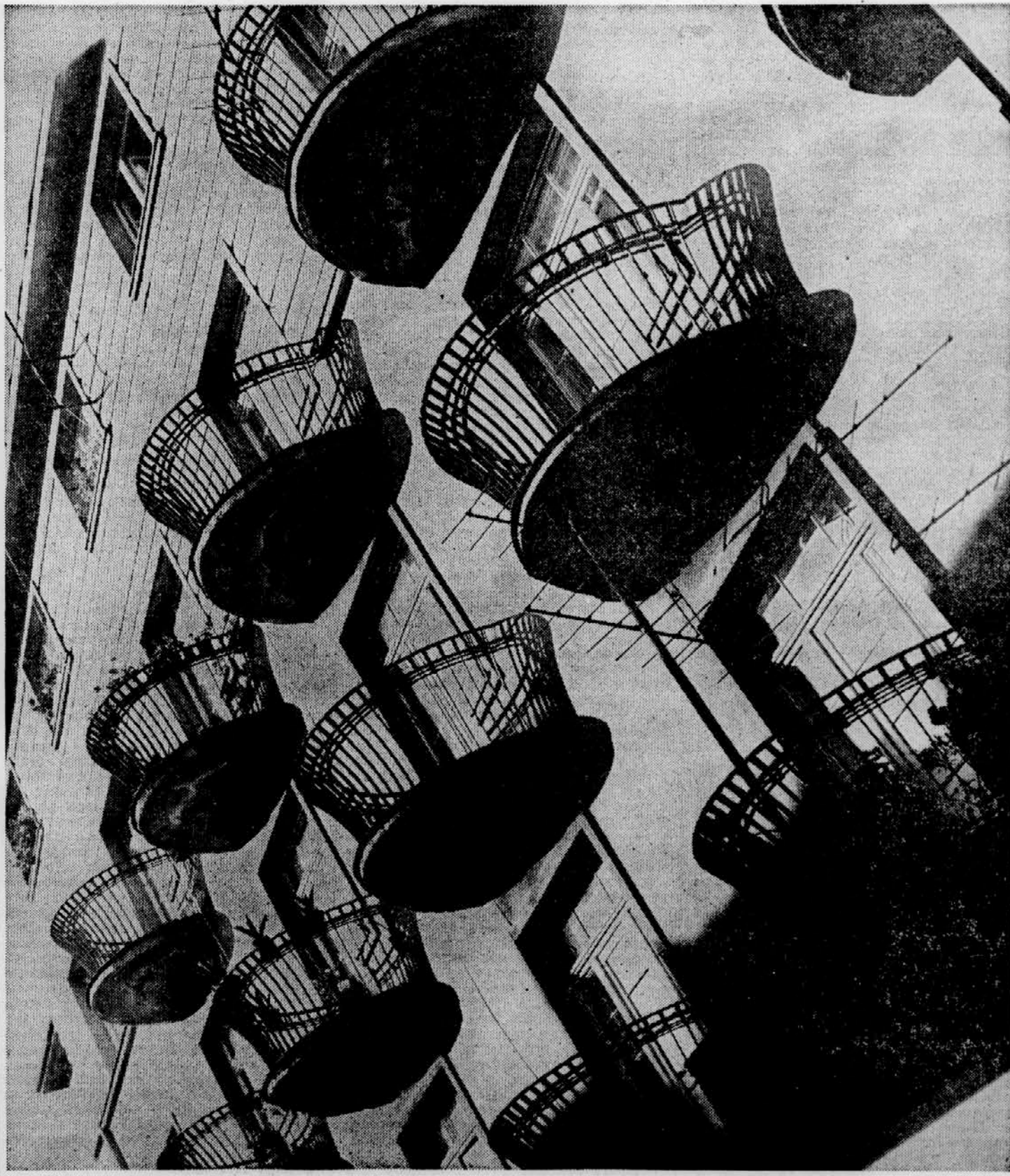
»Kakšna so po vašem mnenju realna predvidevanja letošnjega »skoka« in kdaj naj bi do tega prišlo?«

»Cel pogovor ste pripravili, da bi to zvedeli, kaj, hm... Glede na gibanje življenjskih stroškov in osebnih dohodkov zdaj preračunavamo naše možnosti. Mislim, da bi se letošnje zvišanje lahko vrtilo med 30 in 50 odstotki sedanjih stanarin. Ne več. Če je povprečna slovenska stanarina približno 140 dinarjev (povprečno stanovanje ima 57 kvadratnih metrov), pomeni to v povprečju 40 do 70 dinarsko povišanje. Kolikor stane približno kilogram mesa! Ob drugih podražitvah je to nedvomno še dodatno breme. Nikakor pa ga ne bi zagovarjali, če s štiriletno zamrzitvijo stanarin ne bi stanovanjskega gospodarstva pripeljali do stanja, ki postaja absurdno. Če bo treba življenjsko raven umetno ščititi, mora zdaj priti na vrsto kakšno drugo področje in ne znova stanovanjsko gospodarstvo!«

»Samo še — kdaj?«

»Ne pred 1. julijem.«

Boris Dolničar

Balkoni (foto Drago Medved)

Rally (foto Joco Znidaršič)

Pota slovenske elektrifikacije - 9

Dopolnjevanje dravskega in dinarskega toka

Najprej izkoristiti vse možnosti povezovanja

Družbeni plan Slovenije za leto 1958 je predvideval, da bo pričel v letu 1958 obratovati tretji agregat elektrarne Vuhred z močjo 20 megavatov. To predvidevanje je temeljilo na dejstvu, da je bil ob sprejemu plana ta agregat že skoraj gotov, saj je začel obratovati konec marca tistega leta.

Prizadevanja za višjo družbeno življenjsko raven so se, kaže, nadaljevala, saj je na predloženem govoru 17. marca 1958 v Mariboru predsednik slovenskega IS Boris Kraigher poudaril, da mora naša politika stremeti za tem, da bistveno okremno investiranje v industriji in se omejimo le na najnujnejše, da pa čimveč sredstev usmerimo v komunalno in stanovanjsko gradnjo in boljše tehnično opremo trgovin, za lokalne potrebe, da usmerimo čimveč sredstev za razvoj kmetijske proizvodnje. Treba je napraviti resen prelom.

Februarja 1958 so Jugoslavijo poskusno povezali s 110.000 voltnimi daljnovidmi, tako da je bilo tehnično mogoče poslati elektriko z enega konca države v drugega. Obširno so začeli ugotavljati, da je moč zamenjati elektriko iz elektrarn na alpskih rekah z ono iz dinarskih. Drava in druge alpske reke imajo namreč veliko vode poleti, ko se topi sneg v hribih, dinarske pa pozimi. »Ker so stroški za povezovanje zdaj pri nas manjši, kot so stroški za rezervno in dopolnilne elektrarne, je smotirno najprej izkoristiti vse možnosti povezovanja.«

Junija 1958 so Sovjeti in vzhodni Nemci odpovedali posojilo za zgraditev elektrarne in aluminijanskega kombinata, rudnikov in tovarne umetnih gnojil, ki so ga bili obljubili poleti 1957. Aluminijški kombinat naj bi zgradili bodisi v Šibeniku, Nikšiću, Mostarju ali Kidričevem in bi dajal 100.000 ton aluminija na leto.

Ze poleti 1958 so elektrogospodarsveniki ugotavljali, da bi bilo treba obnoviti soške elektrarne. Težave so zlasti v elektrarni Doblarji, koder morajo vsako leto variti enega od treh turbinskih gonilnikov.

V začetku septembra 1958 so podpisali pogodbo za opremo za drugo stopnjo elektrarne Soštanj, ki naj bi jo montirali do konca marca 1960. Ugotavljali pa so, da je to premalo.

Treba bi bilo začeti graditi vsaj še eno novo elektrarno na Dravi, kakor to predvideva tudi petletni družbeni plan gospodarskega razvoja Slovenije od 1957 do 1961.

Energetski načrt predvideva na Dravi med Mariborom in Središčem štiri stopnje: Loko, Hajdoše, Bori in Ormož. Njihova približna močnost letne proizvodnje bi bila 1,2 milijarde kilovatnih ur elektrike, od tega Haj-

doše 295 milijonov kilovatnih ur. Hajdoše so izbrali zato, ker se ni (1958. leta,) dokončno rešeno vprašanje, ali naj bi gradili eno kanalsko stopnjo Loka ali pa dve manjši rečni v Mariboru in Dupleku. Investicijski načrt sta odobrili tako posebna zvezna revizijska komisija kot zvezna komisija za vodno gospodarstvo. Vodno elektrarno Hajdoše bi zgradili v treh letih. Z zgraditvijo pregrade bi se voda dvignila za 15 metrov. Zato bi morali zgraditi ob Dravi bočni nasip, s čimer bi potopili 360 hektarov večinoma manjvrednega zemljišča, hkrati pa bi pred povodnjimi zaščitili kakih 1000 hektarov obdelovalne zemlje. Elektrarna bo klasična s tremi enakimi agregati po 19.600 kilovatov. Tedaj (1958) so predvidevali, da bo stala 8,1 milijarde dinarjev in dajala tok, ki bo stal na pragu elektrarne 1,91 tedanjega dinarja za kilovatio uro. Stroški za nasipe so neznatni, jez bo stal v dosedanjih strugi. Potrebna bodo le neznatna dela za ureditev prekinjene ceste med Ptujem in Dvorjanami, dolge dva kilometra.

Elektrarna Hajdoše bo sorazmerno poceni, vendar so one na jadranskih rekah res cenejše. Toda upoštevati je treba, da je elektrarna na Dravi med Mariborom in Ormožem pomembna ter tako s stališča gospodarstva ožje ga dravskega območja kot s stališča celotnega jugoslovanskega elektrogospodarstva koristna in nujno potrebna. V kolikor grade na jadranskih rekah nove elektrarne z velikimi zimskeimi presežki elektrarne, v toliko je treba te elektrarne dopolnjevati z dravskimi, ki dajejo lahko največ elektrike poleti. Oba sistema, jadranski in dravski, se medsebojno dopolnjujeta, zato ju je treba vzporedno graditi.

220.000-voltni daljnovid do leta 1964

V Elektrogospodarski skupnosti Slovenije so 13. septembra 1958 povedali, da zaradi suše v drugih republikah tamkajšnje elektrarne niso mogle delati s polno zmogljivostjo in je v Sloveniji ob koncu leta tri tedne tihi odzvem elektrike. To kaže, da pri nas še nimamo dovolj elektrike, čeprav je proizvodnje sedaj (1958) v Sloveniji na dan že 7,5 milijona kilovatnih ur in je vsak dan dajeno Hrvaški in Bosni 1,5 milijona kilovatnih ur.

Novembra 1958 so poročali, da bodo kmalu pričeli pripravljati dela za vodne elektrarne na Trebiščini v Hercegovini, ki naj bi dajale na leto okrog dve milijardi kilovatnih ur elektrike, stale pa naj bi 34 milijard dinarjev. Stopnja Grančarevo bo imela dva agregata po 50 megavatov, druga stopnja Plat pa štiri ogromne agregate, vsakega s po 104 megavati. S temi

elektrarnami bo odpravljeno eno izmed najbolj pomembnih vprašanj v južni Dalmaciji in Hercegovini.

Leta 1966 so začeli graditi daljnovidne visoke napetosti 220.000 voltov, ki naj bi povezali osrednja proizvodna središča električne energije z glavnimi središči porabnikov. Do zdaj (1958) so že zgradili tak daljnovid od elektrarne Jajce do Zagreba ter med Splitom in Mostarjem. Do konca leta pa ga bodo še med Beogradom in vodno elektrarno Kokin brod na Drini. To pomeni, da je treba povezati še Zagreb z dravskimi elektrarnami, BiH s črnogorskim, črnogorske preko drinskih z Beogradom, drinske preko TE Kosova s Skopjem ter Skopje z mavrovskeimi. Če ne bi povezali omenjenih šestih elektrogospodarskih sistemov s takimi daljnovidmi, bi vse te sisteme morali usposobiti, da bi sami pokrivali vse svoje potrebe po elektriki, kar pa bi zahtevalo ogromno denarja. Po perspektivnem planu razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 naj bi s temi daljnovidmi prenašali iz enega kraja države v druge že okrog 2,5 milijarde kilovatnih ur elektrike. Strokovnjaki računajo, da bodo 220.000 voltne daljnovidne zgradili v Jugoslaviji do leta 1964.

V Sloveniji voda, drugod suša

Ko so novembra 1958 razpravljali o predlogu zveznega držbenega plana za leto 1959, poslancem odbora obeh zborov zvezne ljudske skupščine ni bilo jasno, kakšni bodo ukrepi, s katerimi bi dosegli maksimalno varčevanje z elektriko, in to tembolj, ker poraba elektrike narašča iz leta v leto. Na ta vprašanja je odgovoril v imenu zveznega izvršnega sveta Sergej Kraigher. Dejal je, da bodo določili predvsem tri ukrepe. Eden bo za boljše in intenzivnejše izkoriščanje elektrike, drugi bo uvedba kondenzatorjev za zmanjšanje izgub v električni energiji, poleg tega pa bodo preučili primernost povečanja porabe električne energije tako za velike kot za male porabnike.

Elektrarne Elektrogospodarske skupnosti Slovenije so 16. novembra 1958 dosegle rekord, ker so proizvedle tisto leto že dve milijardi kilovatnih ur elektrike, ter so napovedale, da bodo pred rokom izpolnile letni plan. V elektrarnah je bilo tedaj 1373 zaposlenih, kar je za 3,5 odstotka več kot leta 1957. Tako ugodno proizvodnjo so dosegli, ker so imeli ugodno vodo in pa novi agregat v Vuhredu. Ker je bila v drugih republikah suša, so od poletja naprej oskrbovali prizadeto Bosno in Hrvaško z veliko več elektriko, kot so jo bili predvideli v planu. Ugotovili pa so, da bo treba kljub ugodni proizvodnji pospešeno graditi nove elektrarne na Dravi.

Zadnji ljubljanski električni tramvaj je odpeljal 20. decembra 1958, kaj ti nadomestili so ga s trolejbusi, ki pa so porabili precej več toka. Več toka so porabili tudi javni vodovodi, zelo pa se je povečala tudi poraba v gospodinjstvih. Naraščalo je tudi ogrevanje stanovanj z električnimi pečmi, kljub pozivom, naj porabniki pozimi omejijo porabo.

Leta 1958 so v Sloveniji pridobili 2,51 milijarde kilovatnih ur elektrike, kar je za 9 odstotkov več kot leta 1957, neposredni porabniki pa so je bili porabili 1,72 milijarde kilovatnih ur ali za 10,9 odstotka več. Tega leta so poslali v druge republike 393 milijonov kilovatnih ur elektrike, v tujino pa 122 milijonov kilovatnih ur. Iz drugih republik je tega leta Slovenija dobila 19 milijonov kilovatnih ur, iz tuje pa dva milijona kilovatnih ur, tako da je znašala pozitivna tistoletna razlika med oddajo in prejmom elektrike 494 milijone kilovatnih ur.

Dokončati napol zgrajene elektrarne

Avstrija se leta 1958 ni zanimala za večje količine toka iz Slovenije. V Nemčiji so namreč nakopičili večje zaloge premoga in so ga kurili v nemških parnih elektrarnah in zato niso uvažali toka iz Avstrije, ta pa ne od navaš.

Z velikim trudom zaradi visoke vode se konec januarja naposled 1959 zaprli gradbeno jamo za jez elektrarne Ožbalt. Tedaj so pisali, da bi bilo treba čimprej zgraditi tretji agregat elektrarne Mariborski otok. Na leto bi dajal 30 do 60 milijonov kilovatnih ur elektrike. Precej del za agregat so bili že opravili pa tudi turbino so že plačali in jo imeli v skladišču. Le za agregat bi potrebovali še 560 milijonov dinarjev, za kar so pri investicijski banki že zaprosili, pripravili pa so tudi že vso tehnično dokumentacijo. Prav tako bi bilo treba vgraditi nov agregat v elektrarno Fala, za kar so tudi že pripravili turbino. Pomembna je tudi parna elektrarna Brestanica, ki še ni nima drugega agregata, čeprav je zgrajena za dva in ji manjka le agregat. Njena elektrika bi bila poceni, ker bi kurila odpadni premog rudnikov Krmejl in Senovo.

Zvezna komisija za revizijo investicijskih načrtov je že odobrila investicijski program za gradnjo elektrarne Hajdoše, kar je potrdila tudi skupnost jugoslovanskega elektrogospodarstva. Ta elektrarna bi imela tudi ugodno lego, saj bi bila le šest kilometrov od Kidričevega.

Ilija Popit

Po demografskem simpoziju

Dežela živahnih tokov

Po migracijah smo med najbolj aktivnimi v Evropi

Samo milijon nas je... no, v teh besedah je bila že pred tridesetimi leti, ko so bile zapisane, uporabljena precejšnja pesniška svoboda. Kot narod, ki se ne more pohvaliti s številnostjo, pa smo radi čimbolj natančni. Če bi bil pesnik tako skrben, kot bi radi, bi moral zapisati, da nas je milijon in skoraj pol.

Danes pa pravimo, uporabljajoc spet natančnost, da nas je milijon in tričetrt. Veliko to gotovo ni. Ves naš narod bi se dalo spraviti v nekoliko večje mesto oziroma v nekoliko manjše velenje.

Kadar takole predstavimo svoj številni položaj — ja, za eno samo mesto nas je in nič več — še nekoliko bolj kot sicer občutimo svojo majhnost. Za to, da je naša nenehna boleča točka, verjetno ni potrebno navajati kakšnih izrecnih dokazov; polno jih je vse naše življenje.

Zadnjih deset, petnajst let, kar je število rojstev pri nas precej upadlo, se je ta bolečina še zaostrila in se prevedla v takšno razmišljanje: že tako ali tako nas je malo, zdaj pa, odkar se nam rodi zmeraj manj otrok, nas bo še manj in konec koncev nas čaka to, da nas lepega dne sploh ne bo več.

Rodnost je na dnu lestvice

Seveda takšne bojazni ni mogoče kar posplošiti in zatrditi, da nas je vse po vrsti strah za našo prihodnost. Raziskava »Populacijski problemi v obeh slovenskih izobraževalnih in družbenih delavcih«, ki jo je opravila sociologinja Katja Boh, kaže, da je nizka nataliteta šele osmi med desetimi problemi, ki so jih anketiranci občutili kot prioritete probleme. Med njimi močno vodijo zdravniki, pedagogi in duhovniki, medtem ko je skupina, ki bi ji lahko rekli gospodarsko-tehnična, nad pojavom dosti manj zaskrbljena.

Ce bi človek z ugotavljanjem, koliko se zdi nizka nataliteta problematična tistim izobražencem, ki so sodelovali na prvem slovenskem demografskem simpoziju, nadaljeval na tem sročanju, bi moral spet reči: tudi med demografskimi vprašanji sodi rodnost nekam na spodnjo polovico lestvice. In to kljub temu, da je po mnenju laikov med demografijo in ugotavljanjem rodnosti skorajda enačja. Za izredno visok kup se je nabralo studij, ki so jih strokovnjaki za razrzičnejša področja prispevali za ta simpozij, v dveh dneh njegovega dela je bilo izrečeno tudi veliko besed, a prav malo med njimi se je ukvarjalo z vprašanjem, kakaj se pri nas rodi malo otrok in kaj lahko v prihodnosti to pomeni.

Za kaj, si lahko hitro odgovorimo. Rodnost je samo eden med tremi dejavniki, ki enakovredno vplivajo na številčno rast kakega naroda. V tem triju je enako pomembno, koliko ljudi pride na svet, kot to, koliko jih z njega odide. Če smo Slovenci znižali število rojstev, smo tudi uspešno znižali število smrti in izseljevanja. Tako vsaj bi lahko sklepali po trditvi demografov, da smo kot narod od vojne do danes zabeležili večjo rast kot kadarkoli v zadnjih 250 letih.

Cez noč je prišla starost

Iz teh treh dejavnikov in iz njihovih medsebojnih povezav pa se nam danes odpirajo vprašanja, o katerih včeraj še slutiti nismo. Eno med njimi, na primer, je staranje slovenskega prebivalstva. Do njega je pripeljala preprosta življenjska enačba, da zmeraj manj otrok in čedalje bolj oddaljena smrtna meja pomenita čedalje večjo starost povprečnega prebivalca.

»To se nam je zgodilo počasi in neopazno,« pravi prof. Dolfe Vogel-nik, »nekako tako, kot se zgodi posamezniku. Lepega dne se zbudi in se zave, da je postaral.«

Za nas kot narod je tisti dan prišel takrat, ko smo se znašli pred običejem takšnih podatkov: Pred sto leti smo imeli mladih ljudi za eno tretjino, danes jih je samo še za eno četrtino. V istem času se je močno povečal odstotek starih ljudi (tistih nad 65 letom starosti). Od 5 odstotkov pred sto leti je zrasel na sedanjih deset odstotkov. Ti podatki so nam znani, a nič ne kaže, da bi nam resnično segli do živga. Samo spomnimo se, kolikšno skrb — vsaj verbalno — povečamo vrtcem, ki jih ni, in šolam, ki so v slabem stanju, koliko pa domovom za ostarele, ki jih je še manj in so v še hujšem stanju, če že so.

Še dosti manj pozornosti pa smo posvetili tistim neotipljivim, komaj slutenim vprašanjem, ki nam jih je

prineslo to staranje — koliko, na primer, je s tem narasla tudi naša konservativnost, zagledanost v včerajšnji in ne jutrišnji dan, koliko je upalnih naš zagon in kako se, recimo, v tem spremenjenem vzdušju počuti mladina, ki je tudi številčno čedalje slabše zastopana.

A tudi podatki o smrtnosti, ki smo jih v zadnjih nekaj desetletjih močno popravili, nam že nekaj časa spet kažejo manj prijetne plati. Med vzroki smrti grozljivo naraščanje nasilne smrti, predvsem nesreče in do neke mere tudi samomorji. Skupaj z boleznimi srca in ožilja ter z rakavimi obolenji jih je že toliko, da so nas neusmiljeno postavile pred dejstvo: ta naš civilizirani in dokaj razviti svet ima med aktivnim moškim prebivalstvom večjo smrtnost kot Kosovo.

Kar vemo, je samo približno

Dobrih deset let pa Slovenija doživlja tudi pojav, ki je, sodeč po prispevkih na demografskem simpoziju, vreden še posebne pozornosti. Migracije — pa naj gre tu za izseljevanje, priseljevanje ali za preseljevanje znotraj slovenskega prostora, dosegaajo tolikšno stopnjo, da lahko veljamo za eno najbolj migracijsko aktivnih dežel v Evropi. Te tokove, ki peljejo iz Slovenije v njeno evropsko sosesčino in po drugi strani in drugih jugoslovanskih republik v Slovenijo, doživljamo že vrsto let, pa vendar o njih vemo bore malo.

Samo približno se nam zdi, da dela pri nas kakšnih 120.000 jugoslovanskih delavcev, in spet samo približno ocenjujemo, da je v tujini kakšnih 80.000 Slovencev. Kakor hitro pa je treba povedati, da je toliko, da se število oceniti, po razponu mnenj skoraj ni konca. Tako, na primer, je eden od udeležencev menil, da imamo pri nas takšno armado neslovenskih delavcev, ker imamo nizko stopnjo avtomatizacije. Do tega pa je prišlo zato, ker smo »ve denar, ki bi ga potrebovali za modernizacijo, dajali v zvezni skladi.« Pa se je takoj našel njegov kolega, ki je povprašal, kakšno napako so napravile razvite zahodnoevropske države, da imajo toliko tujih delavcev — v noben centralni sklad brez dna jim ni bilo treba dajati denarja, njihova industrija je močno avtomatizirana, pa vendar ne more brez tujih delavcev.

To je samo droben primer, kako zapleten je sklop vprašanj, ki se porajajo ob migracijskih tokovih, in kako malo pravzaprav vemo o tem, kaj vse ti tokovi nosijo s sabo. Zato ni čudno, da je simpozij kot eno najpomembnejših nalog v prihodnosti postavil prav raziskavo emigracije in reemigracije s poudarkom na izrazu »emigracija in reemigracija«, kar po mnenju sociologa Nika Toša o »začasnem delu v tujini« lahko govorimo le za dnevno rabo. Izražal namreč neko težnjo, hotevje, željo po tem, da bi res ostalo samo pri začasnem delu, za takšno domnevo pa trenutno nimamo nobene empirične podlage.

Sporne praznine

Ze dolgo časa, čeprav bolj potihem, zato pa toliko bolj zanesljivo, pa doživljamo Slovenci tudi tokove notranjega preseljevanja. Od vojne na prejš, ko nas je bila skoraj polovica kmetov, do danes, ko nimamo kmetke je prebivalstva več niti za petino, se je populoma spremenil slovenski poselitveni model. Iz dežele, posejane z nesterilnimi kmečkimi zaselki, smo postali... kaj pravzaprav? Ena sama dolga vas na nekoliko višjem nivoju ali pa vendarle približno urbaniziran svet?

Demografske raziskave, ki usmerjajo svoj interes v to vprašanje, dobivajo najrazličnejše rezultate, odvisno od kriterijev, ki jih zastavijo. Nekaj podatkov je nespornih, na primer, da se tretjina slovenskega prostora prazni. Kakor hitro pa pride do ocen, ali je to prav ali ne, so mnenja spet diametralno nasprotna. Nekateri zastopajo stališče, da moramo izrabiti vsa tla, ki jih imamo na voljo, drugi pa se sprašujejo, kakaj bi jokali za prostorom, ki se prazni, češ naj vendar ljudje živijo tam, kjer hočejo živeti.

Potrebovali bi torej raziskave, ki bi nam pokazale: ta predel je vredno razvijati, tega pa ne, potrebovali bi smernice za takšno ali drugačno uporabno mrežo, za takšno ali drugačno demografsko distribucijo — te in podobne želje je bilo slišati na simpoziju, ki se je ukvarjal z vprašanji slovenskega prebivalstva. Skoraj vse so izzevnice v poziv, da potrebujemo nekakšno demografsko politiko, prav malo pa je bilo med njimi zahtev, naj bi nas čimprej pripeljala do čim večjega števila ljudi.

Alenka Fuhar

Iz kroga

V mestu, kjer so tudi dobre stvari

Od našega zagrebškega dopisnika

Pred dnevi je bil pri meni časnikar, — je pripovedoval na sebi eden izmed splitskih vodij — prišel je ob drugi uri. Rekel mi je, da je bil do polne pri petih splitskih vodjih, in me je zaprosil, naj ne govorim vse najbolj črno. Povejte kaj, je dejal, vsaj kaj dobrega, kajti nihče izmed teh vodij ni spregovoril niti ene dobre besede o splitskem gospodarstvu... Slikati vselej le črno, to je, milo rečeno, žalostno, kar povem tudi vsakemu vodji v našem mestu. To poslušamo že trideset let in marsikaj smo tudi sami rekli, vendar pa bi morali biti zaradi generacij, ki prihajajo, zaradi naših otrok bolj objektivni in ne bi smeli ravno vsega obsoditi, kajti v tem našem mestu so tudi dobre stvari...

Pet možnosti je, kolikor vem, da se odokopljete do Splita — mesta, na katerega vs hrbta in bokov pritiška nerazvita Zagora, medtem ko ima pred nosom otok — vendar moram priznati, da sem za letošnji muhav zimo izbral — najslabšo. V Karlovcu sem po hitri cesti iz Zagreba resni mogoče, zato pa je avtomobilsko vožnja naprej do Pločice toliko bolj počasna in dolgačasna. Nekaj pred jerezi pokaze cesta, ki je bila dotlej suha, zasnežena — zaledenela zobe, na Pločicah pa je prava zima. V snegu je cesta ob jezerih, ki je že sicer ozka in vijugasta, enosmerna, pa je ob zapori treba potrpežljivo čakati, da pridrsi peštra avtomobilsko kolona z druge strani. V povprečju traja to vsaj uro a raje celo še več.

Kmalu za Pločicami ni o snegu in zimi ne duha ne sluha. Dokaj udobno se zvižugam čez Velebit, kjer priča o tem, da je bil tudi tu še pred kratkim sneg, samo pesek, razsut po asfaltu. V Karlovcu, kjer je poleti osiže, rahla burja, sicer pa vse prazno. Pod Velebitom, obratim in kamnitim, tu in tam ovce, vikendi (tudi črni) in morje skoraj pravokotnih ovinkov. Dolgečas. Magistrala je pozimi prazna kot marsikateri žep okoli prvega. Včasih kakšen tovornjak, avtobus, domači osebni avto... do Šibenika gre, do Splita, kjer se cesta zravna, še hitreje...

V mestu pod Marjanom toplota in sonce, da je plaše vsaj čez opoldan odveč, sicer pa seje in sestanki, pogovori in dogovori — nekateri doma, drugi v Zagrebu. In tako telefon skoraj zmanj zvonil na vse strani. Sredi nalog in akcij za časnikarja — »padalca« — ni časa. Bilo bi bolje, mi ljubezno dopovedujejo, če ne bi prišel ravno ta teden, ko ne na vseh koncih in krajih dela čez glavo, pač pa kdaj drugič, da bomo lahko sedli in se v miru pogovorili, razgledali in tako dalje.

Prednost in Ahilova peta

No, to in ono sem vseeno zvrtil. Skoraj najprej podatke, ki govore, da nadaljnje perspektive splitskega gospodarstva ne niso tako črne, čeprav je res, da razmere niso rožnate. Najprej: 1971. je imelo več kot 800 dolarjev na prebivalca in tako zmore prenesti tudi dosti huje udarce, kot jih je, kar pa seveda ne pomeni, da naj bi si jih dovolilo. In drugo: splitsko gospodarstvo ima več kot 100 starih milijard letnih sredstev reprodukcije (akumulacija, amortizacija, anuitete) z 10 odst. stopnjo akumulacije, kar najbolj govori o moči njegovega potenciala.

Najlaže ulovljivi so bili seveda temeljni, »razgledniški« podatki. To namreč, da je v mestu, ki je menda prvo v državi dobilo novi statut, 165 tisoč prebivalcev (v občini pa samo 33 tisoč več) in da je Split na najmočnejši demografski magnet. Njegova prednost je izredno ugoden geografski položaj, Ahilova peta pa slaba povezanost s celino. V družbenem sektorju je nekaj nad 62 tisoč zaposlenih. Izražajo tretjino vrednosti letne proizvodnje, sicer pa najbolj razvijajo ladjedelstvo, cementno in kemično industrijo, metalurgijo, predelevalno industrijo, pomorstvo, promet in turizem. Po drugi strani je za Split, v katerem živi okrog 20 tisoč upokoencev, značilno, da je v predložitvenih ustanovah in najrazličnejših šolah 49 tisoč otrok. Občini imajo 24 srednjih šol, 21 kulturnih ustanov, 13 športnih društev. Novost je, da bodo odprli svoje vseučilišče.

Trlje vsak po svoje

O bližnji splitski preteklosti le na kratko. Pred dvema letoma, tremi je bilo tako, da so imeli v mestu tri središča, ki niso upoštevala drug drugega: ekonomski inštitut, investicijsko-komercialna banka ter skupščina, ki je ponujala nerealne programe. Delavci je bil domala »vrtina iz samo-upravljanja«. To vlogo je prevzela elita, medtem ko je delavski razred ostal brezplačna gnota, s katero je elita manipulirala, kakor je hotela. In tako je seveda vprašanje, kaj je sploh samoupravljanje, če osebnost, kakor se je to primerilo v Splitu, gospoda-

ri s 23 milijardami dinarjev — vsoto torej, kakršna ni ostajala vsem zaposlenim v mestu, da o denarju, ki je bil osredotočen v banki, sploh ne govorimo.

Po 21. seji predsedstva in pismu je čakalo predvsem partijo in sindikat pa tudi druge družbenopolitične organizacije polne roke težavnega dela. Partija je bila namreč praktično razbita in onesposobljena, zdaj pa jo je — tako ocenjuje predsednik konference ZK Splita Ante Jurjević-Baja — že spet čutili, in sicer ustvarjalno, v političnem življenju. Partija (nekaj nad 15 tisoč članov) zlagoma stopa iz svojega kroga, da bi na svojem programu, platformi mobilizirala in sprožila široke sile, da to ne bi bila le stvar komunistov, temveč tudi njihova.

Partija ozdravila banko

Split se je znašel pred časom v težavni gospodarski krizi, zato je partija postavila težišče politične akcije v velike delovne organizacije, da bi usposobila delavski razred, da prevzame usodo njihovega nadaljnjega razvoja. Ko so v Splitu razdiščevali z nacionalizmom, so v nekaterih sredinah odkrivali kriminal, rop. V težavnih razmerah so podedovali tudi »primer banke«. In zgodilo se je, kar se doslej v državi še ni — da se je partijska organizacija ob podpori vseh političnih dejavnikov lotila njene »ozdravitve«. Pozvala je ljudi iz gospodarstva, naj s svojih suhih žiro računov dajo po 50 odst. denarja, in tako se je čez noč nabralo 18 milijard... Zdržali smo strašni boj, — pravi predsednik Jurjević. Banka je rešena likvidacije in zdaj izpolnjuje svoje obveznosti, delovnim organizacijam pa so zagotovljena obratna sredstva, ki jih potrebujejo.

Partija se sicer naj ne bi — tako meni Ante Jurjević — ukvarjala s povsem strokovno-ekonomskimi vprašanji, temveč s politiko, odnosi itd. Toda splitska je bila v to prisiljena in njen največji predkongresni kapital je, da je šla v nekatere sredine ter se dokazovala in usposabljala tako, da je opravila nekatere naloge.

Odpori niso presahnil

V vsa družbena gibanja po 21. seji in pismu se je vključil tudi sindikat, ki je bil dotlej razbit in postavljen na stranski tir... Sindikat mora organizirati nenehen dialog o vseh življenjskih vprašanjih delavcev in o razvoju družbe ter spodbujati in aktivno sodelovati v reševanju teh vprašanj, t.j. organizirati mora delavski razred za realizacijo politike ZK. Takšno vlogo pa lahko izpolni le, če je idejno-politično in akcijsko sposoben, — pravi predsednik občinskega sindikalnega sveta Josip Dužević-Pino. Za splitski sindikat je zdaj mogoče reči, da se je reafirmiral in postal razredna organizacija. Postoril je veliko v koraku s partijo v boju za samopravne odnose, za socialno in materialno stabilnost delavskega razreda.

Boj seveda še ni sklenjen, kajti vsi odpori niso presahnil. Temeljni so prisotni, tako ocenjuje A. Jurjević, v ostankih razrednega sovraštva in v mitiziranem delu klera. Ugasnili pa tudi niso tehnokratski odpori. In ko je neki kolega pred kratkim vprašal predsednika Jurjevića, če imajo v Splitu elemente centralistične frakcije, mu je odgovoril, da so sile, ki niso številne in ki v svojem primitivističnem nastopu pod geslom »levičarstva« ponujajo svoje »usluge« in so na liniji boja za centralizem, za podjarmiljanje. Sicer pa je Jurjević ob tej priložnosti pojasnil, da »ni naključje, da je bila tu zibelka hrvaštva, da so tu rojeni veliki mislci združevanja vseh južnih Slovanov. Mi smo vedeli,« je rekel, »da se ne moremo sami obdržati na tem kršu. In zato smo dali, skupaj z bratskimi narodi Jugoslavije, velike žrtve. Dalmatinci so predstavljal 44 odst. vseh borcev na Sutjeski. Zdal živi v Splitu več ko 600 ljudi s Sutjeske, 650 pa jih je padlo. Mi smo globoko povezani s socializmom, z Jugoslavijo,« pravi Jurjević.

Kakšen Split 74?

In kakšne so temeljne smeri politike razvoja splitske občine v tem letu? Na kratko: večja stopnja organiziranosti gospodarstva, zmanjšanje vseh stroškov poslovanja, čimbolj uskladen odnos v delitvi družbenega proizvoda med gospodarsko bazo in nadgradnjo, razvoj celotnega gospodarstva, predvsem pa »malega«, ter realizacija programa za razvoj Zagreba, za katero bodo — da bi na tem območju prišli do novih vsebin dela — v naslednjih petih letih odvajali 0,5 odst. od dohodka.

Razvoj industrijske proizvodnje naj bi bil bolj dinamičen in skladen, je rečeno v predlogu družbenega plana razvoja občine za 1974. leto, ki je ta čas »prišel na svetlo«. Ko napovedujejo nadaljnje povečanje fizičnega obsega proizvodnje, pravijo, da bo npr. ladjedelstvo izročilo naročnikom sedem ladij, kar je v primerjavi s minulim letom 60-odstotno povečanje. V bazicni kemični industriji načrtujejo proizvodnjo 18 tisoč ton pve para (11 odst. več), v industriji gradbe-

nega materiala pa bodo proizvedli 1,9 milijona ton cementa oziroma 5 odst. manj kot lani, ker se se presmerili na visoko kakovostne vrste cementa. Jadranska železnica bo proizvedla 50 tisoč ton valjane žice in 3000 ton bi—jekla. V kovinskopredelovalni industriji ne bo bistvenih sprememb, zato pa se bo bolj hitro in intenzivno razvijala živilska industrija, kar bo zasluga formiranja skupnosti organizacij združenega dela kmetijstvo — živilskega kompleksa.

V zvezi s tem opozarjajo v Splitu še na dvojno — na zaposlenost, ki se je v zadnjih letih zmanjševala, in na izvoz. V primerjavi z 1973. letom se bo število zaposlenih povečalo za 2,5, produktivnost dela pa za 3,3 odstotke. Največ novov zaposlenih bo v kemični industriji (»Jugovinila«) in industriji gradbenega materiala (»Dalmacija—cement«). Skupna vrednost izvoza blaga naj bi dosegla blizu 118 milijonov dolarjev ali 2 milijardi din, kar je za skoraj 26 odst. več kot lani. To naj bi bila predvsem zasluga predelovalno-kemične industrije in ladjedelstva, ki pričakuje devizni priliv (v glavnem na konvertibilnem področju) v vrednosti kakih 90 milijonov dolarjev.

Asfalt do Zagreba

Na obali Jadrana (v SR Hrvaški) je družbeno potrebno, tako ugotavlja srednjeročni plan razvoja republike, zgraditi velik metalurški kompleks. In v Splitu trde in dokazujejo, da imajo vse pogoje za to, vendar pa je njegova uresničitev »stvar časovne perspektive«.

V mestu pod Marjanom načrtujejo za letos precejšnje investicije v osnovna sredstva. Poskrbeli bodo predvsem za rekonstrukcijo in modernizacijo zdajšnjih zmogljivosti. Skupna vrednost vlaganj v osnovna sredstva naj bi bila okrog 385 milijonov oziroma dvakrat večja kot lani. No, to ne pove dosti, kajti 1973. so investirali samo 125 milijonov oziroma skoraj za 34 odst. manj, kakor so načrtovali. Največ denarja bo šlo za rekonstrukcijo v »Dalmacija—cementu«, ladjedelnici »Split«, »Elektrodalmacija« in »Jugovinilu«.

Kadar govorijo o kmetijstvu, pravijo, da je čedalje bolj značilna nezadovoljna preskiba trga s kmetijskimi proizvodi. Ugotovljajo, da so gibanja v družbenem sektorju bolj ugodna (kot v zasebnem) in pričakujejo, da bodo mogli povečati proizvodnjo, spremeniti njeno strukturo, precej znižati stroške proizvodnje ter doseči večjo povezanost in medsebojno sodelovanje z zasebnim sektorjem. Izvoz bodo povečali za dvakrat, tako da bi bil devizni priliv tega gospodarskega področja okrog 1,2 milijon dolarjev (v glavnem konvertibilna sredstva). Največ bodo izvažali vino, zelenjavo in ovčje.

Gradbeništvo bo, napovedujejo, letos oživel. Čaka ga izgradnja energetskih objektov, cestne mreže in seveda tudi stanovanj. Prav tako bo napredoval promet, vendar v tem okviru opozarjajo, da obnova flote, kakor je bilo sicer predvideno v srednjeročnem planu, ne napreduje. »Jadranska slobodna plovidba« ni namreč v zadnjih letih kupila niti enega plovnega objekta (čeprav ima polovico ladij starih od 10 do 14 let) in flote tudi ne more obnoviti, ker je »zaradi vrste težav na meji rentabilnosti«. Bolj razveseljuje na tem področju je, da začnejo graditi prvo fazo trgovsko-transportnega terminala in da nadaljuje z rekonstrukcijo in asfaltiranjem ceste od Vrljice preko Knina do Strmice, tako da bi imeli v prihodnjem letu asfaltirano cesto do Zagreba, dokler ne bo uresničena izgradnja hitre ceste Split—Zagreb.

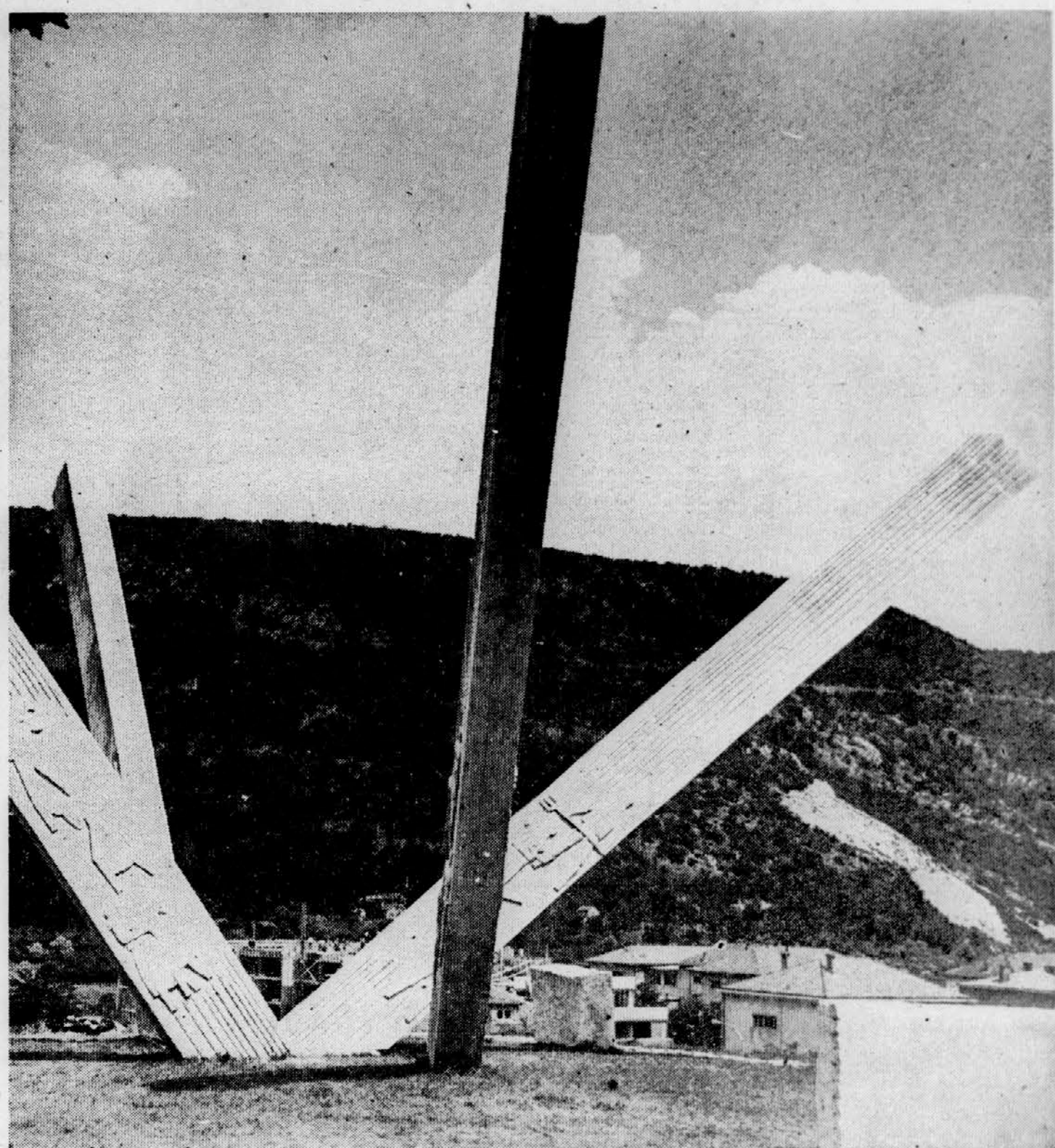
Novih 2250 stanovanj

Za splitsko območje je značilno, da nima močne in enotne trgovske mreže. Trgovina ni primerno organizirana. Maloprodajno mrežo bo treba razširiti in modernizirati. Določen napredek načrtujejo tudi na področju gostinstva in turizma, obrti ter stanovanjsko-komunalnega gospodarstva. Tako nameravajo letos zagotoviti 2550 stanovanj (kar je nekaj več kot lani), katerih vrednost je (po cenah ob sklepu 1973. leta 609 milijonov din).

Predlog družbenega plana razvoja za 1974 govori seveda zelo podrobno tudi o zunanjegospodarskih dejavnostih — najprej o vlogi in izobraževanju. Zrasli bodo novi vrtoči, šole idr. Na področju kulture je vrsta nerešenih problemov, posebej v scenskih ustanovah. Tako nameravajo letos izboljšati finančno konstrukcijo ter začeti z določnimi pripravami za obnovo poslopja »Narodnog kazališta«. Split navsezadnje tudi nima kaj prida športnih objektov. Letos jih bodo nekaj zgotovili, druge pa bodo začeli graditi.

In za sklep te podobe »mesta, kjer so tudi dobre stvari«, ki seveda ni popolna, samo še toliko, da v Splitu pričakujejo letos konsolidacijo zdravstva (predvsem splošne bolnišnice), da načrtujejo enotno zgotovitev moderno opremljene bolnišnice, postavili pa bodo to in ono tudi na področju javne uprave.

Marjan Kunej

Letos bo ob spomeniku NOB v Drvarju velika prireditev, združena z desantom zračnih enot v spomin na zmagovito bitko leta 1944

S poti po Bosni

Doline herojev in legend

Pounje je muzej sredi življenja

Ce pogledaš tja po široki dolini, še posebej po travnatih rebreh Grmeča, ki se izteka po tihoti in neskončnega miru zašči, da je to čas s svojimi ljudmi hodil mimo, da se v tej lepoti gorskih ravnic ni moglo zgoditi nič takega, kar je bilo proti človeku in naravi.

Nove hiše in kmetije, na redko posejane po dolini, včasih potisnjene visoko po skalah Grmeča, pa vendarle govore, da so zrasle iz ruševin, da je bilo to vse požgano. Spoda ob Uni so množični grobovi. Grobovi, spominske plošče in spomeniki so po vseh teh krajih, kjer se široka nova cesta vijuga mimo Petrovca, povzpne na prelaz Ostrelj in spusti proti Drvarju, pa spet zvižuga čez planine proti Grahovu in dalje proti apnenčastim skalnatim goram Dinare, proti jugu in morju. Vsak pogovor je tukaj del zgodovine. Nekako vendarle čez zasnežena planjava, ki vzbujajo občutek razsežnosti in breptenja, se kolovratni Nikoletina Bur sač s svojimi Krajišniki. Puščajo za seboj sledove, ki drže v nedavno preteklost, ko so bili ti planinski kraji zahodne Bosne sre revolucije. Tukaj je bilo jedro, središče: Bihać, Jajce, Petrovac, Drvar, Grahovo.

Stare legende nosijo v sebi čudne nauke, predvidevanja. Pripovedoval je pastir ob cesti blizu Lipe, vasice pod Grmečem, kjer idilični planinski pašniki kar vpijejo po žnicah (pa jih bodo tudi kmalu začeli postavljati), razne stvari. Jezero je bilo včasih to, je trdil. Zgoraj po skalnatih bregovih so stari pastirji našli železne kavlje, na katere so davni naseljenci privežali svoje čolne. Potem so se odločili, da jezero iztočijo proti Savi. Vse je delalo, da bi prebilo naravni nasip. Potem ko je bila pregrada že čisto ozka, so se na delo vrgli samo stari, tisti, ki so bili čez šestdeset let. Zrtvovali so se za mlade, zato so tudi vsi končali v mogočni reki, ki je udarila iz jezera. Tako je Nastala Una in ob njenih prostrane planinske ravnine. Pastir je pripovedoval zgodbo o

človeškem žrtvovanju. In če je bilo kje tega žrtvovanja največ, ga je bilo gotovo tukaj v teh planinskih dolinah, v časih bojev, ki postajajo legenda. Tu so mesteca, ki so žrtvovala polovico življenj. Več kot petdeset herojev so dali ti kraji med Bihaćem, Petrovcem, Grahovim in Drvarjem. Vsaka jase je spomenik, vsaka planinska hiša, vsaka pot, vsak dom. Medeno polje, prostrano in poleti cvetoče, je bilo partizansko letališče. V Drini pri Petrovcu je bila centralna vojna bolnišnica, tukaj so tiskali Borbo in druge časopise. V teh mestech so zasedali kongresi, revolucije — AVNOJ, kongresi mladine, žena, pionirjev, partizanskih zdravnikov. Tu in tam spominska plošča pove, da se je to mudil vrhovni štab, da so podelili zastavo tet ali oni proleterski brigadi. Samo okolica Drvarja je dala 4600 borcev, 17 narodnih herojev. Polovica jih je dočakala zmago. Veliko je bilo žrtve.

Pri »letki Kovi« na Ostrelju, v gostilnici na prelazu, kjer se je svojčas mudil tudi vrhovni štab, zveš za mnoge podrobnosti iz časov, ki so minili. O zmagah in porazih. »Oboje sodi skupaj, če hočeš resnično človeško zmagati,« trdi sobesednik. »Zgoli zmage peljejo v pijanost, porazi pomagajo k očiščenju in treznosti, dajejo končni zmagi večji pomen, večjo vrednost.« Zanimiva misel, ki ima to svoje posebnost potrdilo v spoznanju, da Krajišniki niso niti malo patetični, da niso vzele v zakup svojih resnično velikih zaslug. Le nečesa se zavedajo, kar mi je turistični delavec Boro Hajdukovič posebej narekoval v beležko: »Premalo nas poznate! Če imamo poleg naravnih lepot Une kaj pomembnega, je to naša nedavna zgodovina. Tu je muzej revolucije, ki se živi. Mišlim, da bi moralo veliko več mladine, šolskih izletov in podobnega priti semkaj v te kraje. Res je, da nedavnega smo bili zaprti območje, ker nismo imeli cest. Zdal smo odprti...«

Ze spomladi, konec maja, bo vredno priti v te kraje. V Drvarju bodo »ponovili« zračni desant, preurejajo muzej, pripravljajo vrsto prireditev, ki naj bi znova oživele herojsko legendo o Drvarju. Pa tudi o Petrovcu, Grahovu, Bihaću, Jajcu... »Pridite takrat, Slovenici! s mogočnim baritonom va bi Bogoljub Vidović iz Grahovega. Pravi, da je Bogoljub vprl glas Grahova. Nič kaj se ne pomišlja, da

tega ne bi tudi dokazal v avli hotela Park, kjer se zgrnejo okrog njega. Brez najmanjše napake v besedilu, da o melodiji ne govorimo, je zadonelo po vsem hotelu »... kje so tiste rožice,« pisane in bele...

Ni se težko spriljetiti s Krajišniki. »Moras počakati na Ostrelju,« mroča Vidović. »Dobimo se pri Kovi...«

Tako potem ne zmanjka zgodbe, legend, pripovedi, vrednega smeha, kajti zmerom te izročajo kot v štafetnem teku iz roke v roko: »Pojd ti, tam, k Izetu ali k Bokanu, pa reci, da sem te jaz poslal... Ne pozabi na Obljaj, ko boš šel mimo Grahovega...«

V Obljaju, kjer bosenski planinski svet preide v kraškega, se je rodil atentator Gavril Princip. Zadržna postaja na bosenskih poteh sta Grahovo in Obljaj pa tudi v mozaiku revolucionarne zgodovine Pounja. V kamen, ki je postal že zgodovina, se je v tej majhni vasi Gavril Princip ovekovečil z vklesanimi inicialkami. »Skoda, da na vse te zgodovinske postaje ne opozarjajo tudi napisne table. Povsod je kaj videti in slišati. Cutiti je, da je ta »živi muzej« bil dolgo odrezan od prometnega sveta. Čeprav je veliko o vsem napisanega, ne bi škodilo, če bi večje pregledne table popotnike opozarjale, skozi kakšne kraje se vozi, kje mora postati. Malokje je na tako majhnem kosu sveta združeno toliko pomembne zgodovine, kot je je prav v bosenskih Kraji. Pa malokje drugje je tudi videti, kako je človek v nekaj letih premagal preteklost, razprel nove ceste, pozidal nove vasice, nove tovarne in sole. To je sicer pripoved o sedanjosti, ki ni nič manj burna, hitra in zahtevna in dejanjih.

Pri Kovi na Ostrelju, kjer sta še dve gostilnici, je tako kot poleti na Vršču. Avtobusi prihajajo z obeh strani, s severa in z morja. Sferji ustavljajo in si izmenjajo novice. V bližini je postaja ozkotirne železnice s skladišči lesa, vsa Osječnica je za čudo podobna po svojih gozdovih kakšnemu Snežniku. Prihajajo drvarji in gozdarji. Delajo po gozdovih Osječnice, Klekovače in Lunjevca. Pripovedujejo o snegu in medvedih. Pogovarjajo se o priložnosti v Drvarju. O zdomcih in žetih. O tem pač, kar prinese življenje... Človek se s spoštljivim molkom naposled poslovi.

Drago Vresnik

Beograjska razglednica

Življenje (tako rekoč) v zaledju

Organizacija ZK, v kateri je 17 narodnih herojev, 24 generalov, 173 prvoborcev in 307 udeležencev NOB

Ko bi iskali najbolj nenavadno partijsko organizacijo, bi težko spregledali »prvo krajevno beograjske občine Vračar, to je dela mesta, o katerem ni mogoče reči, da spada v ekskluzivno stanovanjsko četrt Beograda.

Ta partijska organizacija šteje 557 članov, med njimi pa je:
— 17 narodnih herojev,
— 24 generalov,
— 173 prvoborcev,
— 307 udeležencev narodnoosvobodilne boje,
— 336 upokojencev.

Povprečna starost članov komunistov je 52 let, partijski staž pa 26 let. Težko bi bilo naštet, kaj vse ta partijska organizacija ima, druge pa ne. Iz nje bi lahko ustanovili vojaško enoto z vsemi vrstami vojske, od bombne do mitraljezov do komandantov, oficirjev generalnega štaba, ilegalcev in vojaških teoretikov. Nadalje bi iz njihovih vrst sestavili kakih 10 političnih forumov, in to tako, da bi strogo upoštevali nacionalni ključ. Prav tako imajo dovolj primerne ljudi, da bi lahko ustanovili obrtni center, zdravstveno postajo, literarno revijo, avtomobilno delavnico, zgodovinski inštitut ali društvo gospodinj.

V tej partijski organizaciji so zbrani stari revolucionarji, študenti, generali, zasebni obrtniki in zdravniki, gospodinjice, pisatelji in brivci, poslanci in učenci, organizatorji vstaje in upokojenci. Tukaj so se zbrali ljudje, ki so v pravem pomenu besede ustvarjali partijo, in tisti, ki so šele zakoračili v politično življenje.

Bojevniki, plakati in tri izjave

Namenili smo opisati, kako dela ta partijska organizacija. Vendar se je izkazalo, da bi imeli povedati le malo takšnega, kar nam ni znano že iz drugih takšnih in podobnih organizacij,

v katerih je 60 ali celo 70 odstotkov upokojencev, tistih nekaj zaposlenih pa je daleč od okolja in dela, od katerega je odvisna njihova eksistenca.

Svetovali so nam, naj se pogovorimo z Desimirom Jovovićem-Čičem, partijskim delavcem že nad 40 let, udeležencem V. vsedravnice partijske konference. Ta krepki 68-letnik, živahen in duševno še zmeraj mlad, spni je navdalo, da reče: »To ni komunistično! ali »Stvari je treba gledati s komunističnega stališča!« Rekel so nam: »Če Čiča ne pride na sestanek, je to zanesljivo znamenje, da je bolan ali da se je zgodilo kaj izrednega.«

Vprašali smo ga, kako ocenjuje delo različnih partijskih organizacij. Čiča je zelo strpno spregovoril o objektivnih težavah, potem pa na vsem lepem vzkliknil: »Veste, ko bi bil jaz mladinec in bi me kdo pripeljal v to partijsko organizacijo, bi ori priči — ne razumite me napak — pobegnili, kolikor bi me noge nesle!«

Podobne misli so izražali tudi drugi sobesedniki.

Upokojen generalpolkovnik Blažo Janković, predvojni profesor matematike, je dejal, da je v tej partijski organizaciji zbranih veliko ljudi, ki so vajeni razgibanega, dinamičnega življenja: »Zdaj pa sedimo na sestankih... Nagledali smo se drug drugega in marsikaj si nimamo povedati nič novega.«

Sekretar te partijske organizacije 47-letni Stanimir Marković, sindikalni funkcionar, po stroki novinar, ima tudi vojaška odlikovanja, kar je zmeraj dobro priporočilo, zlasti med vojaki.

Marković pravi: »Težava ni v tem, da kdo ne bi želel delati, temveč v tem, da ni prave vsebine. Naj lepimo plakate? Vabimo ljudi na sestanke? Pišemo letna poročila? Ali je to delo, ki lahko zaposli dinamične ljudi, ljudi, ki so bili desetletja v središču političnega in revolucionarnega življenja? Težava, v katerih se znajde takšna partijska organizacija, so po mojem mnenju veliko bolj odvisne od

zunanjih okoliščin, manj pa od sposobnosti in kvalitete same organizacije.«

»Ko bom počival med cipresami«

Stara resnica je, da človek, ki odide iz političnega življenja, navadno odide — za zmeraj. Njegov vpliv v družbi je navadno minimalen, prisljen se je sprijazniti z življenjem tradicionalnega upokojevanja. Mnogo je tistih, ki se s tem seveda ne sprijaznijo, zlasti ne ljudje, ki so jih popeljale na razne načine preprečevali, da brez njih kratko malo ne gre, revolucio-

NARODNI HEROJI

Prvi narodni heroj je bil razglašen leta 1942: Petar Leković, kamnosek iz Uziške Požege (Srbija), ki je bil vojak tudi v prvi svetovni vojni. Skupno je bilo razglašanih 1320 narodnih herojev. Nad 900 jih je padlo med vojno. Živih je še 375 narodnih herojev.

narji, ki so šli skozi najhujše preizkušnje in ki so pozneje imeli velikanski vpliv na gibanja v državi.

Vendar so ti ljudje dostikrat zelo realni. Omenjajo, da je treba dati priščolnost mladim, da so sami bili, kar so bili, zdaj pa niso več, da se jim zdi čudno, če o kakem 52-letniku rečemo, da je »še mlade,« jaz pa sem bil v teh letih sekretar okrožnega komiteja. In kaj pravzaprav torej danes pričakujejo?

»Manj, kot marsikdo misli. Zdelo si, tako kot drugi komunisti, da bi bili seznanjeni z dogodki, da bi njihove besede slišali, zares slišali tudi drugi, kar je statutarna pravica, in da bi prisločili na pomoč, kjerkoli je potrebno.« pravi upokojeni generalpolkovnik Blažo Janković, ki je v svojem 32. letu poveljeval diviziji.

General Janković je imel pred vojno na skrbi tiskarno, centralnega komiteja KPJ. Opisal je razne podrobnosti o delu tiskarne in njeni usodi. Žal doslej se nihče ni pokazal zanimanja, da bi približali za te spise. Janković piše kar naprej »kakor večina njegovih tovarišev, proučuje razne dogodke, popravlja sebe in druge. Pravi, da se mu »kopijo popisani listi,« nato pa dodaja: »Ko bom počival med cipresami, bodo moji otroci vsaj imeli kaj brati!«

Vpraša: »Pri čem bi lahko pomagal? Lahko bi... Lahko bi na primer organiziral delo za mladinsko četo naše občine na kakšni delovni listi. Zakaj pa ne? Imenitno!« — pravi ta človek, ki je kot komandant inženirskih enot JLA nadzoroval gradnjo 2760 kilometrov ceste.

Zivljenje te partijske organizacije — to so v glavnem sestanki in obravnavanje gradiva. Večina razpravlja o velikih jugoslovanskih temah, vendar posvečajo pozornost tudi neposrednim skrbem, kakršne so na primer »problem plačevanja članarine« ali »obisk na zbiorih volivcev.«

Zapisali smo si nekaj značilnih tem:

»Aktualni problemi pri uresničevanju popolne enakopravnosti med republikami, narodi in narodnostmi;« »Mednarodni položaj Jugoslavije in aktualne zunanje-politične naloge;« »Stabilizacijski ukrepi in njihov vpliv na gospodarstvo republike in mesta;«

»Stanje in aktualni problemi v ZK Srbije po pismu in govoru tovariša Tita pred političnim aktivom SR Srbije;«

»Aktualni problemi pri uresničevanju nalog v zvezi s splošnim ljudskim odporom.«

Veliko jih je z nezadovoljstvom govorilo o formaliziranju političnega življenja, javnih razprav in dogovorov o pomembnih dokumentih. Zanimarjeto je tudi tisto, kar je imelo v povojnem obdobju nemajhnega funkcije: zbor volivcev. In to v času, ko menemo govorimo o čedalje večjem razvoju samoupravljanja.

V tej krajevni skupnosti, ki šteje 11.000 volivcev, imajo zbere volivcev v dvorani, v kateri je prostora za 150 ljudi. Pa še ta je prevelika. Zbere se kvečjemu kakih 50 ljudi. To je ta veliki zbor, o katerem nato govori, da je na primer podprl urbanistični načrt Beograda. To so sestanki, ki jih velikokrat omenjajo v časnikih in referatih: »Zbori volivcev predlagajo,« »Zbori volivcev so se strinjali,« »Zbori volivcev protestirajo.«

Ti zbori so pravzaprav skrajne formalizirani, podobna pa je tudi usoda partijskih razpravljanih. Več komunistov je nezadovoljnih s tem, da tisto, kar govorijo, velikokrat ostaja med štirimi stenami ali pa pride do najvišjih forumov le v popolnoma omiljeni obliki, v formulacijah, ki izgubijo svojo pravo dušo.

Navadno mislijo, da je v takšnih partijskih organizacijah veliko nezadovoljstva in radikalizma. Sekretar organizacije zveze komunistov Stanimir Marković pravi, da smo se preveč navadili ezopovski politični jezik in na konfuzne misli, ki ne bodo nikogar vznemirile, ter da je omenjeni vtis pripisati ravno temu. »Toda tukaj, na sestankih, velikokrat govorimo zelo jasno in glasno,« brez dlake na jezik. Mnogo je tistih, ki so natančno poučeni o dogodkih in vedo veliko več od tistega, kar prodre do javnosti. Velikokrat so zelo kritični. Hkrati pa si prizadevajo, da bi ob vsaki priložnosti poudarili svojo usodno povezanost z gibanji v družbi.

Čas za spomine in pisanje

Vsak od njih ni le zgodba zase, temveč prava majhna zgodovina. Med enournim pogovorom lahko slišite cel življenjski roman. Do podrobnosti spremljajo, kar se dogaja v družbi, vendar z nekoliko drugačnega vidika, s poudarjenim humanim tonom in z malce nestvarno čistostjo, sklicujoč se na navade iz preteklosti.

Kadar slišimo besedo »penzionista«, velikokrat pomislimo na neaktivnost, dolga ali opoldansko kramljanje po parkih. To je vse. Toda marsikateremu »pensionistu« se je posrečilo, da si je smotrno razdelil in izpolnil prosti čas ter mu dal pravo vsebino.

Generalmajor Boriko Arsenić in polkovnik Marko Stanišić sta odšla v pokoj v 47. letu. Oba sta narodna heroja, živahna, niti najmanj »pensionistovska« in imata kaj povedati. Arsenić spominja na bivšega rekorderja v rokoborbi ali boksu, Stanišić pa je ohranil dinamizem in vitalnost Primorca, ki je prvič začutil sneg pod nogami, ko je prišel v partizane.

Kako preživljata prosti čas? Arsenić pravi, da ima ves dan, polne roke dela. Napisal je knjigo Plamen pod Kozaro, bi je eden pobudnikov postavitev spomenika v Slabinji pri Bosanski Dubici, spomenika, na katerem je napisanih 1241 imen žrtev vojne. Kadarkoli imajo kje kakšno akcijo, sodeluje tudi Arsenić. V Beogradu je vodil odbor za zbiranje posojila za bosanske ceste, zbiral je prostovoljne prispevke za spomenik na Kozari in aktivno sodeloval v mnogih podobnih akcijah.

Marko Stanišić je napisal 3000 strani o vojni, ki jo je doživel — od Rude do Beograda in naprej.

Takole pravi: »Koliko stvari je, ki jih v življenju nisem utegnil ali mogel narediti. Ko sem prišel v I. proletarsko, je bilo v naši četi 56 študentov in dijakov, pet delavcev in trije kmetje. Jaz sem bil eden od delavcev. Nisem imel možnosti, da bi se šolal. Veliko knjig bi rad prebral, zlasti iz zgodovine naših vojn...«

Za konec — kakšna je torej partijska organizacija prve krajeve skupnosti občine Vračar? Koliko lahko presodimo po tem kratkem sračanju, lahko rečemo, da je vsakogar veliko zanimiva, kot bi pričakovali po naših letnih poročilih ali referatih ali po tistem, kar navadno vemo o takšnih partijskih organizacijah.

Slavoljub Djukić

Pred kongresi zveze komunistov

Čiščenje skozi spopade

Okrepljena dejavnost v Zvezi komunistov hrvaške

Zagreb, marca — Med reprezentativno desetinastopno zgradbo CK Zveze komunistov Hrvaške na samskem nabrežju ter vodstvu organizacij po vsej republiki je spletenih na tisoče niti, po katerih se prelivajo informacije, krožijo stališča in predlogi. Člani vodstev ZK so v zadnjih tednih pred sedmim kongresom močno angažirani. Med pripravami kongresnih dokumentov se vrste posveti, sestanki in srečanja s komunisti. Njihovi delovni programi se iz dneva v dan spreminjajo: manj pomembne obveznosti prepuščajo mesta pomembnejšim problemom, ki terjajo nujna ukrepanja in razrešitve.

Zveza komunistov Hrvaške se pripravlja na kongres po letih hudo zapletenih odnosov, političnih bitk in preizkušenj. Nikjer drugje v Jugoslaviji se po zadnjih kongresih ni razraslo toliko protislovnih procesov in konfliktov, ki so pretresali ne samo zvezo komunistov, marveč celotno družbo, kot v tej republiki. Na zadnjem kongresu izvoljeno politično vodstvo se je v spopadih čistilo. Mnogo ljudi je bilo v sočasnih premaganih, zamenjanih, zdaj so na njihovih mestih novi kadri. Centralni komite se je odločil po političnih razčističevanju javno razgrniti pred vse članstvo vse probleme, ki so vznikal v zadnja leta v družbi, in na novem kongresu verificirati svoje postopke, svojo politiko.

Zagreb, mesto z okoli 50.000 komunisti, ki je morda najbolj občutiljiv jezik na tehnični družbenih odnosov v republiki, živi v teh dneh posebej intenzivno. V pripravah na volitve in kongres prirejajo v raznih četrtih mesta javne tribune o vlogi ZK v sedanjem trenutku. Na njih govore najbolj ugledni partijski voditelji. Zidovi zgradb po ulicah so polni rdečih napisov, ki izražajo podporo vodilni vlogi zveze komunistov pri nadaljnjem utrjevanju in poglobljanju samoupravnih odnosov v Jugoslaviji. Poročila, ki jih je v zadnjih tednih objavljala politični tisk z volilnih konferenc po vsej republiki, prav tako opozarjajo, da delavci izražajo polno podporo kurzu sedanega vodstva, ki poudarja trdno navezanost na delavski razred pri graditvi samoupravnega socializma na podlagi novih ustavnih dokumentov v deželi. Globalna politična bitka z različnimi deviacijami in zlorabami znotraj zveze komunistov in ob njej je nedvomno dobljena, toda komuniste

čaka pri trasiranju novih odnosov na idejno političnem in družbeno ekonomskem področju še veliko nalog tako v kongresnem kot v pokongresnem obdobju. Od usposobljenosti vodstev in članstva bo odvisno, kako hitri bodo nadaljnji procesi.

»Ta centralni komite, bi rekel, je danes (tak kot je) pred mnogo težimi nalogami, kot so bili mnogi prejšnji centralni komiteji. Je namreč pod pritiski in ima toliko ovir za stabilizacijo zveze komunistov kot komaj kateri centralni komite v preteklosti.« je dejal pred kratkim dr. Vladimir Bakarić in ob tem ugotovil: »To je konec koncev logično. Mi gremo v neko novo etapo razvoja. Kot smo šli v vojno z manjšino in potegnili za sabo večino, tako gremo zdaj naprej z manj ljudmi, ki se zavedajo, kaj vse to pomeni. Toda s tem bojem težimo, da bodo postali cilji te etape razvoja, ki smo jih načelno že dosegli, splošni cilji in splošna last. Da pa bomo te cilje tudi praktično uresničili, bo treba še veliko storiti.«

Kakšni so torej bili procesi, ki so v zadnjih letih vlekli hrvaško zvezo komunistov na stranska pota in v katerih recidivi očitno še niso popolnoma izkoreninjeni? Čeprav se zavedamo njihovega tesnega prepletanja, medsebojnega pogojevanja in soodvisnosti ter povezanosti, jih bomo zaradi preglednosti ločeno razčlenili in analizirali, kakor so se razvijali:

Eskaicija nacionalizma

Ko so konec šestdesetih let začeli že temeljito potekati stari odnosi in so bili v osnovi že nakazani ustavni amandmani, ki naj bi odprli pot nadaljnjemu razvoju proizvodnih sil in proizvodnih odnosov v skupnosti jugoslovanskih narodov, so začeli v posameznih republikah uveljavljati divergentno politiko, katere skupna značilnost pa je bila napadanje zveznih upravnih in drugih teles kot nosilcev birokratskega centraliziranja, odločanja in odtujevalcev rezultatov dela proizvajalcev. Na Hrvaškem so postajali pritiski na zvezne organe najglasnejši, češ da odtujujejo dohodek delavskega razreda predvsem na škodo te republike. Pod zastavo zahtev po krepitvi republik in njihove državnosti se je začel pojavljati v čedalje hujših oblikah nacionalizem, ki ga sicer najprej srečujemo na gospodarskem področju, a je potem našel zlasti plodna tla v kulturi ter na vseh

drugih toriščih družbenega življenja. Razširjal se je na vso republiko in zavzel posebej zaskrbljive pojave na narodnostno mešanih območjih. V podjetjih, vodstvih družbenih organizacij in občinskih skupščinah so se začeli pretevat. Hrvatskemu nacionalizmu se je postavil nasproti srbski. V Slavoniji, Dalmaciji in drugod so nastajali tako imenovani »primeri«, ko so postavljali pod drobnogled delovanje posameznih ljudi, njihovo narodnostno pripadnost.

Konflikti, ki so nastajali na nacionalistični podlagi, so bili 1970. leta predmet razprave na znani X. seji centralnega komiteja Zveze komunistov Hrvaške. V sklepih te seje je bilo med drugim poudarjeno, da »je potrebno proti vsem manifestacijam nacionalizma voditi še naprej stalno in močno idejno politično skicjo ZK, vseh njenih forumov in posebej vseh komunistov, ki delujejo tam, kjer nastajajo žarišča in kjer opazajo njihove pojave.«

Ta seja pa je hkrati tudi pokazala, da so bila v Zvezi komunistov Hrvaške različna gledanja na nacionalno vprašanje in mednarodne odnose, ki so se v skrajnostih gibala od centralizma kot centralističnega etatičnega koncepta pa do nacionalizma kot mamluščanske ideologije. V ožjem vodstvu ZK se je formirala skupina, ki ni čutila potrebe po odločnem zopervanju nacionalističnemu delovanju in konstituiranju nacionalistične ideologije. S tem je objektivno odprla vrata nacionalizmu tudi v sama vodstva zveze komunistov.

V organizacijah zveze komunistov so se ukvarjali z lažno dilemo o tem, kako se boriti za »razredno«, da ne bo hkrati prizadeto nacionalno. Ta dilema je vnesla med članstvo ZK idejno zmedenost. Vrh zveze komunistov se je povezal in tudi identificiral z oblastvenimi strukturami v republiki. Posledica tega so bila tako imenovana »republiška stališča« do reševanja posameznih vprašanj. Napadi na zvezne organe in trdnjave državnega kapitala so bili v bistvu usmerjeni na njihovo likvidacijo v zvezi in ponovno vzpostavitev v republiki, ne pa na njihovo odpravo kot odtujenih centrov moči v korist samoupravnega konstituiranja družbenih odnosov. Znotraj same zveze komunistov pa je prihajalo do zlorab demokratskega centralizma in uveljavljanja nedemokratskih odnosov.

Oportunistično obnašanje ožjega vodstva zveze komunistov je spodbujalo širjenje nacionalističnih ekscenov, ki so bili čedalje pogostejši in se na posled manifestirali kot množični gi-

banje. Nacionalisti so znali spretno ujeti v svoj tok tudi več ljudi na najodgovornejših mestih v zvezi komunistov. Pojavilo se je liderstvo, elitništvo. Vodilni ljudje so bili čedalje bolj ločeni od življenjskih interesov delavskega razreda. Liderska skupina voditeljev je slednjič sprejela množično gibanje kot svojega zaveznika in napadli na birokratsko centralistične strukture. S formulo tako imenovane množičnega gibanja za pospeševanje reševanja problemov je poskušala to gibanje tudi legalizirati.

V takih razmerah so v zvezo komunistov čedalje bolj prodirale tuje ideologije. Izrinjale so njeno avantgardno vlogo, v vsakodnevni politični praksi in jo postavljale v položaj vzgojne organizacije s splošnimi usmerjajočimi nalogami. Nastajale so teze o demokratski nevtiralnosti zveze komunistov, ki so naposled dobile povsem protikomunistično obeležje v idejah »za samoupravljanje, toda brez komunistov.«

Svoj vrhunec in hkrati začetek razpleta je doživelo nacionalistično gibanje z napovedjo splošne študentske stavke v Zagrebu in drugih univerzitetnih središčih republike pod geslom, da je uperjena proti centralističnim strukturam in za krepitev republike v okviru skupnosti jugoslovanskih narodov; njeni cilji pa so bili povsem drugačni. Zdi se, da je napoved te stavke vzbudila tudi pri tistih kadrih, ki so omahovali med zavestjo, da nastajajo resni konflikti med programom Zveze komunistov Jugoslavije in delovanjem Zveze komunistov Hrvaške ter težo lastne nemoci, končno spoznanje, da vodi smer, ki so jo ubrali nacionalisti in z nje tudi ožje vodstvo. V razbitje skladnega razvoja jugoslovanske večnacionalne skupnosti.

Frakcionisti vselej iščejo zaveznike

Med zavestjo o nujnosti upoštevanja specifičnih razmer v posameznih republikah pri praktičnem vsakodnevnem uveljavljanju programa Zveze komunistov Jugoslavije ter spoznanjem, da gre Zveza komunistov Hrvaške vse predalce za procesi, ki niso bili pogojeni z doseženo stopnjo razvoja proizvodnih sil in proizvodnimi odnosi, je med vodilnimi delavci hrvaške zveze komunistov minilo vse preveč časa. Gradivo za bližnji kongres opozarja, da so se v CK in njegovem izvršnem komiteju intenzivno soočali z dogajanjem v družbi, a si niso bili enotni v

ocenah stanja in se niso zedinjevali za konkretne akcije. Nasprotno: del vodstva je čedalje bolj lezel v naročje nacionalistov. Take razmere so bile tudi v nižjih vodstvih in organizacijah zveze komunistov.

Sele zgodovinsko srečanje predsednika ZKJ Tita s celotnim hrvaškim političnim vodstvom v Karadjordjevem in njemu sledeča 21. seja predsedstva ZKJ sta pomenili preobrat v političnem ravnanju hrvaškega vodstva. Na več sestankih CK so analizirali delovanje posameznih voditeljev, njihov odnos in obnašanje nasproti nacionalističnemu gibanju ter odprli vrata samoupravnemu konstituiranju republike na podlagi ustavnih amandmajev.

Z utrditvijo razmer so postopoma izdelovali tudi celovito analizo pojavnega nacionalizma in ogromne škode, ki jo je povzročil tako na gospodarskem kot družbenem področju s svojo agresivno, zapiranjem republike s svojo zadržanostjo v lastne meje, vzbujanjem različnih sumnic in nezaupanja med posameznimi sredstvi in narodnostmi. Z njo je slednjič postalo očitno, da je šlo tudi za frakcijo znotraj zveze komunistov, ki je organizirano ustvarjala svoj program, drugačen od programa zveze komunistov, ter začela akcijo za njegovo uresničevanje in prevzem oblasti tako v sami zvezi komunistov kot v družbi.

Po vojni se je CK ZK Hrvaške večkrat boril proti marjšim in večjim frakcijam, ki so se pojavljale v osnovnih, občinskih in mestnih organizacijah, pa tudi širše. Je dejal na seji zagrebškega mestnega komiteja ZK pred mesecem dni Jure Bilic. »Toda frakcija iz leta 1971 je bila najbolj nevarna. Bila je protisamoupravna, protikomunistična in protinacionalna, ter globoko protirevolucionarna. Če bi uspela razbiti Jugoslavijo, ki privedla do tega, da bi hrvaški narod ostal brez svoje nacionalne in vsake druge samostojnosti in svobode.«

V manjšini

Dr. Vladimir Bakarić pa je na eni zadnjih sej CK ZK Hrvaške opozoril, da se hrvaška zveza komunistov srečuje v zadnjem času z novim frakcijskim delovanjem. Ze v času nacionalistične frakcije so njegovi nosilci ponujali rešitve, ki bi vleklo družbo nazaj, v administrativno centralistično upravljanje. Zdad pa terjajo nadaljnje radikalno obračunavanje ter pravo ma-

ščevanje nad vsemi, ki so — četudi zavedeni — sodelovali v telesih, ki so doživela krinko zveze komunistov. Čeprav maloštevilna, je ta frakcija prav tako nevarna za ZK, ker jo silijo po novemu obračunavanju problemov, ki jih je razvoj že presegel.

Tako kot nacionalistična si tudi nova frakcija poskuša ustvariti svojo bazo. Prva je koketirala s srbskim, z makedonskim in s slovenskim nacionalizmom ter se naslanjala na množično študentsko gibanje, sedaj pa poskuša igrati na čustveno prizadetost nekdanjih borcev ter jih izkoristiti za svoje birokratsko centralistične cilje. Nacionalistična frakcija je pod krinko bitke za ustavne amandmaje poskušala nedemokratsko konstituirati birokratsko centralistično oblast v republiki, sedanja frakcija pa vidi v novi ustavni ureditvi in neposrednem samoupravnem konstituiranju Jugoslavije in republik izgubo svojih pozicij ter se zato bori proti njemu.

Opisani procesi in bitke, ki jih še vodi zveza komunistov v vsakodnevni politični praksi proti desnemu oportunizmu in levemu radikalizmu — oba se včasih najdejo celo na istih pozicijah — vsiljujejo vprašanje, kolikšna je njena moč pri ponovnem prevzemanju vodilne vloge v uravnavanju družbenih procesov. Spopadi, ki smo jim v zadnjem času priča tako v kadrovskih pripravah na bližnje volitve kot v obračunavanju kongresnih dokumentov, vzbujajo optimizem. Sile, ki bi vleklo družbo nazaj, ostajajo v manjšini. Same organizacije pa se tudi kadrovske prenavljajo. Potem ko je Zveza komunistov Hrvaške izgubljala bazo med delavci, saj jih je ob dogajanju v zadnjih štirih, petih letih veliko izstopilo, ker niso našli v njej svojih interesov, je za zadnje dve leti značilno ponovno množično vstopanje. Zadnji podatki kažejo da ima ZK Hrvaške že okoli 35 odstotkov neposrednih proizvajalcev, medtem ko predstavljajo v Jugoslaviji okoli 28 odstotkov celotnega članstva. Zdad vodijo v republiki veliko akcijo za idejno in družbeno usposabljanje članstva v bazi, od katere si veliko obetajo, kajti nedvomno je resnična ugotovitev, ki smo jo v zadnjih dneh večkrat slišali od vodilnih funkcionarjev: baza podpira samoupravno konstituiranje Jugoslavije in republike z vodilno vlogo zveze komunistov in delavskega razreda v njej; v njej je ogromna potencialna sila, ki pa še ni dovolj ustvarjalno mobilizirana.

Lojze Kante

O svobodi kulturnega ustvarjanja

Pogovor z nekaterimi slovenskimi kulturnimi delavci

Nadaljevanje in konec

Mikeln: Zdi se mi, da v današnjem svetu svobodo ustvarjanja bolj omejuje avtocenzura kot cenzura. Umetnik si sam postavlja meje, ki mu jih narekuje strah pred represalijami. Te represalije so v našem sistemu enotne družbene usmeritve možne predvsem s strani nosilcev te družbene usmeritve, političnih organizacij. Drugod imajo te represalije lahko najrazličnejše izvore. Tam uničujejo umetnike v zelo umazanih kampanjah množični mediji ali »komiteji za svobodo«, ali za moralno itd. Spominimo se, kako se je moral Charlie Chaplin odseliti iz Amerike. Po vzorcu omejevanja umetniške svobode ni treba hoditi samo v Španijo ali Čile, ampak jih imamo prav tako v ZRN in drugih visoko razvitih državah. Te represalije delujejo povsod v smislu formiranja neke avtocenzure, obrambnega zidu, ki si ga mora umetnik zgraditi okrog sebe. Ne glede na materialno in duhovno razvitost našega domačega sveta v tem oziru prav gotovo nismo na slabšem. Mislim, da smo na boljšem, kot bi danes lahko veljalo za povprečje na svetu.

Potrč: Res je, da absolutne svobode ustvarjanja ni nikjer in je verjetno nikoli ne bo. Mislim, da je dragoceno kakega ustvarjalnega dela v tem, da se bilješ za vse, kar zapisuješ na papir, pa naj bo to lepota, sen o neki družbi ali kar že. Mislim, da se je treba za svobodo ustvarjanja vsak dan znova boriti. Po vojni sem bil srečen, ko smo dobili socialistično oblast, zato smo vseh v svojem pisanju tudi lepševali to družbo. Pa je bilo tega kmalu konec, ko si začutili, da v tej družbi ni vse tako, kot si želel, da bi bilo. Postal si tudi kritičen. Prav ta boj pa je dragoceno tega sveta, to je razvojna dialektika, da prinaša vedno novo literaturo, tudi nov stil, nov način. Imamo ustavo, ki je najbolj idealna ustava na svetu, toda boj za to svobodo se v resnici šele začne. Gre za konkretne stvari, ki se jih zelo malo dotikamo.

Delo: Sestanek za to okroglo mizo naj bi bil po naši zamisli priložnost zelo konkretno govoriti. Dosedanja izvajanja so dala že marsikatero iztočnico za tako obravnavo. Morda je bilo rečeno celo kaj takega, s čimer se ne strinjate?

Potrč: Mikeln je govoril o generacijskem principu. A po mojem ne gre za to. Mlad človek lahko čuti enako kot jaz. Jaz imam svoj sen o tej družbi, ki sem ga imel že pred vojno in med vojno in ki ga nosim v sebi še zdaj. To je lahko blizu tudi mlademu človeku. Ta generacijski princip, ki se je pri nas začel uveljavljati in je dobival celo podporo družbe, je izvirni greh naših današnjih nesporazumov, zastranjanje jn. Kar se tiče pritiskov, vem iz redakcijske prakse, kako huda je ta zadeva. Ljudje so se pritoževali, zakaj nekateri tako pišejo. Toda literatura, ki je imela nekaj v sebi, ni veljala, veljala pa je tista literatura, ki je prišla kdove od kod; ki čuti, da ni naša, saj čuti, da v njej ni našega človeka. Vsak dan znova bomo v časniki in revijah te stvari. Kritike, tiste ustvarjalne kritike, ki bi znala ločevati, pa ni. V predvojnem času so bile te stvari dosti jasnejše. Potrebno je doseči, da, recimo, žirije ne bodo več takšne, kakršne so. Moramo se tudi vprašati, zakaj so žirije takšne, zakaj so redakcije takšne. Nisem za pograme, saj moramo najprej sami vedeti, kaj hočemo. To moramo potem povedati in zagovarjati, in tisti, ki drugače misli, mora biti toliko pošten, da se umakne, če vidi, da imamo prav. Mislim, da smo v takem presnavljanju naše družbe, ko bo treba veliko storiti. Iz svoje založniške preteklosti vem, da se ne da nič narediti, če nekateri stvari popolnoma ne spreminimo.

Senk: Mislim, da velja to tudi za gledališče. In tu je situacija še toliko bolj komplicirana, ker imajo opraviti s živimi ljudmi, ki se grupirajo v sami hiši. Večjih je bil slovenski nacionalni teater zelo enostaven: bil si Slovenec in bil si igralec in si vse igral v enotnem stilu. Danes se pa ljudje zelo ločijo in nekako pristajajo ali so pristajali na to. Latano na križ, ki jo poznajo vsi nacionalni teatri, je tu pogojena. Posamezne skupine, ki nastajajo tod in tam, sestavljajo ljudje, ki so približno enako usmerjeni, imajo približno enake poglede. V tako velikem korpusu, kot je naš nacionalni teater, pa je to drugače, kar se ne kaže samo v Ljubljani, ampak tudi v Beogradu, Zagrebu itd. Položaj je povsod podoben.

Zupančič: Tu je najbrž še ena stvar, če se spominam za 20, 25 let nazaj, bomo videli, da se je razprava o programu, politiki teatra vodila med direktorjem in režiserjem. Zdaj se prvi vodi kolektivno. Zato so težave. Tudi v kulturni politiki nasploh bomo imeli težave, ko bo o stvarih odločal delavec. Nekateri še danes pravijo, da sme ta delavec odločati samo tako, kot mi bomo mi rekli. Kaj pa, če ne bo tako?

Delo: Prav in edino normalno je, da gledamo v tem trenutku predvsem v prihodnost. Pred seboj imamo, če tako rečemo, generalno linijo, bržkone pa nas na nadaljnjih poteh čakajo tudi neznanke. Česa se moramo oprijemati in česa ogibati?

Javornik: Pridružujem se vsem, ki ste gradivo, iz katerega izhajamo, že ocenili kot zelo pomembno in tehtno za razpravo v sedanjem kulturnem in političnem trenutku. Rad bi predvsem rekel, da družba kot celota ustvarja klimo in razmere za svobodo ustvarjanja in tudi za svobodo kulturne ustvarjalnosti. Ob tem pa je gotovo tudi res, da si mora vsak ustvarjalec sam, kot člen te družbe, enakovredno prizadevati za to svobodo in da je v tej svobodi nujno tudi delež njegove odgovornosti. V tej zvezi pa bi rad opozoril tudi na kontinuiteto naših naporov na kulturnoumetniškem področju, ki gredo vstrel z razvijanjem družbenih odnosov nasploh. Pri tem mislim na nekatere stvari, ki smo jih zapisali že v ustavi iz leta 1963, ki pa smo jih le deloma realizirali. Posebej bi omenil vidik družbenih organov ali organov družbenega vpliva. S kongresnim gradivom in z novo ustavo smo ta vidik ponovno, in mislim, da upravičeno, zelo močno poudarili, čeprav v nekoliko drugačnih razmerah in drugačnih sestavinah kot v preteklosti. Zlasti ena od sestavin se mi zdi posebej pomembna, to je delež ustvarjalcev pri oblikovanju politike prav na vseh področjih, kot so glasba, likovna umetnost, gledališče in podobno.

Če prehajamo v tej politiki na močnejše in konkretno konfrontacije s potrebnimi in z razpoložljivimi ljudmi, če ustvarjamo situacijo, v kateri bo družbeno delo subjekt kulturne politike, se nam tu v resnici odpira sila veliko novih možnosti za razvoj kulture, za razvoj ustvarjanja, saj gre v nekem smislu za osvoboditev kulturnega dela podobno kot dela nasploh. Ne smemo pa prezreti, da se v prehodnem obdobju lahko skrivajo tudi neke nevarnosti. Mislim na tisto, kar je tu in tam slišati med kulturnimi delavci v obliki takihle vprašanj: Ali ni nevarnost, da bi se skozi prizmo znane, rutinskega, tudi epigonskega, skratka skozi prizmo tega, kar nam oblikuje obstoječi okus in potrebe, le stežka prebajale kakršne koli inovacije, novosti v vsebini, obliki, izrazu, usmeritvi? Ali ni nevarnost, da bi se te težnje preveč uniformirale in da bi to negativno delovalo na ustvarjanje? Ob tem je popolnoma jasno, da morata biti družba in kultura v njej izredno občutljivi, da morata imeti zelo tenak posluh za razvijanje vsega novega.

Ne spuščam se v vprašanje, kaj je to novo, čeprav kaže o tem razmišljati. Na te stvari opozarjam zato, ker je očitno, da v obdobju, ko se bodo novi odnosi šele gradili, ko se bodo stvari premikale, razvoj ne bo tekkel sam po sebi. Takšno pričakovanje bi bilo škodljivo. Morda smo bili v preteklosti marsikdaj nesposobni, kako stvar rešiti, prav zaradi tega, ker smo pričakovali, da bo tudi na tem področju deloval avtomatizem. Zato je, ko razpravljamo o kongresnem gradivu, treba reči, da gre za sila veliko odgovornost subjektivnih sil in družbenopolitičnih organizacij, če hočemo, da bo razvoj zmeraj sproti dobro usmerjevan, da bomo razčiščevali z negativnimi tendencami in da bodo družbenopolitične sile zmeraj znova

Prejšnjo soboto smo objavili prvi del zapisa pogovora o svobodi kulturnega ustvarjanja: za okroglo mizo v našem uredništvu so v njem sodelovali publicist in direktor ljubljanskega radija Marjan Javornik, pisatelj in direktor Cankarjeve založbe Miloš Mikeln, pesnik in založnik Tone Pavček, pisatelj Ivan Potrč, direktor ljubljanske Drame Janez Senk, pesnik in urednik Ciril Zlobec in pisatelj ter predsednik mesne konference SZDL Ljubljana Beno Zupančič.

Pogovor smo ločili na dva dela predvsem mehanično: pač in zgolj glede na časopisni prostor, ki nam je bil na razpolago. Kljub temu pa bomo nemara opazno, da misli, ki jih vsebuje današnji drugi del, tu in tam še boje ilustrirajo današnje konkretno stanje duhov na Slovenskem. Izhajali smo iz dokumenta z naslovom Politika in naloge ZK na področju kulture in znanosti, ki je sestavljen del gradiva za X. kongres ZKJ. Razpravljajci, ki so vsi člani zveze komunistov, pa so po našem mnenju široko naslikali vrsto vprašanj, ki poganjajo in poživljajo aktualne kulturno politične diskusije.

Stališča so jasno izražena, švede pa nismo prišli do nikakršnih sklepov: dialog je odprt tako v družbi kot za naše uredništvo. Želeli bi edino, da bi resnice in točne ideje, ki izvirajo iz njih, čimprej doživele polno spoznanje oziroma realno afirmacijo v našem življenju in delu. Zato bomo veseli slehernega prispevka, ki bo usmerjen k temu cilju.

Iz uredništva Dela so v pogovoru sodelovali Slavko Fras, Janez Zadnikar in Tit Vidmar, ki je stenografski zapis tudi privedil za tisk.

pripravljene stopiti v obrambo novega, progresivnega in s tem tudi v obrambo svobode ustvarjanja.

Delo: V teoriji in v praksi igra zelo veliko vlogo pojem novega. Novo vsedaj pričakujemo, nimamo pa radi, da nas novo preseneti. Novo je lahko dobro, lahko pa tudi slabo in slabše od starega. Treba je gojiti čut, s katerim razpoznavamo vsebino in vrednost novosti, so pa nemara še kaka druga vodila?

Javornik: Zdi se mi zelo umestno, da gradivo tako podčrta potrebo po kritiki, marksistični kritiki. Poštena znanstvena marksistična kritika je pogoj za umetnost, za svobodo ustvarjanja, in tudi za to, da onemogočimo nastajanje monopolov, se pravi, omejevanje svobode drugih v kakršni koli obliki ali izrazni podobi. Ob tem je najbrž treba še reči, da se morajo družbenopolitične sile za opravljanje takšne funkcije bolje organizirati. V zvezi s kongresom je treba na to še posebej opozoriti. Na vrsto negativnih stvari smo opozarjali tudi že v preteklosti, tako na političnih kot na kulturnih nivojih. Nismo pa bili organizacijsko dovolj sposobni združiti vse pozitivne sile za razčiščevanje tistega, kar je negativno, in tako urejali stvari za normalne, ne ekscesoidne način.

Če se tega zdaj ponovno zavedamo, se moramo v tej smeri tudi bolje pripraviti, bolje organizirati. Primer šun, da je tipičen: o njem govorimo že vrsto let, napisali smo vrsto resolucij, govorimo o mladinski literaturi, kot posebno pomembni literaturi, pa vendarle smo silno malo storili. Sicer sprejeta načela se niso spremenila v praktično družbeno akcijo. Gradivo poudarja, da je treba graditi na izkušnjah in temeljitih analizah preteklosti. Ko smo podirali nekatere stare odnose, nismo znali hkrati dovolj učinkovito graditi tudi novih oblik.

Če se vrnem k organom uveljavljanja družbenega interesa, moram reči, da v preteklosti nismo bili dovolj inventivni in da tudi danes pri sestavljanju statuta in drugih pomembnih aktov, ki zadevajo razne kulturne institucije, nismo dovolj inventivni. Obenem pa gre seveda tudi za vlogo avtorjev, ustvarjalcev in za njihovo možnost vplivanja na politiko posameznih kulturnih ustanov. To je

vprašanje, ki ga v preteklosti nismo znali prav rešiti. Naj se omejim na založništvo in na filmsko področje. Bilo je tako — in je v marsičem še danes — da je o knjigi odločal tisti, ki je bil v rednem delovnem razmerju v založbi, torej tehnokratsko-menežerski del, knjigovodski del itn., da pa je sila majhen delež imel pri tem avtor, še posebej zunanji, ki ni bil v delovnem razmerju, pa tudi programski delavec znotraj te institucije. Milim, da je to problem, ki ga je treba posebej pozorno preučevati.

Tudi na področju filmske umetnosti se je postavilo podobno vprašanje: kako naj svobodni filmski delavci odgovorne, direktne, učinkovitejše pogajajo v upravljanje delovne organizacije, ko vendarle ne nosijo ali pa vsaj ne v pretežni meri, rizika, ki pa ga nosijo drugi delavci, čeprav niso neposredni ustvarjalci filmske umetnosti, pa so v rednem delovnem razmerju v tej organizaciji. Kar zadeva še drugo področje, predvsem glasbeno in gledališče, bi rad dodal samo to: gre za oblikovanje, za graditev novih odnosov znotraj raznih organizmov. V bistvu gre za spreminjanje meznega položaja igralca ali glasbenika, v kakršnem je bil v preteklosti, v nov družbeni položaj. Gre za to, da bo tudi igralec ali glasbenik imel neposredno možnost vpliva na program in politiko svoje hiše. In če povzamem: gotovo bo treba vse te interese ujeti tudi v pravilno razmerje s splošnimi družbenimi interesi, s splošno družbeno naravnostjo. Najti je torej treba pametno rešitev med dvema poloma istega vprašanja.

Zupančič: Omenjena je bila avtocenzura. Rad bi opozoril, da v družbi vedno eksistira, pa tudi v tem našem kulturnem svetu, neki občutek o tem, koliko svobode trenutno imamo in da se tudi avtorji po tem najbrž ravnaajo, bodisi tako, da se temu pokoravajo, ali pa tako, da skušajo to svobodo malce prekorčiti, hoteč zbuditi pozornost.

Delo: Pa to nemara ne velja za resnične velike avtorje?

Zupančič: Najlaže uspevajo tisti avtorji, ki so samo »avtorji«, pa nič ne proizvajajo. Če bi natančno preverjali avtocenzuro, če bi imeli aparat, ki bi ga vsadili ustvarjalcem v glavo

ali srce, bi najbrž prišli do spoznanja, da večkrat računajo z nekimi subjekti v družbi (ki se imenujejo agit-prop ali vlada ali žirija itd.) kot pa z ljudstvom, delavskim razredom in s tistimi, ki naj bi ta dela brali. To je najbrž druga plat stvari, o katerih smo govorili. Dalje, kar se tiče nevarnosti, mislim, da je največja nevarnost tudi za vsakršno umetnost, znanost in kulturno ustvarjalstvo v tem, da postane tolikanj prosto, da se zanj nihče več ne zanima. Kaj mi pomaga velika ustvarjalna prostost, če moje knjige nihče ne bere? Pa ne zato, ker je, denimo, roman predrag, ampak zato, ker je bila potencialnemu bralcu desetletja in stoletja vzeta možnost, da bi to postal. In ker tudi sam kot pisatelj nisem nič storil, da bi se mu ta možnost povečala. To je najstrašnejša omejitev naše ustvarjalnosti: da v bistvu lahko delas, kar hočeš — ker nimaš nobenega družbenega vpliva. Kar pa zadeva problem kritike, ki nemara zasluži poseben pogovor. Kritika je zelo pomemben regulator. Prav kritika bi morala ustvariti občutek, koliko je svobode, pri nas pa to delajo kuloarij, umetniški in politični.

Zlobec: Stalno poudarjamo potrebo po kritiki, bojim pa se, da morda vseeno preveč pričakujemo od kritike. Tudi če gledamo nazaj, moramo priznati, da je bila kritika skoraj zmerom ali spremni pojav nekega obstoječega umetniškega izraza ali pa je izhajala iz filozofskih in drugih idejnih osnov in poskušala stimulirati določen umetniški izraz. Malokdaj je kritika nad tem ali pa zunaj tega, se pravi, zmogla objektivne sinteze. Moral bi teda imeti razvito kritiko, ki pa bi bila tudi diferencirana, in potem se kultivirano obinstvo, ki zna to v tej različnosti tudi samo nekaj izluščiti. Ne s kritiko ne z zavestjo ustvarjalcev ne bomo dosegli, da bi se kulturna dejavnost ponujala občinstvu v neki čisti obliki, ko ne bi bilo treba več tudi osebnega opredeljevanja bralca ali gledalca. Kar se tiče cenzure in avtocenzure, pa bi bilo lepo, če bi stalno preganjali tisti vidiki avtocenzure, ki ni več odvisen od zavesti in občutka odgovornosti, ampak je rezultat nekega strahu. Avtocenzura je v bistvu diskreditiran pojav: nadomestimo jo z odgovornostjo, z občutkom povezanosti z družbo, zlasti če pravimo, da moramo spogumno in nepristransko raziskovati resnico o naravi in človeku.

Pavček: Ne bi govoril o avtocenzuri, ampak o eventualni cenzuri tistih, ki izbirajo, ki odločajo, se pravi urednikov in redakcijah ali direktorjev v gledališčih in podobno. Možno je, da obstaja strah, zaradi katerega kako novost raji zavrzemo, strah za položaj, zaradi katerega so ljudje lahko bolj mačehovski, kot bi bilo potrebno. Ta strah je verjetno prisoten, medtem ko bi se morali zavedati, da je vsaka ustvarjalnost odkrivanje novega sveta, da je to pohod v neznanost, da je vsaka ustvarjalnost nekakšna avantura. Avantura, katere izid je negotov in vsebuje torej tveganje zmote. Do take ustvarjalne zmote ima avtor polno pravico, in to pravico je treba upoštevati s krepko dozo razumevanja. Kongresna izhodišča točno govore, da so proti apološki danega, obstoječega, že znanega, s tem pa tudi predpostavljajo stopnost do poskusov te vrste. Glede žirij: po moje delamo napako, da so te žirije soraz-

merno enoplastno sestavljene. Podobno velja za družbene organe, od kulturnih skupnosti do vseh odborov za posamezna področja. V njih bi morali združiti vse resnično ustvarjalne potencialne iz različnih usmeritev (stalnih seveda ne, pletiram za idejno eksistenco), da bi se kresala ta mnenja in da bi v polemiki in boju mnenj prišli do boljših rezultatov. Frvi pa je prehod med ustvarjalcem in tistimi, ki mu je ta ustvarjalnost namenjena. Premagovanje tega propada pomeni tako za ustvarjalce kot za drugo plat mnogo širšo svobodo.

Mikeln: Glede kritike se ne strinjam povsem, da preveč pričakujemo od nje, zlasti zaradi tega ne, ker smo silno malo storili zanjo, za razvoj mladih, za zbiranje nadarjenih ljudi, za njihovo afirmacijo, za preverjanje, da se izkažejo, da se preberejo.

Potrč: Ne gre braniti inovacijskih pojavov samih po sebi. Vsak inovacijski pojav je neke zrasel. Mladi ljudje, posebej danes, ko bolj poznajo tuje jezike, kot smo jih mi svojčas, lahko marsikaj po svetu preberejo in prinašajo sem. Toda pri teh inovacijskih pojavih gre predvsem za to, da znamo ločiti, kaj je ustvarjalno, kaj je prišlo iz človeka. Mene ne moti noben stil, toda tu je včasih toliko narejenosti v literaturi, toliko publisti in napljenosti, pesniki sem, geniji tja itd. Tu bi morala nastopiti kritika. Te stvari bi morala bolj jasno ločiti. Inovacija je vsako delo, tudi najbolj stara realista: če hoče kaj pošteno napisati, mora iti naprej, mora imeti posluh za novo, mora iti s časom. Tu bi morala kritika res več storiti, pa nič ne stori.

Senk: Mislim, da je treba imenovati stvari s njihovim imenom. Za to gre.

Delo: Po vsem tem se sprašujemo, kje pravzaprav tiče tiste sile, ki bi morale v nekem smislu naravnati našo kulturno življenje. Očitno jih je mnogo, ki niso zadovoljni, ki pa se rajši umikajo v neko resignacijo, kot da bi se bojevali in zmagovali. Ali ni svoboda ustvarjanja ožefvenjen pojem?

Mikeln: Jaz nisem imenoval Kermajerja, Inkreta in Snolja za sovražnike socializma, ampak za nesposobne objektivnih kriterijev, s čimer omejujejo svobodo ustvarjanja. To svojo svobodo imajo zaradi relativno visoke stopnje svobode v družbi. Tak človek bi se prav lahko pojavil tudi z druge strani, recimo z izkazanega ZK. Pa se ni. To je plus, ki ga je treba pripisati partiji. Hkrati, ko ji je treba pripisati minus, če poskušamo odgovoriti na vprašanje, kje so tisti ljudje, kje so kritiki, kje so delci, ki razsojajo, ker ne potrebujejo razsojevalcev, ampak delavce, ki v potu svoje ga obraza pišejo kritike, eseje, knjige in strokovno, kvaliteto ocenjujejo našo situacijo. V tem beležimo velik minus.

Javornik: Kongresno gradivo opozarja na ta minus z različnimi izrazi, eden je liberalizem, ki ga opredeljuje v kontekstu z drugimi. Nekaj tega je gotovo res. Gotovo so tudi osnovni elementi pretekle situacije pravilno ocenjeni. Gledano v sedanjosti in prihodnosti, v tem vidim tudi povezoval s kritiko, da morajo partija in druge družbenopolitične sile neprimerno močnejše in zavestneje zbrati vse pozitivne sile, jih bolje usmeriti in obenem odpravljati tiste sestavine družbenega položaja, ki danes demobilizirajo ali vsaj ne stimulirajo ustvarjalnosti ljudi na tem področju. Svoboda ustvarjanja je idejno vprašanje, toda ne zgolj idejno in ne zgolj estetsko vprašanje, ampak tudi eksistenčno vprašanje. Največ nejasnosti je na tem terenu. Na likovnem področju poznamo na primer situacijo, ko je likovni delavec, zlasti tisti, ki je materialno zelo odvisen, katerega možnost dela je odvisna od materialnih sredstev, imel možnost ustvarjati samo, če je bil usmerjen, da tako rečem, v Moderno galerijo. V preteklosti je cela vrsta likovnih delavcev to občutila kot velik minus družbene situacije, iz katere izvira njihova ustvarjalna in eksistenčna nemoč. Podobno vprašanje je na področju filma. Dej filmskih delavcev, ki so bili drugače usmerjeni, kot je bila trenutna moda, se je izrazilo pritoževanje nad družbeno situacijo, ki jim ne ustvarja možnosti za delo, za umetniško izpoved, temveč to možnost podeljuje samo nekaterim. Podobno je nemara še kje.

Potrč: Veliko govorimo, ne preidemo pa k realizaciji. Realizacija res ni enostavna, je težka, toda tu gre nemara predvsem za dolgoročno kulturno kadrovsko politiko, ki bi jo bilo treba zastaviti, ki pa ji ne vidimo niti obrisov. Ta dolgoročna kadrovska politika bi morala sedeti daleč, tja do šol. Vprašanje založb, redakcij, časopisov, o tem bi se morali začeti pogovarjati konkretno. Ne toliko odstavljati ljudi, ampak razpravljati z njimi o njihovem mišljenju in pogledih. Mislim, da bomo morali začeti konkretno misliti o teh rečeh in ustvarjati vse pogoje, da nam bodo porasli kadri, kakršne želimo in potrebujemo.

Detajl spomenika generalu Maistru v mestnem parku v Mariboru (foto Bogo Čerin)

Likovni nemir - 3

Pes in karavana

Gospodarski pomen likovne kulture

Kadar govorimo o likovni kulturi, seveda ne smemo misliti zgolj na slikarstvo in kiparstvo, ampak na vsa področja človeškega ustvarjanja, pri katerih se izražamo z likovnimi izrazi, tistimi, ki jih sprejemamo z očmi. Likovna kultura je torej tesno povezana s proizvodnjo uporabnih predmetov in z oblikovanjem okolja.

Danes, ko govorimo toliko o varstvu okolja, ne smemo pozabiti, da leto ni ogroženo samo biološko, ampak tudi kot kulturna vrednota. Zakonito je, da umirajo stare kulture, ki izvirajo iz patriarhalne vasi. Toda na njihovih ruševinah ne raste enakovredna kultura moderne industrijske družbe. V deželno pokrajino se širijo neoblikovana naselja družinskih hišic v ovetju, okrašenih z vrtnimi palčki, pričevanje o dvigu materialnega standarda, a o zmeraj večji kulturni bedi pa tudi o razvoju miselnosti, ki ima s socialistično idejnostjo malo skupnega. Kljub delitvi dela ogromno število ljudi kot delavci, potrošniki ali upravljalci tako ali drugače oblikuje svet, na katerem živimo, ali vsaj sodeluje pri odločanju o zmanjšanju podob okolja. Če zanemarjamo skrb za likovno kulturo ljudi, uničujemo posredno tudi vizualne vrednote okolja, v katerem živimo. Splošna kulturna zvestost na likovnem področju se najbrž prav posebno kaže v družbi, kjer ljudje v velikem številu sodelujejo pri upravljanju dežele.

Gospodarske potrebe moderne družbe po mojem mnenju ne zahtevajo samo tega, da bi bili ljudje sposobni likovnega vrednotenja, ampak več ali manj tudi likovnega izražanja. Likovna ustvarjalnost ni potrebna samo likovnim umetnikom. Sposobnosti prostorskih predstav in izražanja z barvo in obliko zahtevajo v mnogih poklicih. Prostorske predstave pa so jasnejše in sposobnost oblikovanja večja, če ima delavec razvit likovni

posuh in ne zgolj spretnost, ki je v njegovem poklicu nujna.

O likovni kulturi govorimo ponavadi kot o eni izmed vrhunskih človeških ustvarjalnosti in kot o humanistični vrednoti, ki naj bi bila v socialistični družbi vsakomur dostopna, malokdo pa pomisli, da je tudi sestavni del vsakdanjega življenja in proizvodnje. Zato menim, da bi morala biti likovna izobrazba sestavni del izobrazbenosti vseh ljudi, enakovredno ocenjevan in torej enakopraven drugim področjem vzgoje in izobrazbe. Skrb za likovno vzgojo ljudi naj bi bila stvar vse družbe in ne samo likovnih umetnikov ali likovnih pedagogov, galeristov ali likovnih kritikov.

Družbeni dogovor o kulturnih vprašanjih

V načrtih za kulturni razvoj na tem področju bi torej kazalo zajeti vse veje likovnega ustvarjanja in izražanja, vse oblike likovne vzgoje in izobrazbe, vsa področja likovnega kulturnega življenja. Morda naj bi o tem sklenili dolgoročen družbeni sporazum, pri katerem naj bi sodelovali vsi, ki delajo na področju likovne kulture in ki bi napravili konec razdrobljenosti v likovni kulturni politiki. Koristno bi bilo izbrskati iz arhivov šolepe svetovanja v Subotici o likovni vzgoji in druge dokumente o predlogih, ki smo jih dajali nekateri likovniki štirim stenam — javni posel zato, kar naših sklepov in predlogov ni sprejela vsa družba. Najbrž bi morali načrte in dopolnjevati; načrte o likovni vzgoji otrok v vrtcih, osnovnih šolah, nadaljšanem bivanju otrok v šolah in v likovnih krožkih, načrte o likovni vrednoti tisku za otroke, o likovnem izobraževanju mladih v muzejih in galerijah, o likovnem izobraževanju (tudi z ustvarjalnim delom) v srednjih in poklicnih šolah, o kul-

turni izobrazbi na visokih šolah, tudi tistih, ki izobrazujejo tehnično inteligenco, o likovni izobrazbi učiteljev, o delu umetnostnih muzejev in galerij za likovno vzgojo občinstva, o pripravi in izmenjavi študijskih razstav (tudi med republikami), o izdelavi diaporativ, filmov, predavanj in drugega gradiva za likovno izobrazbo občinstva, o povezavi kulturnih središč z odročnimi kraji, o ustanovitvi ali razširitvi servisa za tehnično opremo in prevoz razstav iz kraja v kraj in tudi na delovna mesta, o vzgoji ljudi za likovno vrednotenje predmetov za vsakdanjo rabo in okolja, o likovni vrednoti vizualnih komunikacij, o likovni izobrazbi s pomočjo televizije ipd. Če bi bilo kulturno-politično prizadevanje na likovnem področju zaposleno s takimi vprašanji, sem skoraj prepričan, da ne bi bilo priložnosti za »elitizmo«, grupške intrige, trgovske spekulacije, jalovo ideologiziranje, drobnjakarstvo in dilematizem v pojmovanju likovne kulture ljudstva.

Razprave o kulturnih vprašanjih so v zadnjem času oživele najbrž zaradi vzdušja pred kongresom ZK. V idejni osnovi samoupravitve socialistične preobrazbe, vzgoje in izobraževanja (4. posebna izdaja Komunistična, 25. II. 1974) in v »Politiki in nalogah ZK na področju kulture in znanosti« (3. posebna izdaja Komunistična, 18. II. 1974) sem našla malo konkretnih smernic za razvoj kulture in izobrazbe. Po mojem so potrebne komunistom za njihovo delo konkretne smernice ali vsaj ideje pa tudi organizacijska podoba. Skušala sem si torej odgovoriti, kaj bi se morda moglo storiti na področju, ki mi je domače in zakaj smo doslej storili tako malo. Morda bi kazalo razpravljati na podoben način še o drugih kulturnih področjih, čeprav imajo leta svoje specifične probleme, tako kot likovno.

Olm pozneje — tem bolj brez upa zmagel

Alenka Gerlovič

Vojščak, pesnik, človek

Ob stoletnici rojstva generala Rudolfa Maistra

Tisti prvi november pred petinpetdesetimi leti se na zunanji ni mnogo razlikoval od dni, ko so Mariborčani obujali spomine na mrtve v letih pred prvo svetovno vojno in med njo. Sonce se je le s težavo prebijalo skozi jutranjo meglo, ko so mariborski meščani s cvetjem in svečami v rokah že rano zjutraj v skupinah krenili proti mestnemu in pobeškemu pokopališču.

Tudi major Rudolf Maister je bil tisto jutro že zgodaj na cesti. Nekaj minut po osmi uri je naglih korakov stopal proti vojašnici v Melju. Mudilo se mu je, kajti v vojašnici se bo vsak čas pričel sestanek, ki naj bi odločal o nadaljnji usodi Maribora in štajerskega Podravja. Mariborski štacijski poveljnik Holik je za deset uro sklical sestanek vseh višjih častnikov, da bi z njimi zaradi razsula države nastale izjemne razmere. O sestanku je bil obveščen tudi major Rudolf Maister, toda polkovnik Holik je čas sestanka nenaodoma premaknil na 8. uro zjutraj, s čemer major Maister ni bil seznanjen. Pokovnik Holik je že začel s sestankom, ko je najmlajši po činu, slovenski stotnik Vavpotič — navzoči so bili še brigadir, štirje polkovniki in pet podpolkovnikov — zahtevali, da je treba na sestanek poklicati tudi majorja Maistra. Holik je res poslal ponj in prestavil začetek sestanka na 9. uro.

»Maribor proglašam za jugoslovansko posest«

Polkovnik Holik je na sestanku poročal o položaju, popolnem razsulu vojske in nevarnosti, ki grozijo zaradi posebnosti Mariboru, od domov države vojske. O vsem tem je Holik govoril tako, kakor da je Maribor del Avstrije in da sploh ni slišal za svobodno Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je bila le nekaj dni prej — 29. oktobra — razglašena v Zagrebu in Ljubljani. Ukrep, ki jih je polkovnik Holik predlagal, in jih združil v 12 točk, bi bili torej izvajani od avstrijskih častnikov in avstrijskega vojaštva, oziroma slovenskega vojaštva pod avstrijskim poveljstvom. Napočil je trenutak, ko je bilo treba bliskovito ukrepati. Major Rudolf Maister ni niti za hip okleval. Prekinil je polkovnika Holika in odločno izjavil:

»Ne priznavam teh točk Maribor proglašam za jugoslovansko posest in prevzemam v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in vso Spodnjo Štajersko!«

Maistrove besede so učinkovale kot bomba, na obrazih navzočih častnikov je bilo opažiti zbleganost. Maister je hotel do konca izkoristiti nastali položaj, zato je pribil:

»Kdor bi se v področju moje oblasti upiral mojim poveljem, pride pred moje vojni sodišče!«

Nekaj višjih navzočih častnikov se je takoj uklonilo Maistrovem ukaz. Štacijski poveljnik polkovnik Holik, brigadir Schinnerer in poveljnik 26. strelskega polka polkovnik Koblanek so podali izjave priznanja Maistrovega vrhovnega poveljstva v Mariboru. Kmalu zatem je Rudolf Maister — kateremu je med tem mariborski Narodni svet podelil generalški čin — izdal garnizijsko povelje, da se mora nemško vojaštvo umakniti iz Maribora do 3. novembra ob 11. uri.

Prva runda za slovenski Maribor in štajersko Podravje je bila dobljena...

Odločilno dejanje za Maribor

Boj za Maribor tedaj seveda še ni bil odločen. Vsa občinska uprava je bila trdno v nemških rokah, general Maister pa je razpolagal le z okoli 200 vojniki in desetim častniki. Bil je že pravi čudež, da se je nemško vojaštvo — več kot 400 vojakov s 17 častniki — sploh umaknilo iz Maribora v Lipnico. To si je mogoče razložiti le z veliko avtoriteto generala Maistra in z izredno zbleganostjo mariborskih Nemcev.

Takoj po odhodu nemškega vojaštva je mariborska občina pričela organizirati varnostno obrambo. Z iz-

govorom, da slovensko vojaštvo ne bo zmoglo naporene varnostne službe, je ustanovila Schutzwehr. Le-ta je s časom narasel na 1500 mož in si lastil vedno več pravice. Prihajalo je do pretepev med slovenskimi vojniki in šuverovci, 18. novembra celo do hudega streljanja, pri katerem je bil ubit nek slovenski vojak. Ko je dobil Maister okrepitev iz Celja, se je končno počutil dovolj močnega, da z Nemci do kraja obračuna.

22. novembra je šel poveljnik Schutzwehra podpolkovnik Kodolitsch na posvet v Gradec, general Maister pa je istega večera seznanil častnike, da bodo naslednjega jutra razorožili Schutzwehr. Mesto je razdelil na štiri operativne odseke, topništvo pa usmeril na Dravsko vojašnico, kjer je bila glavnina Schutzwehra. Naslednje jutro ob 4 uri je teklo vse po njegovem načrtu, žrtev skoraj ni bilo — na nemški strani je padel en častnik, en vojak pa je bil ranjen. V naslednjih dneh so Maistrove čete zasedle še razne kraje na štajerskem in koroškem mejnem odseku.

Težave zaradi nacionalne zavednosti

Se enkrat so mariborski Nemci dvignili glave: 27. januarja leta 1919, ob obisku Slovencev nenaklonjenega ameriškega polkovnika Milesa, so na hujškali sicer politično več ali manj nezainteresirane ljudi, da so na Glavnem trgu demonstrirali za priključitev Maribora k Avstriji. Ko so se nekateri najbolj zagrizeni nemškutarji lotili slovenskih stražnikov, so padli strel — na trgu je obležalo 9 mrtvih in 18 ranjenih.

Odletel sta ostala Maribor in štajersko Podravje po zaslugi generala Maistra in njegovih pogumnih borcev slovenske. Za vselej Ne Hitlerjev poziv »Naredite mi to deželo spet nemško!«, ne množično streljanje talcev za zidovi mariborskih sodnih zaporov v času štiriletna okupacije in ne divjanje nacističnih hord, tega dela naše domovine niso uspeli ponemčiti.

Glavni akter zgoraj — na kratko — opisanih, za bodočo narodnostni razvoj Maribora in štajerskega Podravja tako pomembnih dogodkov, se je rodil 29. marca pred sto leti v Kamniku finančnemu uslužbencu Francu Maistru in Franciški, rojeni Tomšič. Oče Franc, kateremu je bil Rudolf tretji sin po vrsti, je bil doma iz Ptujja iz družine pečarjev, mati pa je bila hčerka posestnika in poštarja Tomšiča iz Trebnjega na Dolenjskem. Prvo znanje je zajemal Rudolf Maister v ljudski šoli v Mengšu in v Kranju. Tu je končal tudi nižjo gimnazijo, medtem ko je peti in šesti gimnazijski razred obiskoval v Ljubljani.

Po končanem šestem razredu je odšel v vojaško kadetnico v Dunajskem Nobem mestu, kjer je ostal do 1. septembra 1894. Leto dni kasneje je kot enaindvajsetleten postal poročnik. Službena pot ga je iz Ljubljane vodila v Celovec, Bruck ob Litvi, Gradec in Premysl, kjer je leta 1911 hudo obolel na pljučih. Tuberkulozni proces se je po zdravljenju v Egiptu sicer ustavil, vendar je Maister od tedaj opravljal le take vojaške službe, ki niso prihajale v poštev za fronto. Zadnje mesece pred začetkom svetovne vojne je služboval Maister pri celjski ekspozituri mariborskega 26. črnovojniškega poveljstva, od tega časa dalje pa s kratko prekinitvijo s službovanjem v Gradcu — le-ta je bila kazenska narave — pri samem poveljstvu v Mariboru. Od novembra 1916 dalje je bil Maister poveljnik mariborskega 26. črnovojniškega okrožja (Landsturmbereichskommando). Na tem položaju je bil še 1. novembra 1918, torej ob začetku usodnih dogodkov.

Svoje nacionalne zavednosti Rudolf Maister tudi v času svojega službovanja v avstrijski vojski ni prav nič skrival. Nemških prireditelj se ni nikoli udeleževal, zato pa je bil pogosto v slovenski družbi bodisi v Celju ali v Mariboru. Tu je zlasti rad zahajal v narodni dom, kjer se je sestajal s svojimi somišljeniki in kjer je na predvečer 23. novembra slovenske častnike tudi seznanil z nameranim udarom zoper Schutzwehr. Zaradi družnje s Slovenci je kajpak pogosto prihajal v spore z nemškimi častniki in vojaškimi oblastmi, bil je zapostavljen in preganjan. Med vojno se je moral pred divizijskim sodiščem v Gradcu zagovarjati zaradi sabotaže, reševanja slovenskih vojakov pred fronto, očitali so mu srbofilstvo, zaradi pomanjkanja dokazov pa je bil oproščen. Kmalu je

prišel v Maribor, kjer je dve leti kasneje opravil svojo življenjsko nalogo.

Pogumen vojščak, mehak človek

Maister je bil odločen in pogumen vojščak, po srcu pa dober in mehak človek. Nič čudnega torej, če se je že zelo mlad zapisal poeziji. Še v gimnaziji je pisal v razne dijaške liste in jih je urejeval. Leta 1892, ko je šel sele osemnajst let, je postal izreden član ljubljanskega društva Za drugo. Med službovanjem v Ljubljani in drugih krajih Slovenije je Rudolf Maister navezal ali pa obnovil stike z mnogimi slovenskimi literati. Vrstu njegovih dobrih znancev je dolga, dovoli je če naštejemo samo nekaj imen: Ivica Cankar, Josip Murn, Dragotin Kette, Oton Zupancič, Anton Askerc, Fran Govekar, Fran Milčinski, Maselj-Podlimbarski, Sket, Hrbar in tako dalje. Zlasti dober si je bil s Kettejem, katerega je tudi denarno podprl. Velika prijateljstva sta bila še s Simonom Gregorčičem, Rudolf Maister si je nadel pesniško ime Vojanov.

Se kot avstrijski častnik je leta 1904 izdal svojo prvo zbirko pesmi z naslovom Poezije. Sodobni ocenjevalci je zapisal, da je zlasti v »fantovski« pesmih dobro povzel pesniško govorico vaške ljubezni. Slovesa, ločitve, brezupna hrepenenja in podoknice, male ljubezenske drame so napisane realistično, sveže in sugestivno. Nekatere njegove pesmi iz tega časa so uglašene, denimo »Tam gori za našo vasjo...«, »Završki fantje« — Rudolf Maister je zelo rad obiskoval Zavrh pri Lenartu v Slovenskih goricah — in so ponarodele.

Vojna mu je tematsko objektiv razširila na domovinsko in humanistično problematiko, pesniški je tudi o gorških beguncih. V vojnih motivih se je Maistrov pesniški izraz zgostil, postal je izrazito skop, plastičen in včasih kar dramatičen oblikovalec. Po vojni, ko je bil že šest let v pokopju, je izdal svojo drugo pesniško zbirko pod naslovom Kitica mojih, napisal pa je tudi nekaj poglavič za knjigo svojih spominov. Kako izjemno velik prijatelj lepe slovenske besede je bil, priča osebna knjižnica Rudolfa Maistra, v kateri je bilo zbranih več kot šest tisoč knjig. Med njimi je bilo nekaj izrednih dragocenosti kot Dalmatinova Biblija, Janez Svetokriški in druge redke izdaje. Med drugo vojno so knjižnico srečno rešili, danes pa je pripravljena v mariborskem Pokrajinskem muzeju.

Bratje, naprej

Zelo mu je bila pri srcu tudi likovna umetnost, saj je bil sam slikar amater, zlasti v času, ko je bil še samski. Bil je prijatelj Riharda Jakopiča, kasneje se je spoprijateljil še z Jamo in Strnenom. Kmalu po osvojitvi Maribora izpod avstrijske nadoblasti je bil v mestu ustanovljen likovni klub in general je bil pokrovitelj prve razstave mariborskih umetnikov.

V začetku leta 1918 je Rudolf Maister-Vojanov napisal in 8. aprila iste leta v mariborski Straži objavil naslednje verz, ki so v tistih časih pomenili ne le poziv na upor zoper obstoječo oblast, temveč — po takratnih zakonih — pravo veleizdajo:

Naprej

Bratje! Naša pomlad gre iz tal, bistra ko burja, močna ko val: v naša domovja se je zagnala tmo razklat, solnce skovala, solnce, kralja Matjaša dan. Bratje, v sedlo, vzeti v dlan: Dravo nas zone, Jadran rjone, vranci naj skrešejo trane podkove, bratje naprej!

General Rudolf Maister, sicer velik ljubitelj konj, pa se ni nikoli več zavihtel v sedlo. Druga oktobra 1923 je bil upokojen kot divizijski general skupaj z vrsto drugih častnikov, ki so služili v avstrijski armadi, kar ga je malce potrl. Kmalu po upokojitvi je zbolel za vnetjem živcev na nogah in je domala »ohromel«. Umrl je 26. julija 1934 na Uncu pri Rakeku.

Branko Senica

Ob noti italijanskega zunanjega ministrstva

Slepomišenje na meji

Dvoumne formulacije o izpolnjevanju „pogodbenih obveznosti“ so dobile pravo vsebino

Ceprav po svetu sorazmerno malo znan, je londonski memorandum o soglasju za sodelovanje in mir v južni Evropi izjemno pomemben dokument: podpisan leta 1954 je v ta del Evrope, kjer so takšni ali drugačni ekspanzionizmi praviloma in redno ogrožali sodelovanje med državami sosed, vnesel mir in v sorazmerno kratkem času odprl vrata sodelovanju, ki si ga še jeseni leta 1953 ni bilo moč predstavljati.

V nekaj kratkih letih se je to sodelovanje razvilo ne le po količini (in sta Jugoslavija ter Italija druga drugi postali izjemno pomembni trgovinski partner), marveč z novimi oblikami sodelovanja tudi kakovostno; last but not least — razvilo se je tudi po človeški plati z vezmi, ki so se spletile med prebivalci z obeh strani te najbolj odprte evropske meje. Ta del meje je tako že pred desetletjem in pol dokazal, da je moč razvijati sodelovanje med dvema državama z različnimi družbenimi ureditvama naravnost in brez posrednikov, zunaj blokovskih vezí in omejitev.

Orodje za politične pritiske

Kljub tej priznani pomembni vlogi, ki jo je imel pri normalizaciji stanja ob meji, pa je bil memorandum vselej malce sporen: ne sicer za tiste, ki so odnose med obema državama gradili na dejstvu, da je meja dokončno začrtana in da zatorej med Jugoslavijo in Italijo ni več odprtih omejiteljnih vprašanj (če odštejemo manjše praktične popravke); sporen je bil za tiste, ki so si iz duha revanšizma, poraženega v drugi svetovni vojni, poskušali kovati politične dobičke. V sami Italiji je bila to skrajna desnica, ki je parolo o italijanski suverenosti nad cono B (ter Istro in Dalmacijo) uprabljala kot sredstvo za „mobilizacijo“ nacionalističnih sil, v evropskem kontekstu pa se zadnje čase čedalje bolj oglašala evropska desnica (pred nekako dvema letoma je vloga detonatorja pri eni od ponovnih afer okoli cone B odigral prav francoski desničarski tisk), ki se boji, da v Evropi miru in sodelovanju ne bo več prostora zanj; v širšem kontekstu pa poskušajo vprašati nad stalnost jugoslovanske zahodne meje postaviti vsi tisti, ki jim je neurščena

Jugoslavija trn v peti, ki jih moti jugoslovanski samoupravni socializem kot antiteza državnemu socializmu, in ki skušajo po tej poti ustvarjati nepotrebno napetost v sami Jugoslaviji. Vse to morda ne bi bilo vredno posebnega vzmernjenja, če bi italijanske oblasti vselej in jasno potegnile razmejitveno črto med svojimi stališči in stališči desnice in če se ne bi tako pogosto skrivale za dvoumnimi formulacijami, ko odgovarjajo na interpelacije lastnih neofašističnih poslancev, ki zagovarjajo, tezo o italijanski suverenosti nad cono B.

Kar zadeva izdajanje nekdanjega svobodnega tržišnega ozemlja, je memorandum iz leta 1954 jasen: nekdanjo cono A prepušča v upravo Italiji, nekdanjo cono B Jugoslaviji. Ker je Italija svoj del v najkrajšem času vključila v svoje državno ozemlje, ker sta obe velesili (Velika Britanija in ZDA) ob podpisu sporazuma izjavili, da v prihodnje ne mislita podpirati nobenih ozemeljskih zahtev, ki bi jih ena od podpisnic naperila zoper drugo, in ker iz sporazuma in mednarodnega pravnega sistema nasploh neizpodbito izhaja, da ena od podpisnic na svojem ozemlju ne more pridobiti večjih pravic, kot si jih pridobi na svojem delu druge, da je Italija razumno skidepati, da je Italija podpisala memorandum o soglasju sprejela kot dopolnilo k leta 1947 podpisani mirovni pogodbi, mejo pa kot dokončno mejo med obema državama. Takšno prepričanje je bilo toliko bolj utemeljeno, ker je bilo potrjeno tudi z dejanskim stanjem — predvsem z obsegom prometa, ki se je preko te meje razvil.

Vendar ne — v trenutku, ko se je zdelo, da bodo tako razviti odnosi na tako začrtani meji dobili potrdilo v obisku predsednika Tita v Italiji, je v Rimu prve dni decembra 1970 počela diplomatska bomba: medtem ko je torinska „La Stampa“ se 8. decembra pisala o vlagem sporu med Beogradom in Rimom, je skrajni desničarski tisk ploskal zunanemu ministru Moru, ki je le nekaj dni pred tem na interpelacijo neofašističnih poslancev — trdil so, da bo vlada med obiskom predsednika Tita v Italiji prepustila Jugoslaviji suverenost na bivšo cono B — odgovoril, da „na pravih Italije do bivše cone B ni bilo govora in ga tudi ne bo med sedanjim Titovim obiskom ter da italijanska vlada ne misli razpravljati o kakršnekoli odstopanju od legitimnih nacionalnih interesov.“

»Blagi spork se je prve dni decembra 1970 sprito tako nedvoumne izja-

ve sprevrgel v resno zaostritev: Jugoslavija je oddala obisk predsednika Tita v Italiji, dogodek je odmeval po vsem svetu in italijanski zunanji minister Moro je moral svojo izjavo malce korigirati. Na zasedanju zunanje-politične komisije poslanske zbornice je dober mesec dni kasneje — 21. januarja 1971 — v okviru razprave o zunanji politiki izjavil: »Italijanska politika je politika dobrega sosedstva z vse, posledicami tega, med katere sodi tudi politična priznavanje neodvisnosti in suverenosti. Kar zadeva nas, bi rad poudaril, da temelji politika italijanske vlade do prijateljske Jugoslavije na najbolj lojalnem spoštovanju sporazumov in pogodb, vključno sveda memorandumom o soglasju iz leta 1954 ter ozemeljskih določb, ki iz tega izhajajo.«

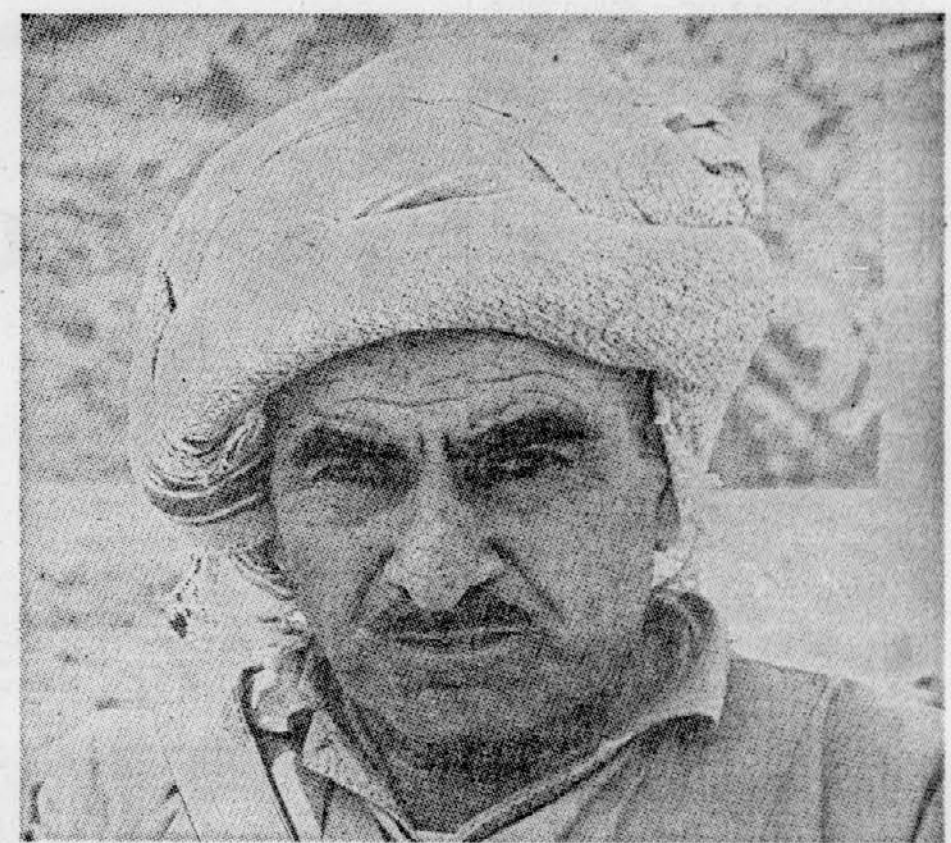
Zadeva je bila s tem vkraj. Prve dni februarja sta se v Benetkah sešla tedanja zunanja ministra Moro in Trepavac. Pomenek je precej časa tekla na štiri oči in javnost nikoli ni bila seznanjena z nalogami, ki sta si jih ministra zadala. Pač pa je bilo celo iz pisanja italijanskega tiska moč razbrati željo obeh vlad, da se zadeva naposled spravi v kraj tako, da Italija najde pameten način, da brez političnih pretresov potrdi memorandum o soglasju kot dokument, ki uveljavlja dokončno razmejitve med obema državama. Tako uradno glasilo, ki je glasilo vladajoče krščanske demokratske stranke »Il Popolo«, je po sestanku zapisalo: »...sedanja meja je dejstvo, vprašanje je le formalno priznanje,« in pozvalo Jugoslovane: »Ne bodite nestrpi.«

Na tej podlagi je marca prišlo do obiska predsednika Tita v Italiji: obisk je potrdil vse tiste smernice, na katerih se je sodelovanje med Italijo in Jugoslavijo razvilo do tako zavirljive stopnje. Tezo o dokončnosti meje in o takšni ureditvi manjšinskega vprašanja, ki bi Slovenecem v Italiji dejansko zagotovilo pravice, določene že z ustavo, je v tem času sprejela v svoj politični program vrsta politikov, od vodje italijanskih socialnih demokratov Ferrija, ki se je zavzel za dokončno potrditev meje, preko socialistov do precejšnjega dela levega krila (vključno s tržaško organizacijo, ki se šteje za varovanca sedanega in tedanjega zunanje ministra Mora). Tudi to pozitivno razločevanje v samem strankarskem življenju Italije je vzbujalo upanje, da bo dosje »cono B« navezadnje ad acta: ne toliko zaradi Jugoslavije, ki to »cono B« konec koncev ima in si je ne pusti vzeti, kolikor

sami italijanski politični sceni v prid, saj se morajo italijanske stranke ob vsakih volitvah redno pomikati v desno, ker jih desnica izsiljuje s »cono B« in z očitki, da ne delajo dovolj za »italijanske nacionalne interese«. Teza o italijanski suverenosti nad cono B se je sprito takšnega izsiljevanja spet pojavila jeseni leta 1971, ko se je jel krepiti desni pritisk v Italiji; ta pritisk se je krepil preko decembrskih predsedniških volitev do predčasnega razpusta parlamenta na pomlad 1972 in predčasnih parlamentarnih volitev, ko je desnica pred predvolitveno kampanjo in med njo opetovano razsajala z »italijanstvom cone B«. Leta 1973 je bilo zato nabito z »diverzijami«, od katerih pa je bilo tudi nekaj takšnih, ki so jih navdihnili zunanji Italije, bodisi da je za njimi stala evropska desnica, bodisi da je šlo za druge, ki jim ni bil pogodu notranji jugoslovanski razvoj in so ga hoteli zavreti z ustvarjanjem pritiska od zunaj. Kljub temu pa je uradna italijanska politika vedno našla način, da se vsaj formalno opere roke nad zahtevami desničarske irredente. Marca lani je tako prišlo do sestanka med tedanjima zunanjima ministroma Mediciem (v Italiji je tedaj vladala srednja vlada) in Minicem v Dubrovniku; sestanek je obetel, da se bodo stvari naposled le pomaknile naprej, toda upanje je bilo jalovo. Potem ko se je italijanska diplomacija vsem čerem, ki so jih skozi dve leti v parlamentu in drugod nastajali desničarski nacionalisti, izognila tako, da je ponavljala znano formulacijo zunanje ministra Mora, po kateri »bo Italija spoštovala vse mednarodne pogodbe in teritorialne obveznosti, ki iz njih izhajajo«, se je pred nekaj dnevi izkazalo, kako si italijanska diplomacija predstavlja te »teritorialne obveznosti« v notji z dne 11. marca 1974 je italijansko zunanje ministrstvo »cono B« označilo kot območje, ki sodi v »sfero italijanske suverenosti.«

»Graeca fides«, bi poredki tisti, ki rad kritizira predvsem druge, ko bi pomislil na verolomnost takšnega političnega in diplomatskega taktiziranja. Diplomati pa bi se moral samokritično vprašati: se nismo morda preveč ravnali po sistem, kar nam je pred tremi leti svetovale glasilo italijanske krščanske demokracije, ko nas je pozvalo, naj ne bodimo nestrpi. Če kdo spravlja v dvom celovitost našega ozemlja, je namreč treba ukrepati, ne samo čakati partnerjeve dobre volje...

Marjan Sedmak

Portret tedna

Mula Barzani

»Moj narod bojuje najstarejšo vojno na svetu, dolgo več ko 1.200 let.« To so ponosne besede gveriljskega poveljnika z najdaljšim, praktično neprekinjenim bojevnim stažem na svetu, Mule Mustaja Barzanija: dobrih štirideset let je že na čelu kurdskih hribovskih vojsk, »samomorskih borcev, kot bi se reklo po naših. Sicer pa je v vojni meteo dobesedno shodil. Od tistega leta 1903, ko se je rodil v Kirkuku, nesojeni prestolnici nesojenega avtonomnega Kurdistan, je njegova življenjska pot tekla po stezah vojne.

Pet let staremu so mu Turki obesili očeta Ahmeda Salama, ki je sprožil upor proti otomanski oblasti; 13 let staremu mu Turki obesijo brata Abdela Salama, prav tako voditelja upora.

V naslednjih nekako ducat letih je bilo kakih ducat kurdskih uporov in v štirih izmed njih je sodeloval mladi Mustaja. Njegova sola je bil potemtakem boj.

Zgodovina kurdskega naroda v tem stoletju je praktično zarisana v potezah Mustajinega obraza. Najbolj sirska in sovjetska meja, hribovit svet, kjer živi nad 10-milijonsko pastirsko ljudstvo, eno najstarejših na svetu (pisani viri ga omenjajo od drugega tisočletja pred našim štetjem naprej).

Ko so po prvi svetovni vojni na novo risali zemljevid sveta, so na njem leta 1922, v Sèvresu, vrisali tudi kurdsko državo; a že malo zatem, v Lausanni, so jo izbrisali. Od tistokrat živi v Turčiji kakšne 4 milijone Kurdo; kake tri milijone jih živi v Iranu; kake dva milijona v Iraku, medtem ko jih je na severozahodu Sirije 300 tisoč, 100 tisoč v Sovjetski zvezi in kakšen milijon v arabskih mestih Bagdadu, Basri, Damasku in Alepu.

Vseh teh državah, kamor so jih razsejali, so se Kurdi občasno avdigali k uporom. Najbolj znano je to poletje v Iraku, kjer so ti upori povezani s staro hribovsko družino Barzan iz vasi Barzan. Najprej jih je vodil Mustafin starejši brat, šejk Ahmed; a ko so ga leta 1932 internirali, ga je nasledil Mula Mustaja. Mula je vzdevek iz Mustafinih otroških let. Tako ga pogosto kličejo. Ali pa »kakas«, brat.

Leta 1938 je Mustaja vodil prvi veliki kurdski upor, ki se je s presledki zavlekel v dve leti. Po 2. svetovni vojni so Iranci sprožili proti Barzanijevim borcem ofenzivo, pred katero so se bili primorani umakniti na severozahod Irana, na območje, ki so ga tedaj držale sovjetske čete.

Tu je s podporo SZ nastala 22. januarja 1946 avtonomna kurdska republika, »Mahabadska republika«, kot so ji rekli po glavnem mestu Mahabadu (ali Saudž Bulaku). Na čelu republike je bil iranski Kurd Kazi Muhamed. Mustaja pa je poveljeval vojski. Toda prva kurdska samostojna država je imela kratek vek. Po umiku sovjetskih čet so 17. decembra 1946 prodrle v Mahabad iranske sile in na glavnem trgu javno obesile Kazi Muhameda.

Mustaja se je moral s svojimi tisoč borci umakniti. Natanko 53 dni je trajal njegov dolgi pohod — med nenehnimi spopadi z iransko, iraško in turško vojsko — do sovjetskega Bakuja, kamor je pripeljal 496 preživelih borcev.

Današnj let je trajalo njegovo sovjetsko izgnanstvo, med katerim ga je Stalin imenoval za »častnega

ga generala rdeče armade« in »voditelja vseh Kurdo v Iranu, Iraku in Turčiji. Predvsem pa je ta čas veliko bral, poglabljaj svoja gveriljska izkušnja.

Julija 1958 ga je na bagdadskem letališču osebno pričakal kot heroja general Kasem, ki je pravkar strmoglavil iraško monarhijo in razglasil republiko. Mustaja je dobil pokojno in razkošno vilo v Bagdadu, v kateri je prejel šivel Nuri Said, osvojen kraljevi predsednik vlade. Kurdom so obljubili avtonomijo.

Toda Barzani je že kmalu upotočil, da se Bagdadu ne mudi z ureditvami obljub. Februarja 1961 so zaprli generalnega sekretarja kurdske demokratske partije. Marca se je Barzani odločil pozvati k upor. 1. septembra 1961 se je začela devetletna kurdska vojna pod geslom »avtonomija za Kurdistan, demokracija za Irak«.

Odlej pa vse do danes se Barzani ni premaknil iz svojega hribovskega orlovskega gnezda. Bajje je vsako noč spal v drugi hiši, da ga ne bi odkrili. Prepasan z rednički nabojem, s kurdskim handžarjem, zatankenjem za pas, v širokih kurdskih mahabadskih in s turbanom na glavi je odhajal v nove iranske napade: otilo je na tisoče mrtvih, 400 vseh zdravim v zemljo, desetstisoče razseljenih družin, zaiglane bombe pa so uničevale še zrelo klasje po redkih poljih.

Z njim je bila tudi njegova velika družina: tri žene, deset sinov, pet hčera in številni vnuki. Vsi pod orožjem. V hudi vojni, ki so jo sem ter tja prekinjale spremembe režima v Bagdadu, štrikrat se je zamenjala oolast, strikrat so Kurdom za hip obljubili avtonomijo, pa se čez čas še bolj silovito vrtili nanje.

Do 11. marca 1970, ko je novi iraški predsednik El Bakr sklenil z Barzanijem mirovni sporazum 15 točk, ki je Kurdom v roku štirih let obljubil avtonomijo, narodnostno enakopravnost, gospodarski razvoj, skralka, varno prihodnost. »Nani, je potrebno dolgo obdobje miru, da bi deželo izlekli iz zaostalosti in nerazvitosti, je rekel Barzani. In potrpežljivo čakal na iztek 4-letnega roka.

Toda to je bil nemiren čas, med katerim je prišlo do občasni novih spopadov, do dvakratnega pokusa atentata na Barzanija (septembra 1971 in julija 1972), do poskusov atentatov na njegove sinove, do arabizacije kurdskega političnega področja (ki ga Kurdi terjajo zase), do medsebojnih obtožb. Bagdad je med drugim obtoževal Kurde, da dobivajo orožje iz ZDA, Irana in Izraela.

Barzani, vojaški in politični lijak, je sam izjavil, da se je »proti volkovom« (Bagdadu) pripravil na spopad z »s« hudičema (Iranom, ZDA). A vprašanje je, če velikim silam ustreza kurdska partija šaha — ker je preveč eksplozivna in približuje strateško občutljivemu naftnemu področju Perzijskega zaliva.

Toda Barzani se je trdno vkopal v svoji sgallahi. Ko je 11. marca letos iraški predsednik El Bakr enostransko, brez dogovora s Kurdi, razglasil zakon o avtonomiji Kurdistan, je Barzani zaročjal z orožjem. Kurdski zahtev ni upoštevali v celoti. Za glavno mesto so jim določili Erbil, ne Kirkuk; niso jim priznali položajev v vrhovih oblasti, v revolucionarnem svetu; niso sprejeli zahtev po referendumu na narodnostno spornih področjih; vsiliti jim hočejo strogo nadzorovano, okrnjeno avtonomijo.

Iraški sever je zadnji čas znova nemiren in nihče ne ve, kaj se bojeva v Barzanijevi glavi. Toda nekaj je jasno: stari hribovski poglavar je prehodil predolgovo gverilsko pot, da bi se zdaj zadovoljil zgolj z zasilnimi rešitvami. Njegovi kurdski soborci pa se pridružajo »Be hodai Barzan!«, »Tako mi bogd Barzanija,« ko se na njegovo ukaz znova oklepa puška v hribihi Kurdistanu.

Tit Doberšek

„The Economist“ o portugalskem generalu in gverili

Vojni heroj, ki ne vidi zmage

Vpogled v ozadje nedavne hude krize

Portugalsko je prejšnji teden pretresla huda notranja kriza. Povod za njo je dal namestnik načelnika generalnega štaba ter bivši guverner in vojaški poveljnik v portugalski Gvineji general Spínola, ki je objavil knjigo, v kateri izreka prepričanje, da Portugalska ne bo mogla s silo obdržati svojih afriških kolonialnih posesti. Po izidu knjige so generala odstavili, to pa je povzročilo nezadovoljstvo in nemire med mlajšimi oficirji, ki so privedli celo do odkritega upora v nekaterih garnizionih. Vladi se je zdaj posrečilo nemire zadušiti, toda kolonialno vprašanje slej ko prej ostaja boleča rana portugalske politike in gotovo ni preveč tvegano napovedati nove krize. Danes objavljamo članek iz londonskega tednika »The Economist«, ki je bil sicer napisan, še preden je bil Spínola odstavljen, vendar kljub temu še vedno lahko prispeva k boljšemu razumevanju ozadja nedavne hude krize na Portugalskem.

Si je general Antonio de Spínola izbral vlogo portugalskega de Gaulleja? De Gaulle je bil, kot slaven vojaški vodja, mnogo bolj opremljen kot katerikoli liberalni civilist, da je lahko rešil Francijo kolonialne vojne. General Spínola, ki je pravkar objavil knjigo o portugalskih problemih v Afriki, je prav tako slaven vojskav. Za portugalske vojne v Afriki ne predlaga nikrškega tipa rešitve. Toda njegova knjiga (Portugalska in prihodnost), ki je bila razprodana kmalu po tem, ko je v začetku letošnjega marca izšla v Lizboni, dopušča upanje na politično rešitev afriških vojn. In temu izrazito protigverilskemu oficirju prav gotovo ni potrebno znanjševati pomena svojih besed, saj ga nihče ne bi mogel obdolžiti levičarstva.

General Spínola je bil guverner in vojaški poveljnik v portugalski Gvineji med leti 1968 in 1973. Imajo ga za možnega naslednika admirala Tómasa, portugalskega predsednika. Tu di premier Caetano ga spoštuje, čeprav mu osebno ni všeč. V svojem govoru na letni konferenci vladajoče Stranke ljudske narodne akcije, ki je bila v Lizboni, je naznačil nekaj generalovih federalističnih zamisli, čeprav v zmanjšani obliki.

General Spínola označuje uporniško vojno v Gvineji kot obliko totalne vojne, v kateri sta bili ljudska akcija in socialna reforma dva izmed ključev do zmage. Portugalska vojska je gradila šole, hiše in ceste; vojaški zdravstveni so ustanovljali nove zdravstvene centre; fakultetno izobražene vojake so uporabljali kot učitelje. Sam general Spínola je v svojem helikopterju nenehno krožil od naselja do naselja. In vendar se mu ni posrečilo zloniti zaledja odporiškega gibanja. To gibanje zdaj že samo poskuša voditi lastno civilno vlado v posameznih delih province. Vse to je dokaz visoke kvalitete gverilskega vodstva in upoštevanja vredne podpore komunističnih sil (vključno s Kubo, ki je posiljala vojaške inštruktorje) pa tudi Gvineje, predsednika Sékoua Touréja.

Na podlagi svojih izkušenj v Gvineji zdaj general Spínola dokazuje, da je za Portugalsko vojsko rešitev v Afriki nemogoča. Po njegovem mnenju portugalska armada ne more niti uničiti osvobodilnih gibanj na vseh treh portugalskih ozemljih — v Gvineji, Mozambiku in Angoli — niti preprečiti, da bi ta dobivala množično zunanjo podporo. Zelo ga skrbi za ostalost portugalske industrije in za ostajajoči življenjski standard, ki mnoge prisiljuje v emigracijo. Po njegovih besedah je nevarnost, da bi se Portugalci nekega dne zbudili in spoznali, da živijo kot stari puščavniki, osamljeni do konca svojih dni, zaprti v svojo svetost, toda slab in obubošan.

Odgovor po mnenju generala Spínole ni v tem, da bi zapustili te kra-

je, ampak v politični federaciji, ki bi vsem udeležencem dajala pravico do političnega samoodločanja. Sestavljale naj bi jo štiri enakopravne države: prestolnica Portugalska, Mozambik, Angola in Gvineja — vsaka s svojim parlamentom in izvoljenim voditeljem, odgovornim zveznemu parlamentu in centralni vladi, verjetno lokalizirani v Lizboni. Centralna vlada bi obdržala odgovornost za finance, obrambo in zunanje zadeve in vključevala »sekretnarijat za vlado in koordinacijo«, ki bi obdržal nekaj kontrole nad delom neodvisnih državne administracije na področjih, kot sta izobraževanje in ekonomski razvoj. Prav tako bi centralno vodstvo obdržalo pravico veta pri državnem proračunu.

Mnogi kritiki bi pri tem pomislili, da je to samo oblika maskiranja še nadalje nespremenjene kolonialne vladavine. Toda napačno bi bilo spregledati radikalno vsebino Spínolovih predlogov. General je vnet branilec večrassnega principa in rad ponavlja besede Adlaia Stevensona iz leta 1961: Ni upati na zmanjšanje komunističnega vpliva v Afriki, dokler bo kontinent ostal polariziran med bele in črne. Najbolj pozitivno pa je generalovo odkrito nasprotovanje roždezijskemu načinu »bele revolucije« evropskih naseljencev v Mozambiku in Angoli.

Mladi oficirji v portugalski vojski bi si oddahnil ob vsaki politični pobudi, ki bi zmanjšala njihove sedanje težave. V Gvineji je vojna na mrtvi točki, čeprav so gverilci Afriške stranke ne po neodvisnost Gvineje in Kapverdanskega otčoja (PAIGC) pred letom dni izgubili svojo vojsko. Umor Amílara Cabralla, verjetno najbolj nadarjenega izmed afriških proti — portugalskih vodij (poleg Mozambičana Eduarda Mondlane, ubitega 1969), ni povzročil razpusta PAIGC.

Z operacijami na dveh vzporednih frontah, na severni in južni, PAIGC združuje okrog 27.000 portugalskih vojakov na ozemlju, ki ima sicer majhno ekonomsko pomembnost, toda čez eno teče severno-južna atlantska pot.

Nadaljuje se prerakanje okoli vprašanja, kdo in kaj v Gvineji nadzoruje in kaj nadzor sploh obsega. Vendar se je odporiški gibanju lani po srečilo sklicati voljeno skupščino, ki je razglasila Gvinejo-Bissau (kot so jo imenovali) za neodvisno državo. Kot taka je dosegla potrditev generalne skupščine OZN in bo kmalu za proslila za članstvo v OZN.

Iskanje pomoči

Drugačna pa je zgodba v Angoli, ki je večja in bogatejša dežela. Caetano je nekočliko pretiraval, ko je 16. februarja letos dejal, da v Angoli praktično ni vojne, le rahli sledovi terorizma na zelo omejenih ozemljih. Če bi bila to resnica, Portugalcem ne bi bilo treba tu vzdrževati vojske 60.000 mož. Res pa je, da se je obseg gverilce precej zmanjšal v minulih dveh ali treh letih.

Toda posebna pozornost zadnjega leta je bila usmerjena na portugalsko vzhodnoafriško kolonijo Mozambik, kjer je imela Fronta za osvoboditev Mozambika (Frelimo) nekaj dramatičnih uspehov: napadi na farme belcev, redni napadi na cestni in železniški promet v smeri Rodezije in Malavija in serija operacij proti valde amantozoma, naseljem, kamor so Portugalci preselili prebivalce območij, na katere se je infiltrirala gverila.

Portugalska je poskusila skleniti kupčijo z ZDA v zameno za svojo pomoč, ki jim jo je nudila lani s tem, da je med bližnjevzhodno vojno dovolila ameriškim letalom uporabo Azorov. Toda Portugalci iščejo predvsem ekonomsko, diplomatsko in politično pomoč. Sprejeti očitno vojaško pomoč, jim brani ponos. In prav ta nacionalni ponos bo Portugalce zadržal v Afriki. Za Portugalsko, tega evropskega siromaka, bi izguba Mozambika in Angole v očeh mnogih Portugalcev pomenila skoraj propad smisla obstoja dežele.

TEHERAN, marca — Koliko stane drevo v Teheranu, Mašadu, Sirazu, Esfahanu ali kakem drugem večjem iranskem mestu? In ni treba, da je kaj posebnega; lahko je recimo jesen ali javor ali hrast, ne kdove kako velik, ne star in sploh nič posebnega. Običajno drevo, ki raste na ulici, na vrtu ali v parku. Vprašanje ni čisto točno zastavljeno, kajti nobeno tako drevo sploh ni na prodaj. Če pa ga že kdo poseka ali samo pošokuje, naj bo privatnik ali ustanova, ga bo to skromno drevo stalo v najslabšem primeru tri leta zapora in 100.000 rialov (okoli 1.500 dolarjev) kazni. V najslabšem primeru, če gre za drevo na vasi, in še to v redkih gozdnih področjih, ga bo stalo samo 1.000 rialov kazni in nekaj tednov ali mesecev zapora.

Tako predpisuje najnovejši iranski zakon o varstvu »zelene atmosfere« in direktor nacionalne organizacije parkov Hasan Eskandari odločno trdi, da bodo zakon neusmiljeno izvajali. Stvar je namreč taka, da v iranskih mestih, na čelu s Teheranom, dreva skoraj ni. Celo v parkih prevladuje beton, trava je dragoceno, na katero ne sme stopiti človekova noga, drevo, ki je večje od človeka in staro nekaj let, pa je že redkost. Ko so me gostitelj vozili po Teheranu, so me najprej odpeljali v gornji, najnovejši del mesta, kjer sem se moral čuditi ulicam, ki so opasane z drevedni, in vrtovom, kjer raste pravo drevo. Za to velikansko štirinajstonsko mesto, ki se naglo širi na vse strani, je pomanjkanje zelenja postalo resna stvar. Poleti je tu vročina skoraj neznošna, neznanke količine izpušnih plinov spreminjajo zrak v strupeno paro, blagodejne oaze zelenja, ki bi lahko bistveno olajšala te težave, pa ni.

»Osebnost izkaznica« za vsako drevo

Iz te nuje se je rodil zakon o zaščiti dreva, ki določa tako ostre kazni. Decembra je v Teheranu 150 fantov in deklet obiskovalo poseben tečaj, kjer so jih naučili nenavadnega poklica — označevanja dreves. Najprej v Teheranu, potem pa tudi v drugih mestih, bodo namreč na »prav vsa« — kot pravi direktor Eskandari — drevesa pritrili »identifikacijske« tablice, nekakšne osebne izkaznice z osnovnimi podatki za vsako drevo. Tako opremljeno drevo bo nedotakljivo in zakon dopušča samo nekaj izrednih primerov, ko ga je mogoče posekati brez tveganja omenjenih kazni. Seveda bo za to potrebno posebno dovoljenje, ki ga bodo mestni organi izdali le, če bo posebna komisija ugotovila, da je drevo neozdravljivo bolno ali prestaro ali v napoto nujnim komunalnim delom. Ti predpisi ne veljajo le za dreve ob cestah, v parkih in drugih javnih mestih, ampak tudi za vsa drevesa v privatnih vrtovih in celo za ona na poljih, njivah in pašnikih na podeželju.

Sicer pa skrb za dreve ni le nuja velikih mest, ampak je pereča in boleča vprašanje za vse iransko gospodarstvo in celo politiko. Iran sodi med najstarejša žarišča človeške civilizacije na svetu. Zal se mu to nudo pozna že na zunaj. Nekajkrat sem preletel deželo od severa do juga in od zahoda do vzhoda in težko bi si izmislili bolj grozljivo podoba smrti, kot jo nudijo od erozije razjedene in povsem gole gore na jugu in severozahodu ali neskočni puščavi Dašte Kavir in Dašte Lut v sredini in na vzhodu dežele.

Madžarski kardinal Mindszenty, ki že 28 let ne opravlja svojih cerkvenih funkcij zaradi zapora, azila in odhoda iz države, bo proti volji Vatikana kmalu izdal knjigo spominov. Kdo je lahko poleg samoljubnega starega cerkvenega dostojanstvenika še zainteresiran za objavo memoarov? Kaj je v njih sporno?

Ko je papež Pavel VI. pred mesecem dni odzvel 82-letnemu, v tujini živečemu kardinalu Mindszentyju naslov ostrogonskega nadškofa in s tem tudi primasa Madžarske, je svetovni tisk povezal ta dogodek še z nekaterimi drugimi potezami vatičanske tako imenovane vzhodne politike. Za potrditev takšnim ocenam so najbolj neposredno rabili sočasni pogovori vodje diplomatske službe Sv. sedeža titularnega nadškofa Casarolija s predstavnikmi poljske vlade v Varšavi in obisk sovjetskega zunanjega ministra Gromikova v Vatikanu. S koncem »primera Mindszentyja« naj bi bilo odprano v politični bilanci svetovne cerkve še eno breme iz preteklosti, seveda če ne bi bil stari kardinal tako trmast in vase zaverovan. Po odvzemu omenjenih naslovov je še bolj trden v svojih izjavah, da bo kljub vatičanskemu odklonilnemu stališču memoare izdal.

Gre za povsem osebno prikazovanje dogodkov

Memoare je kardinal Mindszenty napisal v glavnem še med azilom v ameriškem veleposlaništvu v Budimpešti, sedaj pa jih bo izdala nemška založba »Propyläen Verlag« v nakladi kar 100.000 izvodov. Založnik napoveduje, da ne gre samo za spomine, ampak bo visoki cerkveni prelät v tej knjigi ponovil in utemeljil tudi svoje nasprotovanje sporazumevanju ter stikom med predstavniki cerkve in

le. Ob vsem tem pa izročila pričajo, da je Iran še v zgodovinski dobi domala po vsej površini poraščen z bogotimi gozdovi. Toda številni osvajačci, ki so tisočletja drveli tu preko, so sistematsko požigali gozdove, domači

ni so neusmiljeno sekali za kurjavo in oglje, kar ni opravila sekira, pa so dokončale koze, ki so stoletja za stoletjem sproti spodjedale vsak zelen poganjek. V novejšem času so samozvani lastniki gozdov (do sredine prejšnjega

stoletja gozdovi nikoli niso bili last posameznikov) izsekavali velike površine in dobro služili z izvozom lesa. Nihče ni nikoli niti poskušal na novo pogozdovati, padavin pa je v teh krajih premalo, da bi gozdovi lahko sami za-

celili rane, ki so nastajale s požiganjem, izsekavanjem in pašo. Tako so se stoletja za stoletjem korak za korakom umikali združenim napadom človeka, suše in erozije in nekoč zelena dežela je danes puščava.

Iranska pokrajina je večinoma gola. Na sliki je vsaj nekaj grmovja, pogosto pa še tega ni. (Foto: Joco Znidaršič)

Zapisi iz Irana

Koliko stane drevo?

Drastični ukrepi za varstvo zelenja

Za nobeno deželo, zlasti pa ne za tako, ki se razvija tako hitro in ambiciozno kot Iran, to seveda ni vprašanje okusa in prijetnosti, niti samo gospodarsko vprašanje. V bistvu je to vprašanje prihodnosti in življenja ljudi, kajti naj bo še toliko nafta in denarja (in obojega ima Iran dovolj), »Velike civilizacije« o kateri sanja današnji Iran, ni mogoče zgraditi v puščavi. Zato seveda ni naključje, da je med dvanajstimi točkami tako imenovane bele revolucije, ki jo je leta 1962 razglasil šah Mohamed Reza Pahavi in za katero je 26. januarja 1963 na referendumu glasovalo 25 milijonov Irancev, na drugem mestu, takoj za zemljiško reformo, skrb za gozdove. Ena desetina Irana — predvsem kaspiska obala in zahodni del dežele — je namreč še vedno pokrita z gozdovi in vsaj to je bilo treba rešiti.

Se istega leta je bil sprejet dekret o nacionalizaciji vseh gozdov, ustanovljena je bila posebna gozdna straža, ki je skrbela, da samozvani lastniki — večinoma veliki fevdalci — niso več sekali, ustanovili so dve visoki gozdarski šoli v Karadžu in Gorganu, veliko bodočih gozdarskih inženirjev pa je poslala na šolanje in prakso v tujino. Razen v prikaspiških gozdovih so po vsej deželi prepovedali kuhanje oglja, hkrati pa poskrbeli za široko mrežo petrolejskih postaj, ki po zelo nizki ceni prodajajo petrolej; prej so ljudje namreč večinoma kuhali in greti z ogljem, po tej prepovedi pa so morali preiti na petrolej.

Boj za zeleno prihodnost

Zdaj je država edini lastnik gozdov in ima tudi edina pravico izkoriščati jih. To dela v okviru dveh obsežnih programov, ki sta zastavljena na sodelovanju s tujino. Prvi je tako imenovani kaspiski gozdno razvojni načrt, ki ga uresničujejo ob tehnični in znanstveni pomoči mednarodne organizacije za prehrano in kmetijstvo (FAO). Dela v okviru tega načrta trajajo od leta 1967, njihov cilj pa je kompleksno industrijsko izkoriščanje prikaspiških gozdov, hkrati z obsežnimi pogozovalnimi deli na novih površinah. Za uresničevanje drugega podobnega načrta je bil leta 1968 podpisan sporazum z Romunijo. Načrt predvideva letno proizvodnjo in industrijsko predelavo 270.000 kubičnih metrov lesa in gozdov v zahodnem delu dežele. Romuni ne sodelujejo samo pri sekanju lesa, ampak tudi pri izgradnji lesno predelovalnih tovarn, dobavljajo opremo, gradijo ceste in pogozdujejo nove površine. Iranske letne potrebe po lesu znašajo približno 300.000 kubičnih metrov in, tako napovedujejo, bo Iran prav kmalu nehal uvažati les; nekatere vrste že zdaj izvažata.

Pri tem pa posebej poudarjajo, da gospodarski vidiki gozdne politike še zdaleč niso edini in tudi ne vselej odločilni. Zelo pomemben je širši, tako rekoč civilizacijski vidik, po katerem je za vsako ceno treba ne le ohraniti, ampak predvsem znatno razširiti gozdne površine, ker dežela brez gozdov nima upanja, da bi kdaj lahko postala zares primeren življenjski prostor. Prav zaradi tega na veliko pogozdujejo tudi v predelih, kjer to še zdaleč ni namenjeno gospodarskemu izkoriščanju ali pa samo posredno, kot na primer ob robovih puščav, ki se zaskrbljivo hitro širijo, proti čemur je pogozdovanje doslej edini znan učinkovit način.

Boj za drevo torej še zdaleč ni le boj za senco in lepoto. To je v veliki meri pomemben boj za prihodnost dežele. Zato ni čudno, da stane drevo v Iranu tri leta ječe in 1.500 dolarjev kazni.

Janez Stanič

Namišljena podoba

Sporni memoari

Kardinal Mindszenty ne posluša Vatikana

Vatikanu z oblastmi v deželah vzhodne Evrope.

Z dobršnim delom vsebine knjige so poznavalci razmer v madžarski cerkvi in diplomatskih krogih v Budimpešti ter na Dunaju že seznanjeni. V teh memoarih opisuje Mindszenty svoje poglede na dogodke ob koncu druge svetovne vojne na Madžarskem ter potek vzpostavitev in utrjevanja ljudske oblasti. Daje oceno o vzrokih za svojo aretacijo, o poteku sodne preiskave in o obsodbi v letu 1948. Za tem pa opisuje sedemletni zapor, začasno prostost in svojo vrnitev v Budimpešto ob dogodkih v letu 1956, ter naposled azil, ki ga je zaprosil in ga kar 15 let užival v ameriškem veleposlaništvu v glavnem mestu Madžarske. Daje svojo verzijo nekaj let trajajočega sporazumevanja med Vatikanom in madžarsko vlado, da bi lahko nemoten odšel iz države, in opisuje, kako so ga k temu nagovarjali razni emisarji. Navsezadnje pa prikazuje svoj prihod v Rim septembra 1971 in srečanje s papežem ter pojasnjuje svojo dokončno odločitev, da se ni nastanil v večnem mestu, ampak na Dunaju, da bi tako tudi navzven pokazal, kako mu

veter, ki veže zadnje čase v Vatikanu, ne ugaja.

Povsem razumljivo je, da gre za izrecno osebno verzijo vseh teh dogodkov in za konstantinsko ter pjevsko držo v njihovi oceni, po kateri je tudi sicer ta »cerkveni knez« znan.

Za restavracijo stare oblasti

Tako memoari niso le kamen splošne med madžarsko in vatičansko diplomacijo (saj je bilo s sporazumom o neoviranem Mindszentyjevem odhodu iz države dogovorjeno, da v tujini ne bo politično deloval in še posebej, da ne bo objavjal nobenih memoarov), ampak tudi, kakršni so, niso pogodu niti sekanjem cerkvenim gledanjem na številna vprašanja, ki jih obnavljajo. So še več, namišljena in svetovni javnosti vsiljena figura madžarskega kardinala kot odločnega borca in mučenika za stvar križa ob memoarih zbledi, saj ga ti kažejo v drugem, sodobnim gledanjem dosti manj všečni luči.

Obujanje spominov na kardinalovo aretacijo in sodni proces ter na samovoščnost avtorja, ki si je po padcu Hortyjevega režima umišljaj, da je kot nadškof Ostrogona in kot primas Madžarske nosilec kontinuitete državne suverenosti ter posvetne oblasti krene sv. Stefana, kažejo pravzaprav na to, da ni trpel za vero, ampak se je zavzemal le za restavracijo stare oblasti. Čeprav se je v času Mindszentyjeve aretacije in po njej na Madžarskem dogajalo marsikaj, kar je bilo tudi krivo za krvave dogodke v letu 1956, drži, da kardinal ni bil obsojen zaradi verskega, ampak zaradi političnega delovanja. Pisal je namreč pastirska pisma, v katerih ni samo odkrito nastopal proti socializmu in šibal komunizmu, ampak je v njih celo pozival vernike, naj bojkotirajo ljudsko oblast. Vodil je procesijo proti agrarni reformi. Rohnel je zoper zadruge in preklinal nacionalizacijo. Pod kardinalskim klobukom, ki mu ga je podelil papež Pij XII. kmalu po koncu vojne, to je v februarju leta 1946, se je čutil zelo varnega. Ko so ga zaprli, je dal zvoniti po vseh cerkvah svoje škofije in je bil baže zelo ohol. Po ze-

lo kratki preiskavi je prišlo do sodnega procesa, kjer ni več nastopal tako bojevitost, ampak je priznal poleg političnih kaznivih dejanj rušenja ljudske oblasti še utajo premoženja in manipulacije s tujo valuto.

Prav ta proces je tisto, s čimer se Mindszenty v svojih memoarih najbolj ukvarja in kjer se najbolj zapleta. Nekateri poznavalci celo govorijo o tem, da je verzija v knjigi, ki jo zdaj izšla, drugačna od one, ki jo je sprva podal zainteresiranim ameriškim agentom med svojim azilom v veleposlaništvu ZDA v Budimpešti. Če je to res, potem je upravičeno vprašanje, čemu in komu memoari sedaj rabijo. Če je Vatikan proti njihovem objavljanju, kdo je potem zanje?

Morda se lahko pride do odgovora, če ugotovimo, da je kardinal Mindszenty ameriškim političnim strategom že enkrat naredil veliko uslugo, ko je leta 1972 med predvolilno kampanjo za predsednika ZDA prišel na obisk ne le k svojim ameriškim rojakom, ampak tudi k nekaterim ameriškim škofom. Hvalnice, ki jih je dajal ob tem, naj bi govorile v prid Nixonovi kandidaturi za Belo hišo predvsem v

tistih krogih, ki so nekoliko posumili v premočnost zunanje politike ameriške administracije ob tesnejših stikih s Sovjetsko zvezo in Kitajsko ter po predsednikovih potovanjih v Moskvo in Peking.

Ali je po ponovnem izbruhu afere Watergate in ob naporih nemške politične desnice, da bi blokirala oziroma zrušila Brandta zaradi njegove vzhodne politike, sedaj tisti čas, ko je primerno v naglici izdati Mindszentyjeve memoare?

Kaj sodijo na Madžarskem

Ceprav objava, memoarov pomeni kršitev dogovora ob odhodu kardinala Mindszentyja iz države, madžarske oblasti ob zadnji nameri za izid te knjige ne kažejo kdove kakšne skrbi. Če je za koga primer Mindszentyja zaprt, je, tako je videti, to gotovo za Madžare. Odkreajo se ga celo številni škofje, katerim je zelo radodarno delil nasvete in naloge tako iz nekdanjega azila kot iz sedanjega glavnega stana, ki ga ima na Dunaju v nekem semenišču.

Madžarski tisk je zelo ugodno ocenil korak Vatikana, da je kardinalu odvzel naslov primasa, pri čemer ni skrivaj, da je to tudi posledica pogovorov, ki jih je imel monsignor Casaroli v Budimpešti lansko pomlad ter načelnik urada za verska vprašanja pri madžarski vladi Mikloš kasneje v Rimu.

Zelja, da bi se stiki z Vatikanom nadaljevali, se kaže tudi v pisanju, da je treba spoštovati sporazum, ki je bil sklenjen med Madžarsko in Sv. sedežem že leta 1964 v obliki nekakšnega začasnega protokola, v katerem zagotavlja oblast svobodno delovanje rimskokatoliški cerkvi v okvirih zakonov ter stike škofov z Rimom. Pri tem pa madžarska stran omenja, da je te stike za sedaj niti ni nujno, da bi obe strani izmenjali diplomatske predstavnike, ampak so možni tudi po drugih že ustaljenih poteh.

Josip Zdešar

V čigavih rokah je volan?

Razmišljanje o pregledih voznikov motornih vozil

Jugoslavija je po naraščanju motor-
nih vozil med prvimi v Evropi. Prav
tako je ena od prvih tudi po naraš-
čanju števila voznikov, ki se nimajo
svojega vozila, oziroma ki se čakajo
nanj pa imajo le vozniški izpit in vo-
niško dovoljenje. Nekateri statistični
podatki navajajo, da jih med tistimi,
ki prihajajo na zdravniške preglede za
vozniško dovoljenje, ima le okoli 54,5
odstotkov možnost, da lahko takoj, ko
dobijo vozniško dovoljenje, nadaljuje-
jo z vožnjo, in to s svojim ali z dru-
žbenim vozilom.

Med temi, ki lahko takoj nadaljuje-
jo z vožnjo, je večina »profesionalnih
voznikov, oziroma vozniki — »mater-
je« po 65. letu starosti ali pa vozniki
»materije«, ki že imajo vozilo in že vo-
žajo, prihajajo pa na redne zdravniške
preglede zaradi podaljšanja vozniškega
dovoljenja. (Ni več delitev voznikov na
amaterje in na poklicne voznike.) Oko-
li 23,5% vseh pregledanih pa bo imelo
možnost upravljati vozilo čez nekaj
mesecev ali po enem letu čakanja; pri-
bližno 20,5% je takih, ki so prišli na
zdravniški pregled za vozniško dovo-
ljenje pa bodo prišli do svojega vozila
oziroma bodo lahko uporabljali svo-
je ali družbeno vozilo po enem ali več
letih čakanja. Ali pa, kot pravijo ne-
kateri: »Sploh ne vemo, kdaj bomo
kupili avto in če ga bomo sploh kdaj
imeli. Radi bi pa imeli vsaj vozniško
dovoljenje.«

Prevelike težnje

Ti podatki nam povedo, da imajo
na zdravniških pregledih za voznike
motornih vozil več takih, ki bodo
po vozniskem izpitu in pridobitvi vo-
znškega dovoljenja različno dolgo ča-
kali na možnost, da lahko nadaljujejo
z vožnjo, ki so jo začeli. Pri tem je
značilno še to, da je med kandidati za
voznike skoraj več tistih, ki si želijo
imeti vozniško dovoljenje za več kate-
gorij hkrati. Čedalje manj je namreč
onih, ki želijo imeti vozniško dovolje-
nje samo A in B kategorije. Čedalje
več je takih, ki hočejo poleg A in B
imeti dovoljenje še za C in E kate-
gorijo, ne glede na to, kdaj bodo imeli
možnost uporabljati vozilo te kate-
gorije.

V zvezi s takimi težnjami kandida-
tov za voznike so nekateri avtorji ugo-
tovali (Maglajlić in dr.), da so mnogi
med takimi vozniki povzročili hude
prometne nesreče prav zaradi tega, ker
so predložili čakali na to, da lahko
vozijo vozilo kategorije, za katero imajo
vozniško dovoljenje. Zaradi tega
namreč, ker so se »odvadjali« in »po-
zabili« voziti pa tudi za to, ker so po
dolgem odmoru nerodni in jih je
strah pri ponovnem sedenju za vo-
lanom.

Ce bi se pri izdajanju vozniskih do-
voljenj ozirali na te ugotovitve, potem
bi nemara lahko izdajali dovoljenja sa-
mo tistim kandidatom za voznike, ki
imajo možnost takoj po vozniskem iz-
pitu nadaljevati vožnjo. Toda tako ne
moremo in ne smemo delati. Zakaj te
ugotovitve kažejo samo na en del člo-
veškega dejavnika, ki je odgovoren za
varen promet. Varnost prometa pa ni
odvisna samo od človeka, marveč še
od mnogih drugih dejavnikov, čeprav
se človeškemu dejavniku pripisuje 80%
in več odgovornosti za varen promet.
Kaže torej, da moramo vzeti množič-
no povpraševanje občanov po vozniskih
dovoljenjih kot običajni pojav, ki kaže
na to, da zdaj imeti vozniško dovolje-
nje in znati voziti, ni več privilegij
nekaterih, marveč je to nekaj del
splošne izobrazbe in tehnične kulture
skoraj vsakega občana tudi pri nas.
Pa še tole: za mnoge med tistimi, ki
si pridobivajo vozniško dovoljenje, je
to najcenejša in najhitrejša poklicna
kvalifikacija in edino sredstvo za eksis-
tenco.

Kdo je lahko kos nalogi?

Zato bi rad ob tej zadevi povedal
najprej nekaj o tem, kako so organi-
zirani in kako potekajo zdravniški in
psihološki pregledi za voznike sedaj in
kakšne so zaradi tega posledice za
voznike in varnost prometa.

Po našem zveznem zakonu o var-
stvu cestnega prometa smejo zdravni-
ška sprave izdajati vsamo zdravst-
veni zavodi (po našem republikanskem
zakonu tudi drugi zavodi), ki lahko
uspešno ugotovijo, ali kandidat za vo-
znika izpolnjuje predpisane zdravstve-
ne pogoje, oziroma zdravstveni zavodi,
ki jih določijo organi za notranje za-
dave v primerih, ko gre za izredne
zdravniške preglede (121. člen in 137
TZVCP).

Toda kateri zavodi so to, ni nikjer
bolj natančno določeno. V praksi se je
izkazalo, da so to pravzaprav v glav-
nem vsi zdravstveni zavodi, ki oprav-
ljajo javno zdravstveno službo. Saj se
spomnimo, da smo bili že pred dobri
desetimi leti pregledani za vozniško
dovoljenje v vsaki splošni, nevro-
loški in okulistični ambulanti. Zakaj
je skoraj isto le s tem razliko, da
lahko vse predpisane preglede opravi-
mo v enem zavodu, kjer so hkrati naj-
večkrat še psihološka testiranja. Da so
to dejavnosti zvečine prevzeli zdravst-
veni domovi, je bilo v začetku več up-
ravičenih razlogov. Toda sedaj se že
dalj časa postavlja vprašanje, ali so
lahko kos tej nalogi. Zlasti če upoštev-
amo, da imamo v tem »množičnem na-
valu« ljudi za takšne preglede veliko
voznikov z različno zahtevnimi vozn-
iški kategorijami in z različnim sta-
rostnim in zdravstvenim stanjem.

Take preglede sedaj opravljajo v
večini zavodov enkrat do trikrat na
teden (v glavnem popoldne). Ponekod
pa tudi enkrat do trikrat na mesec.
Taki roki so bili v začetku upravičeni,
saj je bilo razmeroma malo ljudi za
te preglede. Sedaj je kandidatov za
preglede neprimerno več; zavodi pa
imajo še vedno enak razpored pre-
gledov kot prej.

Brez medicinske evidence in dokumentacije

Kaj se dogaja zaradi sedanje or-
ganizacije in načina pregledov vozn-
ikov? Predvsem prihaja do negotova-
nja in nezadovoljstva občanov, ker mo-
rajo dolgo čakati pred ambulantami in
ker jih ta dolga procedura utruja in
dela nervozne (deloma so za to tudi sa-
mi krivi). Potlej velikokrat ne utegne-
jo opraviti pregleda tako, kot je po-
trebno, še manj pa se utegnejo pogovo-
riti z vsakim posebej o njegovih mo-
rebitnih boleznih oziroma o njegovem
zdravstvenem stanju nasplo. Zaradi
tega preskoje pogosto padajoča in
glavnem le na podlagi trenutnega du-
ševnega in telesnega stanja, kar v mno-
gih primerih ni odsev dejanskih vo-
znikovih sposobnosti.

Marsikje nimajo nobene medicins-
ke evidence in dokumentacije, na
podlagi kakšnih ugotovitev je bile po-
dana presoja. Zaradi tega, kar je vo-
zniku dana možnost, da lahko opravi
pregled v vsakem takim zdravstvenem
zavodu, kjerkoli v Jugoslaviji, prihaja
do naslednjih pojavov in nevednosti:
voznika, ki so ga ocenili v enem za-
vodu kot nesposobnega, ga ocenijo v
drugem kot sposobnega (to ni nič ne-
navadnega). Zaradi teh dveh različnih
in nasprotujočih si presoj je občinski
organ v dilemi, kako naj se ravna pri
izdaji voznškega dovoljenja. Največ-
krat v takih primerih določijo izredne
zdravniške preglede po tretjem zavodu
in komisiji. Prav tako je tudi takrat,
ko se voznik sam pritoži na negativno
presojo. Sedaj nastanejo težave, ker
ponavadi ni nobene poprejšnje doku-
mentacije, na podlagi katere bi bilo
razvidno, zakaj je bilo tako podana pr-
va ali druga presoja. Iz enakih razlo-
gov mnoge voznike, ki smo jih spoznali
za sposobne le za določen čas (eno ali
dve leti), ne moremo kasneje medicins-
ko zasledovati in nadzirati. Vozniki
sami, ko pridejo v drug zavod na kon-
trollni pregled, običajno ne povedo, da
so imeli vozniško dovoljenje za ome-
jen čas. Pri šoferskih pregledih je
namreč običajni pojav, da skoraj nihče
ne pove, da je bil kdaj bolan. In nema-
ri ni čudno, da se Šternič norčuje iz
tega, ko pravi: »Če bi zdravstveno sta-
nje naših ljudi sodili po izjavah na šof-
erskih pregledih, potem bi bili naj-
bolj zdrav narod na svetu.«

Prilagojena merila

Nadaljnji program, ki postaja čedalje
bolj pereč v sedanjih organizacijah
in načinih pregledov, so »poklicna vo-
zniki in v nekaterih primerih vozniki
»materije«, ki so stari več kot 65 let.
»Poklicni« vozniki je namreč iz dne-
va v dan več na tako imenovanih iz-
rednih zdravniških pregledih. Bolezn-
ska stanja, zaradi katerih so poslani
na izredni pregled, so običajno takšne
narave, da so morala biti že prej spo-
znana in evidentirana. Te dokumenta-
cije pa ni moč zasledovati, ker po-
klicni vozniki hodijo na kontrolni pre-
gled zdaj v ta, drugič v drug zavod.
Za to so največkrat krive njihove de-
javne ustanove. Pregleda namreč pla-
čajo ustanove in zato najraje pošil-
ljajo voznike v zavod, kjer je najcene-
jeje. To pa je spet ponavadi tam, kjer
je največja »gneča«. Podobne proble-
me pri »poklicnih« voznikih imamo
pri njihovem invalidskem upokojevanju.
Mnogi gredo prezgodaj v pokoj.
Če bi njihovo zdravstveno stanje bolj
sistematično in dosledno zasledovali,
bi bilo takih primerov znatno manj.

Kaj napraviti pri tem in kdo je kriv
za take razmere, v katerih sedaj pote-
kajo »šoferske preglede? Mislim, da
kakšnega določenega krivca tu ni moč
najti. Res je, mnogi izmed sedanjih
zavodov poskušajo delati v primernej-
ših pogojih. Jemljejo manj ljudi in vo-
dijo redno medicinsko evidenco in do-
kumentacijo. Zvečine prav tak način
dela vpliva na to, da se v kakem dru-
gem zavodu nabere še več ljudi za
pregled. Tak način dela namreč običaj-
no zviša ceno pregleda in občani raje
»uhajajo« tja, kjer je pregled cenejši
in hitrejši. S temi pregledi zavodi slu-
žijo dodatna finančna sredstva. Tisti
zavodi, ki imajo več pregledov, »pri-
moreniti«, spreminjati merila za spre-
jem in način presojanja, če hočejo
kaj zaslužiti. In tako se dogaja, da so
pregledi le formalno zadovoljevanje
predpisov. Saj njih način in merila za
presojanje marsikje prilagajajo pov-
praskanju po vozniskih dovoljenjih in
temu, koliko bodo z njimi zaslužili
(Šternič, Maglajlić).

Močan dejavnik

Gotovo je, da je za take razmere v
veliki meri kriva naša že zastarela za-
konodaja na tem področju. Zaradi te-
ga se že več let nazaj oglašajo številni
avtorji, ki se ukvarjajo s psihomedici-
no prometom, s predlogi, naj bi tovrst-
ne preglede začeli opravljati samo do-
ločeni zdravstveni zavodi (Uglešić,
Šternič, Maglajlić, Lang in dr.). Ti
zavodi naj bi namreč poleg zdravni-
ških pregledov proučevali in določali
ne samo, koliko je varnost prometa
odvisna od primernih človekovih last-
nosti, temveč tudi, koliko so človeko-
ve voznške sposobnosti odvisne še od
objektivnih pogojev (cesta, vozilo,
vreme) in od vseh tistih dejavnikov,
ki sodelijo v tako imenovano »prometno
atmosfera« (Maglajlić).

Zdravniški in psihološki pregledi
naj bi bili samo ena od oblik preven-
tivne dejavnosti psihomedicine prome-
ta, nikakor pa ne njena temeljna in
edina dejavnost. Pri nas so npr. odprta
skoraj vsa vprašanja v zvezi z vplivom
človeškega dejavnika na varnost pro-
meta. Se manj pa je znano, koliko ob-
jektivni pogoji na cesti in v vozilu vpliva-
jo na voznikovo zdravje in voznške
sposobnosti. Cesta in vozniška kabina
sta za mnoge voznike delovno mesto.
Vpliv tega delovnega mesta je še malo
raziskan in ga zanemarjamo.

Kaj voznik zmore?

Ko se sedaj ozremo na vse to, kar
sem povedal, vidimo, da je celotna
problematika okoli pregledov in pre-
sojanj voznikov kompleksna in da so
sami šoferski pregledi bolj obrobni.
Zato se mi zdi umestno reči, če upo-
števamo to, kar sem povedal, da je že
čas, posvetiti se tej problematiki, in
sicer bolj organizirano in odgovorno,
da do takšnih pojavov ne bi več pri-
hajalo. Se posebej mislim, da se mo-
ramo tega vprašanja lotiti v širši okoli-
viru tudi zaradi tega, ker medicina
oziroma psihomedicina ni edini skrb-
nik za varnost prometa. Preko nje po-
kušamo reševati veliko tistega, kar ne
sodi v njen okvir delovanja. In takih
zahtev je čedalje več.

Na koncu bi povedal še tole: zelo
malo je duševnih in telesnih bo-
lezni ter okvar, zaradi katerih človek
ne bi mogel biti sposoben za voznika
(Peter, Winkler). Da pa pridemo do
takšne ugotovitve, moramo res vse-
stransko in poglobljeno opraviti pre-
gled. Zato naj bi z zdravniškimi in s
psihološkimi pregledi poskušali ugotovi-
ti, kaj človek kot voznik zmore, a ne
samo tisto, česar ne zmore (Kobal,
Bratina, Tkačev). To naj velja tudi ta-
krat, ko gre za tiste voznike, ki bolu-
jejo za takšno ali drugačno živčno ali
telesno motnjo. Mnenja so, da bi bilo
najbolje, če bi poklicne voznike in vo-
znike — amaterje, pri katerih je podan
sum, da bolujejo ali so bolevali za
kakršnokoli boleznijo, ki ima lahko za
posledico nesposobnost za vožnjo, pre-
gledovali in kontrolirali zavodi za psi-
homedicino prometa. Ravno tako bi
bili med te vključeni tudi vozniki, sta-
ri več kot 65 let. Nekateri sicer pre-
lagajo, da bi vse kandidate za voznike
presojali zavodi za psihomedicino
prometa (Maglajlić in dr.). Pri ocenje-
vanju vozniskih sposobnosti namreč v
določenih primerih ne zadostujejo sa-
mo klinični pregledi in psihološka tes-
tiranja, temveč so potrebni še drugi
(laboratorijski pregledi in tehnične
meritve kot praktični poskusi z vo-
žnjo in drugo). To pa lahko delajo le
zavodi, ki so s temi sredstvi opremlje-
ni in se s to dejavnostjo poklicno
ukvarjajo.

Ljubo Dordević

Kdo jih bo vozil? (Foto Joco Znidaršič)

Planet — laboratorij?

Življenje na Jupitru?

Znanost za zdaj še nima zanesljivih dokazov

Znani ameriški astronom Karl Sa-
gan, po čigar zamisli so izdelali majh-
no kovinsko ploščico s sporočilom,
namenjenim inteligentnim prebival-
cem, ki morda žive v vesolju — to
ploščico nosi »Pionir 10« — je v in-
tervju za italijansko revijo »Euro-
peo« pojasnil najnovejšo hipotezo o
možnosti, da na Jupitru obstaja živ-
ljenje.

O Jupitru še vedno dokaj malo ve-
mo. Od tega, kar nam je znano, pa bi
moral opozoriti na dve izredno po-
membni dejstvi: gravitacijska sila pe-
tega planeta Sončevega sistema je ve-
likanska in gornji del planetove at-
mosfere je izredno hladen. Neposred-
na posledica teh dveh pojavov pa je,
da ne more en sam atom, in tudi naj-
manjši delec ne, ubežati jeklenemu
objemu Jupiterove sile težnosti.

Vodik lahko na primer prek gor-
njih plasti zemeljskega ozračja dokaj
zlahka prehaja v vesoljski prostor.
Na Jupitru pa si take distribucije
sploh ni mogoče zamisliti. Prav za-
radi tega vladajo v notranjosti Jupi-
trovega ozračja prav taki kemični po-
goji kot ob nastanku Sončevega siste-
ma. Z drugimi besedami, Jupiter ohr-
anja takšno atmosfero, kakršna je
bila na Zemlji v prvih fazah njenega
nastajanja.

Ta atmosfera sestoji predvsem iz
vodika, pa iz precej manjših koli-
čin metana, amonijaka in po vsej
verjetnosti vode. Seveda nahajališče
vode niso ugotovili neposredno, saj
je na meji, do katere prodremo s te-
leskopi, temperatura prenizka; če tam
voda tudi obstaja, je v trdnem ag-
regatnem stanju.

Corneljski poskus

Skupina znanstvenikov s cornel-
ške univerze je pod vodstvom Karla

Sagana pred kratkim naredila zelo za-
nimiv poskus. V veliki posodi so v do-
ločenem sorazmerju pomešali posa-
mezne količine plinov, ki sestavljajo
Jupitrovo ozračje (vodik, metan in
amonijak), nato pa so tej zmesi s
kremenčevimi lučmi dovajali energijo
ultravijoličnih žarkov (ta energija je
bila analogna energija našega Son-
ca).

Takoj je prišlo do reakcije in vse-
bina v kontejnerju se je po sestavi
spremenila. Nova materija, do katere
je prišla Saganova skupina, je bila
temno rdeče barve. Poznejše analize
so pokazale, da gre za zelo zaplet-
en amalgam organskih molekul.
Struktura teh molekul je zasnovana
na ogljiku, posamezni nizi pa so se
navzgor in v zelo zamotano sestavlj-
no ogljikovo linearno verigo. Pravo
presenečenje pa je znanstvenike šele
čakalo.

Ta snov je, ko so jo dali v vodo
ali kako razredčeno kislino, hipoma
tvorila aminokislino. Kot je znano,
pa imajo aminokislino pri procesu
nastajanja proteinov, ki so temelj
za vsako organsko obliko življenja,
nenadomestljivo vlogo. Pravzaprav ni
bilo nikakršnih bistvenih razlikov-
med pogoji, ustvarjenimi v laborato-
rijskih corneljske univerze, in tistimi, ki
že več milijard let vladajo na Jupitru.

Tekoča voda na površju

Vse to pa še vedno ne pomeni, da
se je potencialno življenje na Jupitru
razvilo nad te primitivne oblike. Peti
planet Sončevega sistema pa vendarle
predstavlja nekaj velikanjski planet
— laboratorij, v katerem potekajo
poskusi o elementarnih oblikah življe-
nja že 5000 milijonov let.

Teorije, po katerih naj bi bila
temperatura tisti večni kamen spote-
ka za nastanek življenja na tem naj-
večjem planetu Sončevega sistema, so
neutemeljene. Gibanja temperature v
Jupitrovi atmosferi še zdaleč niso ta-
ko neugodna za nastanek in obstoj

fundamentalnih organskih enot. V
najvišjih plasteh ozračja je zelo hla-
den pas, v katerem je vse zaledenelo,
temu sledi območje zmernih nizkih
temperatur in naposled pas, v kate-
rem bi bila voda lahko v tekočem
stanju. To so znamenita Jupitrova
»morja« razredčenega amonijaka, po-
dobnega tistemu, ki je pri nas name-
njen za vsakdanjo uporabo.

Prav v tej coni so idealni pogoji
za nastanek osnovnih življenjskih ce-
lic. Marsikaj kaže, da bi bil Jupiter
prav zaradi konstantnosti »vojega«
ozračja veliko bolj primeren za žibel
življenja kot pa Zemlja. Ta planet je
za zdaj edini naravni ambient, ki
ima idealne pogoje za spontan nasta-
nek organskih molekul. V današnjem
zemeljskem ozračju je tak pojav pov-
sem nemogoč, saj naš planet že dav-
no nima več pogojev, nujno potrebnih
za elementarno organsko sintezo ži-
ve snovi.

Načrti za raziskovanje

Najbrž pa je še daleč dan, ko bo-
mo lahko s katerim od naših instru-
mentov individualizirali posamezne
oblike življenja na Jupitru. O kemi-
čnih in fizikalnih lastnostih petega pla-
neta Sončevega sistema bomo sčas-
oma čedalje več zvedeli, če bomo po-
šiljali v vesolje nove ladje, bolj izpo-
polnjene in bolj opremljene od »Pio-
nirja 10«.

Znanost danes še nima povsem za-
nesljivih dokazov, da na Jupitru ob-
staja kakršnakoli oblika življenja. Ni-
mamo pa tudi dokazov, ki bi trdili
nasprotno. To, kar zanesljivo vemo —
zasluga gre astronomskim proučeva-
njem in vesoljski ladji »Pionir 10« —
so zelo prepričljiva znamenja, da se
je življenje na petem planetu Sonče-
vega sistema lahko razvilo in da je
po vsej verjetnosti moralo priti do
tega. Morda se bodo že jutri te hipote-
ze prelevile v neizpodbitne znanst-
vene dokaze.

Ekologija, energetika, ekonomika,
politika

Iti do dna

Odprava kapitalistične družbene
ureditve – prvi pogoj

Ustavitev gospodarske in demografske rasti je napačno zdravilo, ki ga predpisuje Rimski klub. To bi namreč ohranilo nerazvitost v svetu, neokolonialistične odseve, preživele družbene ureditve, porabniška družba pa bi še naprej živel na potratno. Nobenega izmed teh vprašanj kapitalizem ne more rešiti, saj bi sicer zanikal samega sebe. Za Rimski klub kapitalizem ni preživel družbene ureditve in ni ga obsodil. Zato tudi preusmeritve, ki jih svetuje, ne morejo urediti ničesar.

Pač pa se osebo strinjam s trditvijo Rimskega kluba, da je svet zaradi neprečiščenega gospodarske dirke v nevarnosti. Torej je treba nekaj storiti. In sicer je treba iti do dna problema, kakor pravi poljski filozof Adam Schaff: »Mislim, da ni mogoče najti rešitve, ne da bi spremenili družbo kot tako, da ne bi šli do konca, do dna problema. In v tem primeru bi jo morali spremeniti v korist kakršnekoli socialistične težnje, toda vsekakor socialistične težnje po enakosti, in to v mednarodnih merilih, ne pa samo znotraj posamezne države... Sedanjih sistemov vrednot ne moremo spremeniti, ne da bi spremenili politični in gospodarski sistem.«

Čeprav je Adam Schaff kot komunist član Rimskega kluba, njegove misli ni ne v Meadowsovem poročilu, ne v sklepah. Lahko jo preberemo v uvodnem pogovoru z Jeanine Delaunay.

Odprava kapitalistične družbene ureditve je torej prvi pogoj za rešitev drugih problemov.

S tem bi nastale možnosti za odpravo dobička kot temeljnega merila za gospodarske odločitve, za odpravo neokolonializma in nerazvitosti, za ustavitve oboroževalne tekne in za konec naraščanja porabe.

Privrženci kapitalizma se oklepajo načela, da ima vsaka stvar svojo ceno. Zato naj bi tudi dopustili, da ureja razmere tržni mehanizem brez našega vmešavanja. Toda prav nevarnost, v kateri se je znašel svet, je izvir iz tega načela. Zato se je treba rešiti iz gospodarskega sistema, ki temelji na dobičku, ker ne znore odpraviti problemov rasti. Rentabilnost zahteva namreč od podjetij nenehno ekspanzijsko rast brez upoštevanja ekoloških posledic. Če pa bi se eno samo podjetje odločilo za upoštevanje ekoloških zahtev, bi ga bodisi notranja, bodisi zunanja konkurenca hitro izločila s trga.

Odprava neokolonializma

Z odpravo kapitalizma bi bili dani vsi pogoji za odpravo neokolonializma in za uspešen boj proti nerazvitosti, ki dandanašnji onemogoča ugodno rešitev populacijskega in prehranskega vprašanja. Prepada med razvitimi in nerazvitimi se nevarno poglablja kljub poročilom kapitalističnih dežel v veliki pomoči deželam v razvoju. Toda ta poročila kažejo samo to, kar razvite države z eno roko dajejo, ne pa, kar z drugo jemljejo zaradi podrejenega položaja nerazvitih dežel v svetovnem trgovinskem in denarnem sistemu. Zato ni čudno, da Meadows nekoliko ironično ugotavlja: »Bogati bogate, revni pa delajo otroke.«

Razviti svet z 29 odstotkov svetovnega prebivalstva izrablja in trati več kot štiri petine svetovnih virov. ZDA z manj kot 6 odstotki svetovnega prebivalstva porabijo 42 odstotkov proizvodnje aluminija, 39 odstotkov bakra in nafte, 28 odstotkov železa, 26 odstotkov cinka in srebra, 25 odstotkov svineca, 24 odstotkov kositrja, dobro polovico naravnega plina itd. Dvesto milijonov Američanov onesnažuje okolje bolj, kakor bi ga 5 milijard Indijcev. To dokazuje, da je gospodarski razvoj veliko bolj škodljiv kot rast prebivalstva, a vlik in krlik proti presežku prebivalstva sta sprožena predvsem v skrb, da bi razviti lahko čim dlje lagodno in potratno živeli. V primeru katastrofalne lakote bi narava sam opravišla s presežkom in milijoni umrli ne bi ogrozili ekološkega ravnotežja, če pa bi zaradi siske porabniške dirke zmanjkalo kisika, bi bilo to ravnotežje dokončno porušeno. »Toda saj plačujemo boste rekli. Naj vas spomnim na pokoljenega Allendeja, ki je vsemu svetu razkril, kako veličanske dobičke so imeli Američani v čilskih rudnikih bakra. Poleg tega je njihova premoč v svetovnem denarnem sistemu očitna, saj lahko z nekritimi dolarji osvajajo podjetja in ropajo skoraj po vsem svetu.

Neogibna bi bila torej nacionalizacija vseh naravnih bogastev in vseh dežel sveta, predvsem v nerazvitih; to je bilo tudi sprejeto na alžirski konferenci nevrščeni. Zatem bi se morale nerazvite države, dobaviteljice surovin, medsebojno organizirati in opustiti medsebojno konkurenco, v katero jo pehajo večnacionalne družbe in drug velekapital, da bi jih laže izkoriščali. Poleg tega bi morale nerazvite države omejiti prodajo surovin razvitim, četudi za ceno podanejšega gospodarskega razvoja. Kajti v sedajšnji

ureditvi sveta nerazviti nimajo možnosti, da bi se izklopali in nerazviti, zato pravzaprav ne morejo veliko izgubiti. Verjetno pa bi z manjšimi količinami in z višjimi cenami zaslužili toliko kot sedaj z večjimi količinami po nizkih cenah, ki so večinoma posledica gospodarske podrejenosti tujemu kapitalu in množičnega izkoriščanja cenene delovne sile na plantažah in v rudnikih nerazvitih dežel.

S prodaje cenovnih surovin nerazviti sami spodbujajo razvite k potratnosti in uničenju okolja, zato pa grozi katastrofa tako enim kot drugim, čeprav je nerazviti ne bodo neposredno zakrivali. V korist razvitih pa je, da zaradi čedalje večje redkosti ali pa zaradi čedalje višjih cen naravnih bogastev poraba v nerazvitih deželah narašča kar se da počasi. Mnogim nerazvitim deželam se zato lahko zgodi, da bodo ostale brez lastnih surovin v trenutku, ko bi jih same potrebovale za svoj industrijski razvoj.

Ustaviti tekmo v oboroževanju

Kljub spoznanju, da je svet v nevarnosti, se nadaljuje nesmiselna tekma v oboroževanju. Za oboroževanje gre 180 do 200 milijard dolarjev na leto, kar pomeni neznanško zapravljeno energije, kovin itd. Pa tudi najboljših možganov. A vse dokler sistojita nasproti različna politična in gospodarska sistema, je ne bo mogoče ustaviti, čeprav je to eden prvih korakov, ki bi ga človeštvo moralo storiti.

Velika slabost kapitalizma je prodaja. Težko pridobljene prihranke pri proizvodnji lahkomišlino zapravljajo pri prodaji. Namesto da z reklamo umetno povečujejo povpraševanje, bi bilo boljše dati porabniku več sredstev za nakup. Zato bi bilo treba razmisliti o vlogi reklame v socialistični družbi in ji čimprej vrniti vlogo obveščevalca porabnikov, sicer se res utesne uresničiti to, kar lahko z grenkim priokusom beremo v knjigi »Meje rasti: Edeina umetnost, ki nam bo kmalu ostala, je umetnost prodaje.« Porabniška družba pa je človeštvo v propad, zato mora pasti zlato kletko povečanja proizvodnje porabnih dobrin za vsako ceno. A naj spregovori Taylor sam: »Imamo čedalje več trdnih dokazov, da življenje v družbi, ki je edini cilj kopičenje dobrin, večine ljudi ne zadovoljuje, ker jim ne daje ti stega občutka zadovoljstva in duševne umirjenosti, čemur z eno besedo pravimo sreča... Industrijsko družbo razžira samouničevalni proces. V varljivem pričakovanju, da bo ljudi osrečila, izdeluje čedalje več dobrin, toda na način, ki ljudi onesrečuje. Nihče ne ve, kako bi se rešili iz tega koleseja. Reklama in zavestno načrtovanje, kaj naj bi ljudje hoteli in kako naj bi živel, sta edini zagotovila, da bodo to, kar stroji izdelujejo, ljudje tudi kupovali. Reklamni agenti zgovorno branijo svojo dejavnost, češ da morajo širiti tržniše, sicer bi grozila brezposelnost. In navsezadnje se vsa stvar zasuka tako, da kupujemo zato, da lahko izdelujemo, namesto da bi bilo nasprotno. Temu pravim tehnološko prisilno kolo; kajti zdaj se, da ne moremo več stopiti z njega. Toda to so v resnici tekoče stopnice navzdol, ki teko hitreje, kakor moremo stopati po njih navzgor. In kmalu bomo padli z njih...«

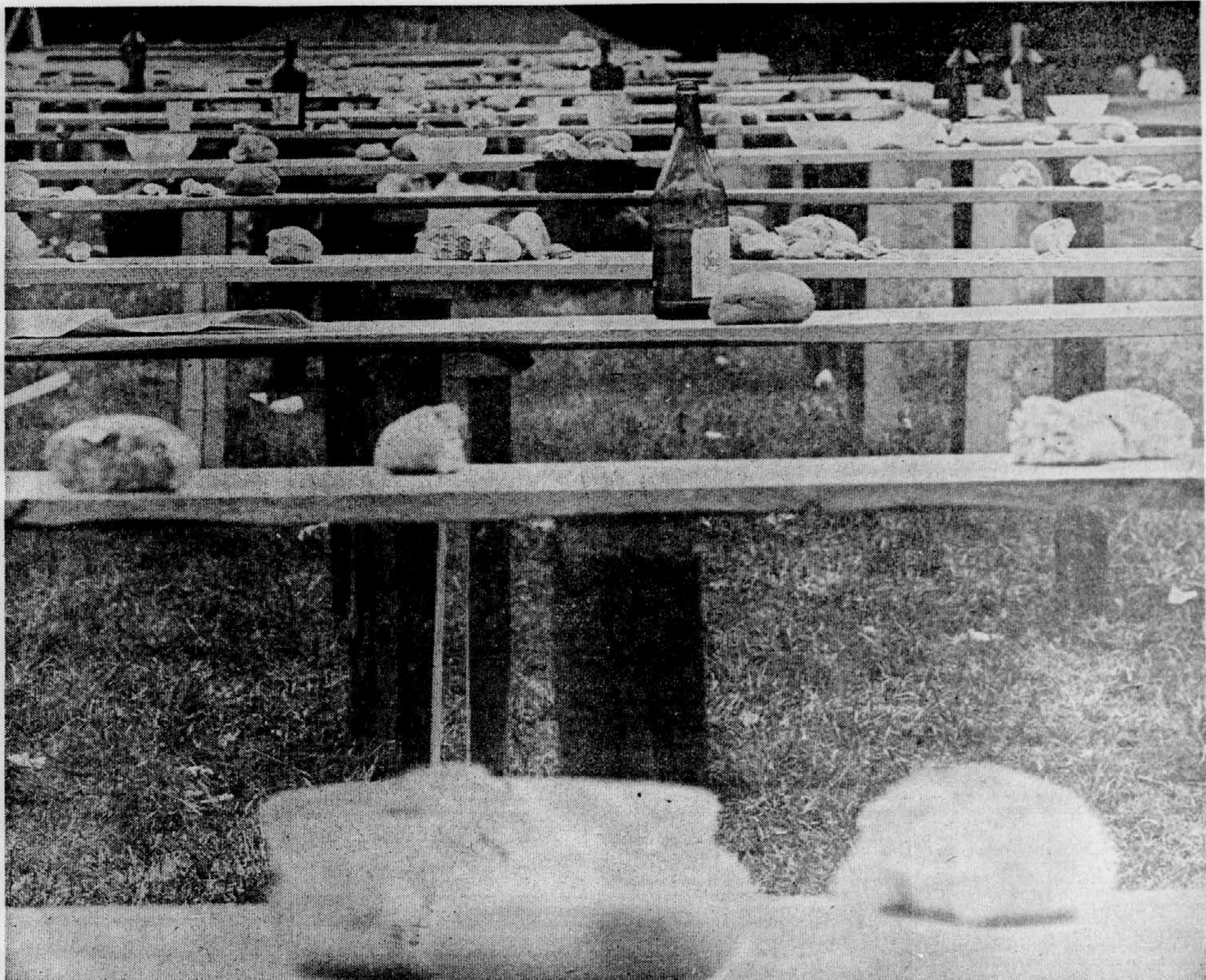
»Iz vsega tega mi še vedno ni jasno, kako naj jaz pomagam pri tem, me boste prišli za jezik. Res je. Obljubljam, da bomo poskušali poiskati odgovor na to vprašanje.

Ob prebiranju nalog, pred katerimi stoji človeštvo, ste verjetno že sami pomislili na nekatere pozitivne elemente v naši zunanji in notranji politiki. Kljub temu naj vas spomnim nanje: nevrščnost, aktivno miroljubno sožitje med narodi, podpiranje naprednih gibanj v svetu. Razširjanje naprednih idej, podpiranje naprednih gibanj in podpiranje pozitivnih usmeritev v naši zunanji politiki (žel pa zunanji je redki lahko sodelujejo pri njenem oblikovanju) je torej prvo, kar lahko storimo.

Prav tako velik mednarodni pomen kot naši zunanji politiki pripisujem tudi razvoju samoupravljanja. Svet stoji pred protislovjem med potrebo po prehajanju gospodarstva iz državnih v svetovne okvire in po svetovnem načrtovanju na eni strani, na drugi pa je težnja po odpravi meznih razmerij in podrejenosti tehnologiji, kar zadeva decentralizacijo odločanja. Zato je razvoj samoupravljanja pri nas — s samoupravljanjem bomo morda odpravili to protislovje — najmočnejši izziv kapitalizmu, izziv, kakršnega državobirokratski socializem ni zmogel.

Drugo, kar lahko storimo, je torej aktivno sodelovanje pri razvijanju našega sistema samoupravljanja, kajti njegov uspeh ali neuspeh bo močno odvisen od sveta. Kot samoupravitelji tudi v našem notranjem družbenopolitičnem in gospodarskem življenju sprejemamo mnoge odločitve, po katerih lahko še kako vplivamo na reševanje obravnavanih vprašanj v našem ožjem okolju. O tem pa v prihodnjem sestavku, ki bo tudi zadnji.

Boris Verbič

Presežek kruha (foto: Joco Znidaršič)

Biološke pomanjkljivosti naše mize

Naravna prehrana — redkost

Človekov jedilnik je zelo reven in enoličen

Prehrana je kot nujni regulator prometa in preobrazbe materije in energije, tako značilnih za življenje in dejavnost človeka, primarni, bistveni in prevladujoči dejavnik za normalno rast in razvoj, za zdravje, odpornost proti boleznim in delovno sposobnost prebivalstva — torej tudi pogoj za uresničevanje največjih individualnih in družbenih vrednot v človeški skupnosti.

Izredno pomembno je zagotoviti raznovrstnost in visokokakovostna živila v zadostnih količinah, torej pravilno prehrano, brez katere si omejenih vrednot in blaginje ni mogoče zamisliti. Zato je povsem razumljivo, da si vse človeške skupnosti organizirano prizadevajo za tak cilj in da pri takih prizadevanjih bolj ali manj uspešno črpaajo izsledke znanosti in tehnike ter da gredo v ta namene ustrezne vsote denarja — da bi proizvedli dovolj živil ustreznih kakovosti.

Zakaj je hrana slaba

Prvobitna težnja, da bi se povečala proizvodnja živil v skladu s čedalje večjimi potrebami človeštva in da bi se pri tem izboljšala njihova kakovost, je rodila veličanski uspeh. Hkrati pa je to povzročilo oddaljevanje od tistih nujno potrebnih značilnosti, s katerimi je bilo človeku lahko uporabljati med svojo biološko evolucijo — ta je trajala približno petnajst milijonov let — in med večjim delom kulturne evolucije (več kot 80.000 let). Sele v današnjem času na podlagi bolj temeljitih raziskav, pri katerih so uporabili nove znanstvene metode in tehniko, odkrivajo, da so pri tako množično uporabljeni človeški prehrani večje ali manjše biološke pomanjkljivosti. Te pomanjkljivosti so v glavnem v tem, da hrana ne daje vsega tistega, kar je nujno potrebno za zadovoljevanje človekovih osnovnih fizioloških potreb. To pomeni, da so živila, ki jih danes človek uživa, biološko bolj ali manj neustrezna, predvsem zato, ker človeškega organizma ne dajejo tistega, kar potrebuje, pa tudi zaradi tega, ker vsebujejo še snovi, ki jih ne potrebujejo in so mu celo škodljive (rezidui, os-

tanki pesticidi, sredstev za zaščito pred boleznimi in škodljivci in za zatiranje plevela, aditivi, dodatki hrane, ki jo proizvajajo industrijsko, najrazličnejši zastrupiljevalci, mikroorganizmi, prah, dim in saje, avtomobilski izpušni plini, radioaktivni nuklidi in drugo).

V današnjem času je naravna prehrana redkost. Takšna hrana so ribe, divjačina, med, večina mleko in mlečni izdelki ter gozdni sadeži.

Poglaviti vzroki pomanjkljivosti

Vzroki bioloških pomanjkljivosti živil — skoraj vedno gre za posledice človekovih dejanj in znanstveno-tehnoloških izsledkov ter dosežkov — so številni in najrazličnejši. Poglaviti vzroki so:

— Domestikacija in kržanje ter izboljševanje sort v rastlinstvu in živalstvu, s čimer so ustvarili in še vedno s čedalje večjim uspehom ustvarjajo nove vrste, v rastlinstvu na desetine novih sort in v živalstvu na desetine novih pasm, bistveno drugačnih od nekdanjih divjih prednikov — starost po proizvodnosti in nekaterih merilih kakovosti pa tudi po kemični sestavi proizvodov — a v negativnem pomenu. Vse to je bolj ali manj v hudem nasprotju s potrebami človekovega organizma; ta se, če ga ne zadovoljujemo v zadostni meri, ne more izogniti negativnim in pozneje celo katastrofalnim posledicam. Vse to že kažejo ali vsaj napovedujejo bolezni civilizacije modernega človeka. Na kratko povedano, današnja prehrana, katere viri so po različnosti vrst izredno bogati, kulture, rastlinske in živalske, ki jih je ustvaril človek, ne vsebuje dovolj tistega, kar človeški organizem nujno potrebuje, da bi lahko zadovoljeval svoje fiziološke potrebe (vitamini, mikroelementi, encimi in podobno), ali pa jih ne vsebuje v ustreznem razmerju in zadostnih količinah, in to prav zaradi plemenitenja sort, ki je povsem napačno.

— Intenzivna proizvodnja živil, pri čemer v obilici uporabljajo umetna gnojila — azotna gnojila so na primer neprimerna, ker zastrupljajo ozračje in vodo; tako dosega velik pridelek, hkrati pa se zmanjšuje biološka vrednost hrane, sorazmerno s stopnjo intenzivnosti.

— Uporabljanje sodobne tehnologije v proizvodnji živil, za katero je značilno pretirano in večkrat ponovljeno rafiniranje, kot na primer pri proizvodnji sladkorja, saharoze, olja, medu in moke (bele), pri čemer se uničujejo vitamini B, kalcij in magnezij.

— Uporaba pesticidov za zaščito rastlinstva — pesticidi so za človeka večinoma zelo strupeni, lahko pa slabo vplivajo tudi na bodoločne rodove (poškodujejo dedne zasnove, genotip človeka). Ostanke pesticidov najpogosteje zasledimo na sadju in zelenjavi. Nekatere vrste prek rastlinskega sveta pridejo v izdelke živalskega izvora, zlasti mesne, predvsem domačih živali (na primer DDT).

Čedalje več »boleznih civilizacij«

— Uporaba čedalje več različnih dodatkov v živilski industriji (že več kot 2000 jih je) in hormonov ter antibiotikov pri živalih in perutninarstvu, ki imajo lahko dolgotrajne neugodne posledice za zdravje in obično zmanjšajo obrambno sposobnost organizma ter slabo vplivajo tudi na vitalnost človekovega potomstva.

— Zunanje onesnaženje — prek ozračja, hidrosfere in pedosfere — gre za mikrobiološko, kemično in fizično zastrupljanje (s prahom, dimom, izpušnimi plini, radioaktivnimi nuklidi in podobnim).

— Nepravilna priprava nekaterih vrst hrane (neustrezno čiščenje, kuhanje, pečenje in podobno).

Koliko se je sodobni človek s tako vrsto hrane oddaljil od narave, oziroma od tistega, kar najbolj ustreza njegovim fiziološkim potrebam, zgovorno kaže tudi način prehrane opice makakus, ki se redno hrani s 119 vrstami rastlinja v naravi in več vrstami različnih insektov. V taki prehravi je človekov jedilnik hudo reven in enoličen.

Kot so arterioskleroza, rak, nevroze, bolezni kardiovaskularnega sistema, zob, prebavil in podobne, ne bo mogoče izogniti. Mnenja so, da bo vse to vodilo, če procesa ne bomo zaustavili ali vsaj precej omilili, v pravo katastrofo.

Na take posledice jasno kažejo tudi nezadovoljive zdravstvene razmere prebivalstva v tehnično najbolj razvitih državah, katerega biološka vitalnost se je s tem nedvomno zmanjšala (o čemer lahko sklepamo, če zasledujemo daljnosežne neugodne posledice v prihodnosti).

V takšnem položaju je najbolj pomembno poiskati izhod iz slepe ulice glede živil in prehrane. Znanosti in tehnologiji se zastavlja zelo zapletena in težavna naloga, da bi biološke pomanjkljivosti živil odpravili ali vsaj precej ublažili. Ta naloga je zapletena predvsem zaradi tega, ker se nekaterim bistvenim dejavnikom pri tem, da bi zagotovili visok pridelek (umetna gnojila, nove sorte in pasme, namakanje, zaščita s pesticidi in raznimi medicamenti), ni mogoče izogniti, sicer bi tvegali, da bo prišlo do lakote, bolj strašne, kot je bila kdaj doslej. Pri vsem tem pa je treba tveganje pri nadaljnjem množičnem zauživanju hrane z biološkimi pomanjkljivostmi zmanjševati, kar bi na današnji stopnji znanosti lahko uresničili: z novimi nalogami in smerni pri plemenitju raznih vrst, rastlinskih in živalskih, pri tem pa naj bi se posebej upoštevali kemično sestavo živil; z biološkimi ukrepi za boj in zagotovitev plodnosti zemlje, z odkrivanjem boljših, nenevarnih aditivov in z opuščanjem škodljivih, z uvajanjem tehnologije brez pretirane ali brez vsakega rafiniranja; s uporabo naravnih virov sladkorja, kot so med, drobno gozdno jagodičevje, z uporabo divjadi in rib v prehrani in z bolj ekstenzivno proizvodnjo mesa in mleka; z izpolnjevanjem kulinarstva, da bi se ohranila biološka vrednost živil, in podobno.

Iz vseh navedenih dejstev je jasno razvidno, da se pred nami zastavlja novi problem, kako zagotoviti hrano, ne le v zadostnih količinah in neoporečno v higienskem pogledu, temveč tudi zadovoljive biološke vrednosti — v skladu z nespremenljivimi fiziološkimi potrebami človeka, nastalimi v časih, ko je še užival zgolj naravno hrano, tisto, kar mu je narava bolj ali manj radodarno dajala.

prof. dr. Dušan Stanković

Potiskanje proti zadnjemu mestu

Razdrobljeno delo

Slovenska strojna industrija v luči samoupravljanja

Slovenska strojna industrija zdaj zaposluje približno 12.000 delavcev in ustvarja 5 odstotkov narodnega dohodka SRS oziroma 25 odstotkov dohodka kovinske industrije SRS. Gospodarstveniki predvidevajo stopnjo rasti 6 odst., dejansko dosežena pa je 3 odst. V okviru jugoslovanske strojne industrije pa ugotavljajo celo nazadovanje slovenskega deleža.

V dnevnem časopisju pogosto bemo zelo skope novice, da je ta ali ona tovarna v težavah, pa tudi o izgubah, ki jih prigosporajo. Za tako stanje krivijo posamezni pisar raziskovalne ustanove, neučinkovito inovacijsko politiko, pomanjkanje kadrov, slabo tehnologijo, gospodarjenje v posameznih podjetjih in podobno.

Vemo za velika prizadevanja, da bi našteje pomanjkljivosti odpravili in naredili bistven premik v razvoju. Ta ugotovitve velja posebej za razvojno in raziskovalno delo ter uvajanje nove tehnologije. Toda vsa ta prizadevanja za zdaj ne kažejo večjega uspeha in niso dala zaželenega napredka. Torej morajo biti poleg navedenih vzrokov — počasne rasti in gospodarskih težav — še drugi, pomembnejši. Bistven dejavnik, ki vpliva na uspešnost strojne industrije, je prav gotovo uskladenost programa med posameznimi podjetji, uskladenost z razvojnimi programom slovenskega gospodarstva in uskladenost z izobraževalno raziskovalnimi ustanovami. Brez upoštevanja tega se mi zdi vsa druga prizadevanja tako, kakor če bi popravljali izračun kake naprave, ne da bi pri tem popravili osnovne parametre.

Uskladenost programov strojnih tovarn

Uspešnost družbe in njenega dela je odvisna od njene organiziranosti. Pa pogledamo organiziranost naše strojne industrije. Od 12.000 zaposlenih v strojogradnji jih prek 65 odstotkov dela v treh večjih tovarnah: to so Litostroj v Ljubljani, Metalna v Mariboru in Strojne tovarne v Trbovljah. Preostalih 35 odstotkov je zaposlenih v manjših obratih širom po Sloveniji.

Precej podrobno sliko o strojni industriji dobimo, če pogledamo uskladenost programov samo teh treh tovarn. Menim, da ne pretiravam, če rečem, da je vsaka zase popolnoma avtonomna s svojim programom in hoče biti neodvisna od drugih. V vsaki od teh tovarn (in tudi v drugih) sami izdelujejo vse, kar potrebujejo. Se več, če je treba ali ne, na licitacijah zbijajo ceno druga drugo pod lastno ceno proizvodov. Vsem primanjkuje strokovnega kadra in nobena dosej ni sprejela v proizvodnji niti lastne standardizacije, kaj šele, da bi se dogovorile za skupne tovarniške standarde. Čeprav vemo, da je napredek v specializaciji proizvodnje, se o razdelitvi področij ne znamo domeniti.

Spriču takega stanja se torej ne čudimo, da ni zaželenega napredka. Pri tako razdrobljenem delu 12.000 zaposlenih v strojni industriji ne pomeni tiste sile, ki bi jo lahko. Če hočemo to stanje izboljšati, menim, da se mora slovenska strojna industrija združiti po zgledu slovenskih železarn, poistiševne industrije in drugih, kjer si razdelijo delo posameznih podjetij in ta specializirajo svoje proizvode. Kakšni so uspehi združevanja sil in delitve dela po usposobljenosti, kažejo prizadevanja podobnih industrijskih panog v sosednjih republikah. Ti uspehi so tolikšni, da potiskajo nekdanje uspešno slovensko strojno industrijo proti zadnjemu mestu. To je tudi razlog, da delež naše strojne industrije absolutno in relativno upada.

Če že govorimo o združevanju strojne industrije, moramo najprej preveriti možnosti združevanja naših največjih podjetij, Litostroja in Metalne. Za to združitev obstajajo realne možnosti in o tem se govori že več kot desetletje, vendar brez uspeha. Na splošno, ugotovimo lahko, da se obe podjetji vsako zase trudita z novimi proizvodnimi programi, da opuščata dosežani program dela in pri tem zapravljata dragocene izkušnje, ki sta si jih pridobili z minulim delom. V vsakem gospodarstvu je smotno, da njegovo zgradbo dograjujemo ne pa da nenehno spreminjamo svoj program.

Pri vsakem novem proizvodu ali proizvodnem programu je treba plačati davek za razvoj in pri pogostih menjavi programa je cena zelo velika. Ko človek opazuje to neodločnost in tavanje v slepi ulici, se nehoti vprašati, čigavi interesi se skrivajo za tem. Gotovo to ni v prid slovenskemu go-

spodarstvu, še manj v korist posameznih podjetij. Vse dosedanje razprave o tem so potekale med vodilnimi uslužbenci, prav gotovo pa bi morali odločati o tem celotni kolektivi. Zato bi bilo koristno, da bi o skupnem delu in razvojnem programu razpravljali celotni kolektivi. Nova ustava je porok vsakemu delavcu za njegovo neodvisnost. Pri pravilnem samoupravljanju in dogovarjanju ne more biti bojzani, da bi bil kdo komu podrejen. Jasno mora biti le, da smo drug od drugega odvisni, da je organizirana skupnost močnejša in uspešnejša. Zato je neuteemeljena bojazen, da bi postala kaka gospodarska organizacija podrejena drugi, nepravilno je vedenje nekaterih, da so rešitelji drugih, in nedopustno je nesmiselno licitiranje na škodo skupnosti. Namen razprav in združevanja podjetij strojogradnje mora biti le iskanje možnosti za racionalno uporabo proizvodnih zmogljivosti in znanja, ki ga že imamo. Prepričan sem, da je večji razvoj slovenske strojne industrije možen samo v združevanju, pot do tega pelje le prek samoupravnega dogovarjanja. Ni pretirana trditve, da more dobro organizirana slovenska strojogradnja bistveno pripomoči k rasti slovenskega gospodarstva.

Uskladenost strojne industrije s slovenskim gospodarstvom

Skoraj neverjetno se sliši, da strojogradnja, torej tista panoga strojništva, ki je temelj industrije in razvoja civilizacije, nima dela. Pa vendar je pri nas tako. K takemu stanju je gotovo pripeljal tudi negativen odnos mnogih investitorjev do domače industrije. Veliko naprav je bilo zadnja leta uvoženih a bi jih bilo lahko naredili doma. In še vedno jih naročajo pri tujih tvrdkah. Najbolj žalostno pri tem pa je, da zelo pogosto te uvožene naprave projektirajo naši strokovnjaki, zaposleni v tujih podjetjih.

To pomeni, da ni krivo nezanimanje, če takih naprav ne izdelujemo doma, temveč so razlogi druge. O tem sem se pogovarjal z nekaterimi našimi inženirji, ki delajo v Nemčiji in se ne morejo načuditi, kakšne prepreke naprave naši naročajo zunaj za drage denarje. Zelo pogosto se sliši, da se marsikaj ne izplača delati doma. Ved-

dar pri tem pozabljamo, da se lahko učimo in napredujemo samo ob konkretnih delih, čeprav brez velikega zaslužka. Samo z delom se lahko razvijamo. Ni moč pričakovati inovacij brez konkretnih nalog.

Zelo pogosto utemeljujejo nakup opreme, ki bi jo lahko naredili doma, s tem, da potrebuje domača industrija preveč časa za dobavo. Res je, da je naša industrija šibka in potrebuje v primerjavi z velikimi tujimi podjetji daljši čas za izdelavo. Toda če želimo zaščititi domačo industrijo, je treba potrebne naprave natančneje načrtovati in na daljša obdobja. Naj za primer navedem žičnice. Pred leti so banke odobravale posojilo, včasih šele maja, pod pogojem, da mora biti naprava narejena že do jeseni istega leta. Takim zahtevam domača industrija pač ni mogla ugoditi, če pa bi sredstva načrtovali leto dni vnaprej, bi lahko žičnico zagotovo naredili doma. To pomeni, da bi lahko domačo industrijo veliko bolj zaposlili, če bi naložbe pravilno načrtovali, če bi si banke dovolj prizadevale in če bi bilo vse to časovno uskladenost.

Naj naštejemo nekaj velikih nalog, ki jih posamezne panoge v Sloveniji načrtujejo in pri katerih bi lahko bil delež domače industrije večji. Med velikimi načrti je cestno omrežje. V ta namen bodo potrebovali veliko mehanizacije in velik del bi je lahko izdelali doma. Morali bi le uskladiti program in se kmalu dogovoriti. Pred nami je velika naloga v gradbeništvu, kjer delo samo kliče po mehanizaciji, poleg tega pa zelo primanjkuje gradbenih pripomočkov. Kljub temu pa k delu na tem področju nista pritegnili ne strojna industrija ne raziskovalno-razvojna dejavnost, čeprav bi lahko z ustreznimi mehanizacijami občutno pocenili stanovanjsko gradnjo.

O tem veliko razpravljajo, toda brez konkretnih načrtov. Veliko govorijo o »zelenem programu« v kmetijstvu, ki potrebuje močno mehanizacijo. Večji del je uvozimo mimo domačih zmogljivosti. Podobno je tudi v lesni industriji. Investicije v železnih in drugi bazični industriji so zelo visoke, naročila pa dobe ponavadi tuji dobavitelji, čeprav bi lahko v daljšem razdobju velik del opreme izdelala domača industrija. Tudi v teh primerih gre za pravočasno in dolgoročno načrtovanje, seveda pa s tem niso izčrpane vse možnosti za domačo strojno industrijo.

Problem, ki je za domačo industrijo izredno boleč, je nabava materiala; zelo dolgi dobavni roki se bolj krnijo proizvodne sposobnosti. Prav tako razni uvozni predpisi. Skoraj vsaka tovarna ima svojo nabavno službo in svojo zalogo materiala na katero so vezana velika finančna sredstva. Niso redki primeri, ko ne morejo dokončati strojne naprave, ker manjka kak del, npr. ležaj, tesnilo ipd. Menim, da bi bilo v Sloveniji mogoče organizirati ustrezno in učinkovito skupno nabavno službo s posebnimi pooblastili za uvoz. Ta služba bi morala skrbeti za nakupovanje in varovanje najprej domače proizvajalce, česar pa doma ne bi bilo mogoče dobiti, bi dobavljala iz tujine; vrh tega bi morala imeti prek računalnika pregled nad vso domačo proizvodnjo in zalogami. Sedanja trgovina tej nalogi ni kos, problem bi morali reševati v sklopu slovenske strojne industrije.

Iz navedenega izhaja, da ni povežave v razvoju posameznih gospodarskih panog in da te niso uskladenost s strojno industrijo. Menim, da bi morali pri vsakem načrtovanju posameznih panog natančno določiti delež domače strojne industrije. Pri takem načrtovanju bi se natanko vedelo, katere objekte in naprave bomo gradili doma; temu ustrezno bi potem zagotovili zmogljivosti in denar.

Zelo pogosto naletimo na nezanesljivo poslovanje in slabe izdelke domačih tovarn. To je vsekakor razlog za nezaupanje pa tudi za marsikak nakup v tujini. V prihodnje bo treba tem vprašanjem posvetiti več pozornosti in napake odpraviti. Prav gotovo bomo tudi te naloge lažje izpolnjevali v združenem podjetju z večjo finančno močjo in z bolj organiziranimi tehničnimi službami.

Vloga univerze in ustreznih fakultet

Pogostni so očitki, da so univerza ali posamezne fakultete odmaknjene od dogajanja v gospodarstvu. Če pogledamo nekoliko nazaj lahko vsaj za strojno industrijo ugotovimo, da je velik del univerzitetnih učiteljev bistveno pripomogel k njenemu razvoju. Če sedaj v industriji čutijo, da je delež univerzitetnih ustanov v gospodarstvu premajhen, lahko trdimo, da je

kriva tudi industrija. Če gre za raziskovalne naloge, ki naj bi jih opravljale univerzitetne ustanove, potem je treba te naloge najprej formulirati. In prav tu naletimo na težave; v industriji namreč pogosto nimajo kadrov, ki bi znali problem, ki ga je treba raziskovati, ločiti od množice drugih problemov.

Po svetu je navada, pa tudi pri nas je dokaj dobro uvedena praksa, da nove kadre vzgajajo po konkretnih nalogah. To načelo zajemajo vse razprave, ki zadevajo visoko šolstvo. Razloček je le ta, da pri nas primanjkuje obdelane problematike iz industrije. Zelo pogosto zadenemo tudi ob oddolnina stališča industrije pri odpiranju vodilnih mest, kjer je potrebna najvišja strokovna izobrazba. To zavira povezovanje med industrijo in univerzo. Tudi na tem področju se bo moralo še marsikaj spremeniti.

Vsi pa se strinjajo s trditvijo, da morejo univerzitetne ustanove gospodarstvu bistveno pomagati, toda le, če je delo in če so programi pravilno uskladeni. Zato bi morali imeti pred seboj najprej program slovenske strojne industrije, šele potem bi lahko fakultete poprijele za delo. Pri takem sistemu bi se na fakultetah lahko lotili najpotrebnejših raziskovalnih nalog. Fakultetni delavci se uspešneje vključujejo v dolgoročen program raziskovalnega dela, ki ga pa slovenska razdrobljena strojna industrija nima. Veliko težje bi se maloštevilni fakultetni delavci lotili operativnih nalog s kratkimi roki.

Sklep

Nova ustava, ki poudarja samopravno dogovarjanje, nam sama daje rešitev nakazane problematike. Iz opisane lahko vidimo, da posamezna podjetja niso popolnoma neodvisna, da je od njihovega dela odvisna še vrsta drugih področij in da se je treba dogovarjati v širšem krogu. Podjetja morajo najprej med seboj uskladiti program, v tem morajo biti vključene raziskovalno-izobraževalna dejavnost, trgovina in banke. Le tako bomo lahko naš standard in moč gospodarstva bistveno izboljšali in pripomogli k stabilizaciji.

Prof. dr. ing. Jože Hlebanja

Brezhiben sistem, ki varuje življenje in obnavlja potrebne snovi, je pogoj za daljše bivanje na vesoljski postaji in za večletne odprave na druge planete, kajti človek trenutno še ne premore niti vesoljske ladje niti rakete, ki bi lahko iz zaloga oskrbovala večje moštvo dlje kot pol leta s potrebno hrano, vodo in kisikom.

Če vzamemo kakih 2.600 kalorij kot osnovo za prehrano odraslega človeka, pomeni, da je treba zagotoviti na dan okoli 700 gramov živil in 2.500 gramov pitne vode, k temu pa pristoje še 800 gramov kisika in 5.500 gramov vode za sanitarne potrebe. To nanese okoli 10 kilogramov na dan na posameznika. Kolikšna potrebni zalog doseže v tednu dni vesoljčev, v letu dni pa jo preseže znatno več kot 50-kratno.

Spriču tega je že voče kozmonavti-ke Konstantin Edvardovič Ciolkovski predlagal za vesoljske ladje miniaturni svet, ki bi posnemal pretok med človekom in okoljem, kakršni je na zemeljskem površju. Zaprt ekološki sistem mora upoštevati trije:

- narava naj ustvarja snovi, ki so za človeka življenjskega pomena;
- način, kako naj človek uporablja živila;
- vračanje človeških trdnih, tekočih in plinastih izločkov v življenjski krog znotraj vesoljske kabine.

O poskusu, ki pomeni skoraj že popolno uresničenje zamisli o tem »mikro svetu«, so sovjetski znanstveniki poročali na letošnjem kongresu vesoljskih raziskovalcev, ki je bil prvič v Sovjetski zvezi. Deželo gostiteljico je zastopala skoraj polovica izmed skupne 2.000 delegatov iz 30 dežel, sovjetski udeleženci so pripravili dobro tretjino vseh poročil in razprav.

Devet sodelavcev fizikalnega inštituta Kirenski v Krasnojarsku, ki sodi k sibirskemu oddelku sovjetske akademije znanosti, je poročalo o ekoloških sistemih. Med poskusom »Bios 3« so 180 dni preizkušali življenjsko-ohranitveni sistem, ki je bil zaprt do 91-odstotno, kar pomeni, da so udeleženci raziskave jemali iz zaloga komaj devet odstotkov za življenje potrebnih snovi.

Poskus je rešil vrsto problemov, ki so odločilnega pomena za bodoče vesoljske poletje:

- Čisti zrak, ki so ga dihali člani posadke, je dobival kisik izključno iz fotosinteze višjih rastlin in enoceličnih alg, ki so izdihali ogljikov dioksida ponovno spreminjale v kisik in ogljikove hidrate. Sončne žarke so pri tem nadomeščale velike ksenonske luči.
- Čista voda, ki so jo udeleženci poskusa pili in se z njo umivali, je prihajala izključno iz regeneracijskega procesa, ki je zajel seč, znoj in izhla-

pine v ozračju kabine. Pri vseh prejšnjih poskusih sta fotosinteza in regeneracija le delno zadovoljevali potrebe po kisiku in vodi.

Večino okusnih jedi so si člani posadke pripravljali iz žit in zelenjave, ki so jo gojili v rastlinjakih.

Posadka je od znotraj usmerjala vse tehnološke procese. Pri prejšnjih poskusih je bil človek sestavni del sistema, tokrat pa je bil središče vsega.

V »Biosu 3«

Naprava »Bios 3«, ki so jo v azerbajdžanski prestolnici prikazali v besedi in sliki, obsega varjen blok iz nerjavečega jekla, dolg 14, širok devet in visok 2,5 metra. Tloris s 126 kvadratnimi metri površinsko ustreza družinski hiši, prostornina 315 kubičnih metrov pa približno ameriški vesoljski

postaji »Skylab«. Naprava ima štiri oddelke, ki jih ločujejo neprodušno zapirajoča vrata, povezujejo pa napeljavne za menjavo snovi. Vsak prostor ima zasilni izhod, ki se da odpreti brez pomoči od zunaj. Sestavni deli »Biosa 3«:

- rastlinjak za žito (fitotron I), in sicer za kratkostežno pšenico sorte 232;
- rastlinjak (fitotron II) za povrtnine devetih sort: za rdečo peso, kore-

nje, koper, krmilno peso, zeleno, redkev, čebulo, kumare in kislico;

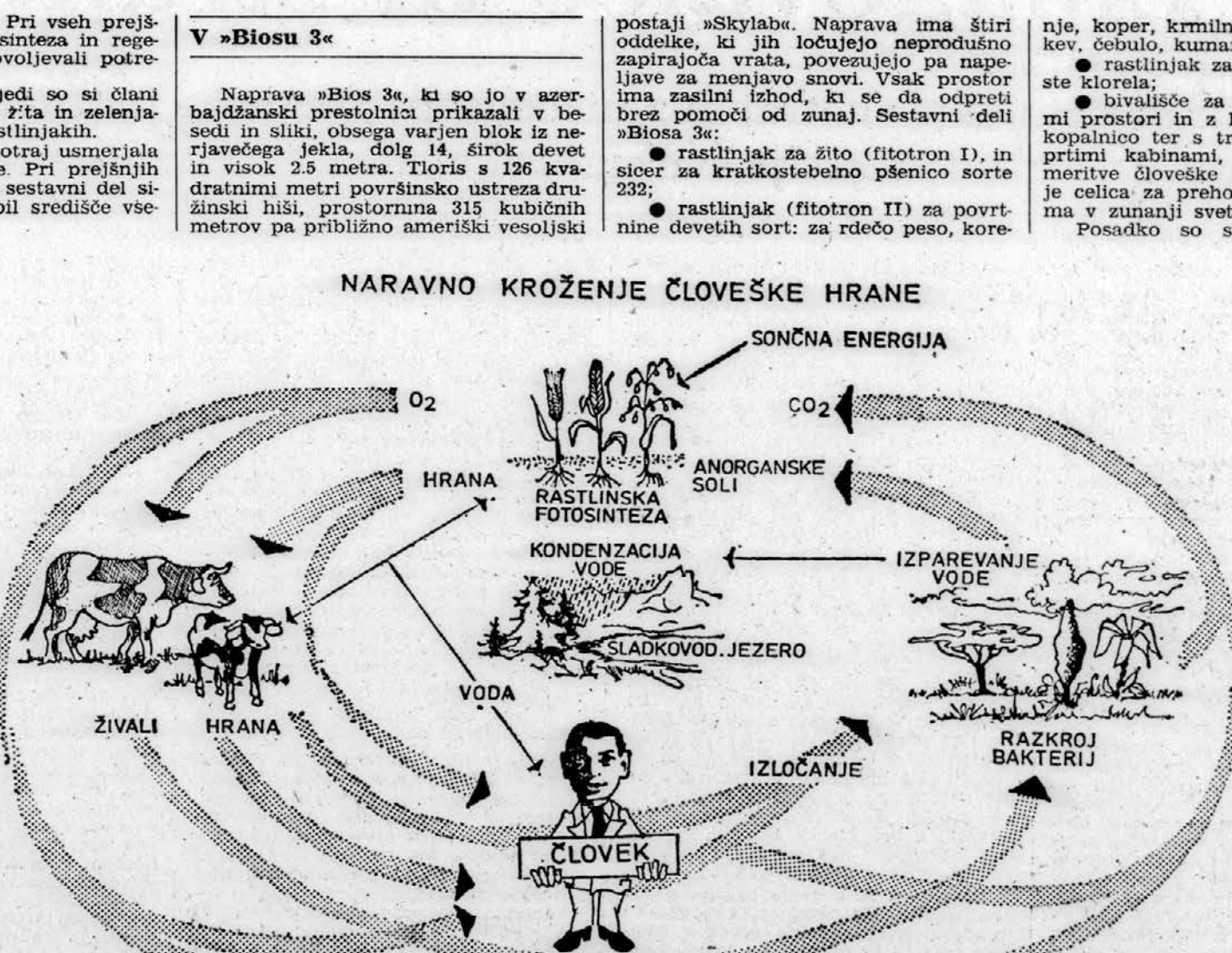
- rastlinjak za enocelične alge vrste klorela;
- bivališče za posadko z delovnimi prostori in z ležišči, s kuhinjo in kopalnico ter s tremi neprodušno zaprtimi kabinami, katerih ena je za meritve človeške presnove, druga pa je celica za prehod iz zaprtega sistema zunanji svet.

Posadko so sestavljali zdravnik,

S kongresa vesoljskih raziskovalcev

Šest mesecev samopreskrbe

Presenetljiv ekološki poskus

tehnolog, kemik in agronom. En sam član se je zadrževal v napravi vseh šest, drugi trije pa v skladu z naloga mi po štiri mesece.

Poskus, ki ga je vodil profesor dr. Gitenlon, se je delil na tri obdobja po dva meseca:

• V prvem obdobju so višje rastline v obeh fitotronih dajale kisik ter predelovale trdne in tekoče izločke. Za hrano sta bila pšenica in kruh in zelenjava, pri čemer so se člani posadke vrstili v štiridnevni ritmu koš kosci in mlatači ter mlinarji in peki. Jedilnik so dopolnjevala na mrazu sušena živila. Rastlinjak z algami je bil v tem času izključen.

• V drugem obdobju so izločili zelenjavni rastlinjak in priključili tiste ga z algami. Tekoči izločki so šli za gojitve alg, trdni so se posušeni vračali v življenjski krog.

• Tretje obdobje se je razlikovalo od drugega le po tem, da je žitni rastlinjak nadomestil zelenjavnega.

Gospodarska koristnost

Raziskovalci so dosegli pomembne rezultate. Fitotrona višjih rastlin sta dajala dnevno po tisoč litrov kisika, enocelične alge pa celo do 2000 litrov. V 65 dneh je klorela obnovila celotno atmosfero. Hrane so pridobili povprečno 624 gramov na dan oziroma 37,4 kilograma v dveh mesecih. Pri zračni temperaturi 22–25 stopinj Celzija, relativni vlažnosti 72–78 odstotkov in 0,3-odstotni koncentraciji ogljikovega dioksida je pšenica zrastle v 63 dneh, užitni del biološke gmote pa je znašal 35,1 odstotka. Rast vrtnin je bila različna: gibala se je med 15 dnevi pri kopru in zeleni ter 80 dnevi pri rdeči pesi, čebuli in korenju, užitni del pa je znašal od 100 odstotkov pri kopru do 49 odstotkov pri korenju.

Psihološki pregled kaže, da pri udeležencih poskusa ni bilo neugodnih sprememb, kar pomeni, da človek lahko živi v tem miniaturnem svetu.

Gospodarsko koristnost tega poskusa je nakazal dr. Okladnikov iz Bakaja: v Krasnojarsku pospešeno gojena pšenica sorta »Skala« daje stalne donose 100 stotov na hektar ob šestih žetvah na leto (v nasprotju s štirimi v normalnih razmerah). Samo s pospešenim razmnoževanjem semen v laboratoriju, seveda tudi pozimi, bi lahko pridobivanje novih sort skrajšali za dve do tri leta. V Norilsku onstran polarnega kroga že zrastejo v fitotronu 600 gramov težke kumare v tednu dni, in to tudi v času polarne noči. Ta uspeh biofizikov bo v bližnji prihodnosti koristil posadkam vesoljskih postaj, kasneje pa se bo uveljavil v živilski industriji, ki bo potem res upravljal svoje ime.

Horst Hoffmann

Nobenega dvoma ni več o tem, da bo človek na smučeh poletel še dlje. Veliko je tega, kar se je spreminilo v štiridesetih letih planiške zgodovine. Ponosni smo lahko na prehojeno pot in upravičeno je naš pogled v prihodnost optimističen. Nič ni bolj razumljivo od tega, da hočejo ljudje več, bolje, višje, hitreje in dlje. Tudi na smučeh. Planica jim je pri tem bila, je in bo v veliko oporo. Letošnji štirje dnevi poletov so nov dokaz za to.

So dogodki, ki človeka prevzamejo. Mednje sodijo tudi vrhunske ustvaritve in Planica s svojo velikanko in poletu je med njimi. Bil sem med desetisoci, ki so tudi tokrat obkrožili planiško mojstrovino. Gledal sem in poslušal. Oboje me je napolnilo s številnimi pisanimi vtisi. Preveč jih je za »na papira«. Izbral sem le nekatere najmočnejše in takšne, ki bi morda utegnili zanimati širši krog bralcev in koga med njimi tudi spodbuditi, da prime v roke pero.

Neenak boj gledalcev z žirijo

Steiner je letel 169 metrov daleč. To je doslej uspelo le (lani v Obersdorfu) Wospiwu. Planica si je tako znova povrnila primat. Začel sem z rekordom in to ne po naključju. Tudi velika večina obiskovalcev je najbrž imela večkrat na ustih besedo rekord. Pa ne gre samo za rekord, izredno zanimivo so vse »známke«, ki presežejo 140 metrov. Bržčas ljudje tod nekje vidimo mejo, ko se skoki dokončno spremenijo v nadvse atraktivne polete.

Gledalci so bili ves čas (še posebej v soboto) neenak boj z žirijo in delegatom mednarodne smučarske zveze. Prvi so si želeli predvsem poletov pa tudi rekord, drugi pa so se nesporno pretogo držali predpisov in celo več — odločali so se strožje. Epilog je znan, velika tekma je za nami. Steiner v precejšnji skromni konkurenci (termin očitno ni bil dovolj srečno izbran, ker je sovpadal z velikim tekmovalcem v CSSR) ni imel doraslega tekmeča, poletov je bilo relativno malo in ostalo je pri petkovem izenačenju rekordnega poleta.

Ob vsem tem ne kaže spregledati dejstva, da je bila Planica 1974 le bitka v boju za »domovinsko« pravico poletov, za možnosti, ki omogočajo uresničevati človeku nenehno prizadevanje — leteti, leteti dlje, leteti danes dlje, kot včeraj in jutri dlje, kot danes. V tem boju ima Planica pomembno mesto pa tudi brez izkušnji ni, saj se ne morem znebiti občutka, da se danes na nek način ponavlja obdobje najtežjih dni Planice, ko so jo pred skoraj 40 leti »preklesli« odličniki v mednarodni smučarski zvezi, kjer so vedrili in oblačili Skandinavci.

Poleti nimajo samo prijateljev. Posledica tega so mnoge bolj ali manj prikrite ovire, ki se nenazadnje kažejo v sedaj veljavni predpisi, sprejetih lani na Cipru. Nobena skrivnost tudi ni, da so se lani, po drugem, v glavnem neuspelem svetovnem prvenstvu v Obersdorfu (prvo je bilo leto prej v Planici), mnogi že odkrito odpovedali poletom. Zakaj pravzaprav vsi ti odpori v preteklosti in danes? Predolg, in še vedno nepopoln, bi bil odgovor na zastavljeno vprašanje. Neizprosno dejstvo pa je, da so vsi ti odpori vendarle konservativni in da poskušajo nemogoče — ustaviti napredek, upreti se težnji človeka po ustvarjalnosti, vrhunskih dosežkih, po navidez nedosegljivem.

Poglaviti argument tistih, ki odločajo, je varnost športnikov. Ni dvoma o tem, da smo vsi za takšne pogoje, ki omogočajo čim večjo varnost in da ni nihče pristal rekordne dirke, ne glede na ceno. Pa vendarle se s to varnostjo preveč manipulira (tako so zelo svojeglavo delali tudi gospodje v letošnji planiški žiriji), razen tega pa je zahteva po neki »absolutni« varnosti vendarle nerazumna. K nekaterim vrstam vrhunskih človeških stvaritev spada pa tudi tveganje in poletu ne sodijo ravno med najbolj nevarne podvige. Pa tudi sicer ni povsem jasno, za koga so bili planiški poleti bolj nevarni, ali za Steinerja ali za Schemla ali pa morda za mladega Dinhoferja, ki ni preskočil stotih metrov?

Zanimive in koristne so bile informacije, ki so mi jih posredovali nekateri tekmovalci, trenerji, konstruktorji letalnice brata Gorišek in naš edini svetovni rekordner Jože Slibar. Vsi pa so (z različnih zornih kotov) v meni krepili prepričanje, da bo človek na smučeh letel še dlje. Upam, da bo do leta 2000 možen polet, dolg 200 metrov (vesel bi bil, če bi bilo to v Planici), skrajnih meja (človeških in »tehničnih« zmogljivosti) pa danes še sploh ni mogoče videti. Smele napoved temelji na danes že spoznanem, njen dokončni »sodnik« pa bo seveda prihodnost, ki se je že začela v planiški preteklosti.

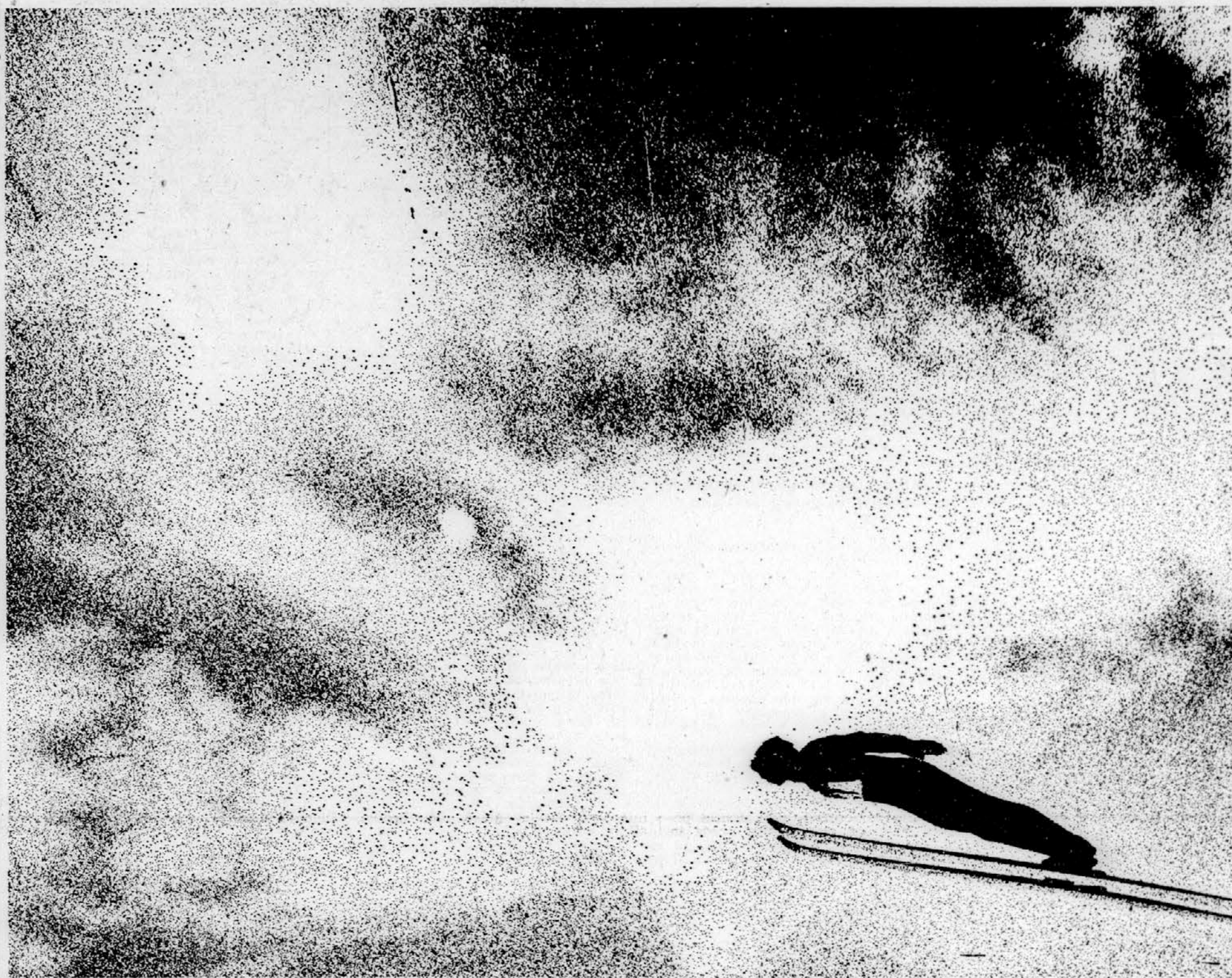
Zakaj v Planico?

Rekorden obisk na letošnji prireditvi je znova izredno prepričljivo pokazal vso magnetno privlačnost poletov pod Poncami. Zanimivi bi bili rezultati raziskave na temo v podnaslovu zastavljenega vprašanja. Teh

Monolog v planiškem amfiteatru

Kdaj 200 metrov?

Nobenega dvoma ni več, da bo človek na smučeh poletel še dlje

Soncu naproti (Foto Joco Znidaršič)

Tri srečanja z Walterjem Steinerjem

Zmagovalec in strah

„Strah tiči nekje znotraj in z ničemer ga ne moreš potlačiti“
izjavlja švicarski skakalec

Videti je kot tisti smešni vitez, ki se bo vsak hip zapodil v boj z mimi na veter. Kot nekdo, ki se bo vsak hip prelomil, ker je tako neznanost dolga. In vendar veje iz vsakega koraka, ki ga stori, iz vsakega giba, ki ga opravi z rokami, nekakšna eleganca, ki bi jo človek morda pripisal športnemu plešalcu. Je popolno nasprotje klasičnega tipa smučarskega skakalca: čoka, tehta, mišičastega, srednje ali bolj majhne rasti.

Walter Steiner vzbuja vtis, kot da je bil pravkar ušel iz charterske katedrale, se odlepi in njenega gotskega portala in se vzpenja prav nič zadahnan, enakomerno, korak za korakom, vitek dolgin, navkreber.

V Wildhausu, v kantonu St. Gallen, kjer je Walter doma, imajo Steinerjevi veliko športno trgovino. Trindvajset let je star, tretje leto za pored je zmagovalec Planice. Smuča od malega, dolgo je za domači klub tekmoval v slalomu, veleslalomu in smuku, ves čas pa je na skrivaj občudoval skakalce. Vsak prosti trenutek je izkoristil, da je smuknil od doma in si sam delal majhne skakalce. Zdaj je junak vrtoglavih dožinj. To mu priznavajo vsi. Vsi ga občudujejo. Nihče izmed skakalcev ni ljubosumen nanj, gledajo ga kot nekaj posebnega, kot takšnega individualista, ki si je bil izmislil čisto svoj stil naleta, poleta in doskoka.

»Saj bi Walter skočil tudi tristo metrov, ko bi mu zgradili dovolj veliko »sančo«, pravi Marjan Mesec. Spoštujejo ga in radi ga imajo.

Pogleda me, kot se človek zazre v koga, ki ne ve, kam bi ga dal. Čez hip se spomni, se nasmehne in mi seže v roko. Zamolji v ljudnostno frazo in se spet potopi v svojo osamljenost.

Stopim z njim na žičnico. Molčim. Čakam, da bo sam kaj povedal. Zagledam se v njegov obraz, poln modric in bušk. Zahrbno so bile čakale nanj pri sosedeminsedemdesetih metrih. (Takrat, ko je skočil v podena, kot je dejal Mesec.) »Ste slišali, kako so žvižgali, se mu nenadoma razveže jezik, »lako me je razjezilo, da sem se sezul. Ne morem verjeti, da ne razumejo. Tu ne gre za vztrajnost. Ne gre niti toliko za veliko športno gesto, kot je komentiral napovedovalec. Gre preprosto za strah.« Vame upre pogled, poln melanholije, ki ga ne zapusti niti tedaj, ko je najboljšje volje. »Strah me je. Nočem tvegati. Če se odločim, da startam z nižjega nalo, kot drugi, menda že vem, kaj delam. Strah tiči nekje znotraj in z ničemer ga ne moreš potlačiti.«

Spomnim se svojega prvega srečanja z njim. Pa drugega. Tistega, ko je postal prvi svetovni prvak v smučskih poletih in tistega, ko je bil zmagovalec Poldovega memoriala.

Planica, 1972. Prvo svetovno prvenstvo v smučarskih poletih. Na zmagov

valni oder je stopil Walter Steiner. Srečen se je smejal, odzdravljaj navdušenec in stiskal pokal. Nekaj trenutkov pozneje so mu povedali: »Umri tam je oče.« Za hip je okamenel, umolknil, pravzaprav je dolgo molčal. Potem je prav nič spreminjen na zunaj sedel k meni. »Tako dobro se ga spominjam... ne, ne njega... njegovih besed, ko sem se odpravil z doma. Dejal mi je, da morda ni dobro, da grem. Gledal je televizijski prenos otvoritve vaše velikanke in takrat so tako hudo padali. Bal se je pač zame. Potem pa je rekel: Seveda pojdi. Saj bi tudi jaz šel, ko bi bil še mlad... Raka je imel, veste, in takšen športnik je bil! Saj on je bil pravzaprav vedno moj ideal. Bil je smučar, da jih je malo. Udeleževal se je v alpski kombinaciji, potem pa, ko je začel s trgovino, je vse skupaj pustil.«

Načela sem pogovor o njegovem rezbarskem poklicu. »Ko rezljam korenine ali oblikujem kos lesa, pozabim na vse drugo, takrat ni potrebna tista strašna koncentracija. Saj sem šele letos opravil zadnje izpite. Ne opravljam tega poklica, ni časa. Potem je nujno, da se nekako uveljavim v rezbarstvu, ime potrebujem...«

Ime pa vendar imate! »Samo tisto ime več velja v naši športni trgovini, ko ljudje izbirajo med rekviziti. Bo že kako! Rad bi najprej imel kakšno razstavo, zato pa

bo potrebno še veliko dela. Nisem še veliko naredil.«

Potegnil je iz žepa fotografije svojih izdelkov — čedni kipci iz korenin in kosov lesa — različnih oblik. In potegnil je oguljeno fotografijo, na kateri se še otrok Walter stiska k očetu skupaj z dvema sestrama...

Planica, 1973. Poldov memorial. Na zmagovalnem odru spet Walter Steiner.

»Do leta 1968, ko sem postal član švicarske reprezentance, sem skakal bolj privatno,« se je nasmehnil. »Nato sem neko leto skakal malo bolje, vendar mi je do zmage vedno manjkalo nekaj točk. Petkrat zapovrstjo sem bil drugi. Nikoli še nisem bil švicarski državni prvak. Prav tako kot oče.«

Planica, 1974. Štiridesetletnica. Žičnica se ustavi. Pomaga mi izstopiti. Komaj ga dohajam. Zato se večkrat ustavi in me počaka. Fri stopnicah, ki ga potegnejo na nalet, se poslovi. Ko se vsa zadihana ustavi ob odskočni mizi, poleti mimo mene ptica s široko razprtimi krili. Najbrž žerjav, pomislim. Gledam za njo, začne se spuščati, z dolгими krili zajema v zrak, spusti se. Prav tako kot kakšen žerjav. Walter Steiner, fant, ki pomeni v skakalnem športu nekaj izjemnega, rezbar, ki se želi uveljaviti. Melanholična gotska postava, ki bo čez nekaj trenutkov prešla kristalni pokal in se morda vrnila na portal charterske katedrale.

Barbara Goričar

rezultatov žal nimamo, zato se moramo zadovoljiti zgolj z hipotezami.

Planice s številom svojih obiskovalcev ne moremo primerjati z drugimi športnimi vrhunskimi prireditvami na Slovenskem. Tradicija igra pri tem gotovo pomembno vlogo. Pomembno je tudi, da so nam pred leti že v šoli privzgojili potrebo po Planici. Najbrž ne kaže spregledati dejstva, da prav poleti napravljajo sicer majhno Slovenijo veliko in jo postavljajo v svetovni vrh. Prav tako pa je treba priznati, da so poleti spektakel, ki ga je mogoče videti le redko in še to samo na izbranih mestih.

Letošnja prireditelj je bila lepa pa vendarle so bili gledalci (še posebej v soboto) malce prikrajšani in tako se jim Planica (pa ne po »svoji krivdi«) ni povsem oddolžila. Toda to še ni vse. Ostajajo še druga vprašanja, kot so: je mogoče ljudem razen poletov dati še kaj, je dolina pod Poncami dovolj »izrabljena«, se zgornjesavski turizem dovolj hitro kobaca iz porodnih težav in še in še? Ta in druga vprašanja bi ne smela ostati predolgo brez odgovora. Romanje v Planico, ki ga ne more ustaviti niti televizija niti ozka prometna žila ali kaj tretjega, je treba negovati, ker pomeni več kot športni praznik in spektakel. Zato je treba pravočasno razmišljati o večjih in manjših »malenkostih« in že danes misliti na jutri.

Naši skakalci

Pričakovanja, da bodo poleti vsaj omilili hudo negativno oceno našim skakalcem za letošnje sezono, so se stopila s toplim spomladanskim soncem. Bistven sestavni del »naše Planice« — vsaj soliden nastop naših — je letos izostal. Vzrokov za celotno polomijado je veliko in na tem mestu ne nameravam pisati o njih. Očitno je, da v naši reprezentanci ni bilo vse v redu. Cutili smo, da nekatere skakalce manjka tiste »prave«, velike, iskrene želje za uspehom, drugim znanja, tretjim za velikanko potrebnega poguma, četrtim kaj drugega... Tudi s potrebno disciplino, z zelenimi odnosi in z avtoriteto trenerja menda — po nekaterih izjavah — ni vse tako, kot bi moralo biti. Če je v zapisanem le pol resničnega, rezultati seveda niso mogli biti drugačni.

Bolj kot brskati po sedanjih razmerah pa me mika upreti pogled naprej. Če želimo držati korak z najboljšimi tudi pri športnikih (in ne zgolj pri objektu), moramo radikalno ukrepati. S starim načinom dela ni mogoče več dosegati večjih in velikih rezultatov.

Naj na kratko in površinsko omenim le nekatere naloge, ki so pred nami. Dograditi moramo mrežo (predvsem plastičnih) objektov, ki bodo osnova za najbolj zgodnjo in pravčasno selekcijo med tisoč otroci, ki bi radi skakali (in leteli) na smučeh. Ob teh objektih pa rabimo strokovne kadre, ki bodo kos nadvse zahtevni nalogi. Izbrance (ostalim je treba seveda omogočiti, da skačejo še naprej, če to želijo) je treba kasneje ob morebitni ponovni selekciji združiti v smučarskih razredih in jim zagotoviti kvaliteto strokovno vodstvo in celoleten sistem vzgoje, izobraževanja in strokovnega izpopolnjevanja za izbrano športno panogo, v tem primeru — za smučarske skoke. K temu bi lahko še marsikaj dodali, od zdravstvenega nadzora do raziskovalne dejavnosti in timskega dela z najboljšimi. Za vse to je potreben seveda tudi velik denar. A gre za smotno naložbo, če seveda hočemo resnično vrhunske mojstre. Približno tako delajo v Nemški demokratični republiki in njihovi rezultati so znani. Jasno pa je, da bi bilo treba na uspehe nekaj let počakati, do takrat pa bi najbrž kazalo ukvarjati se s tistimi, predvsem mlajšimi, ki danes že skačejo in imajo pogoje vsaj za solidne rezultate, čeprav so bili »izbrani« skorajda povsem naključno.

Prizadevni organizatorji

Se nekaj je, kar je napravilo nam izreden vtis. To so organizatorji tekmovanja, združeni v planškem komiteju in ob njem. Preveč jih je, da bi jih naštevale, čeprav bi bilo prav, da bi kdaj imeli priložnost videti vse sezname in spoznati vse te ljudi. Z veliko prireditelji je veliko dela. Tako je tudi s Planico. Ni me navdušilo le dobro opravljeno delo, ker je to kar nekaj normalno pričakovati od tako dobro utečenega »stroja« z veliko dolgoletnih izkušenj. Tisto najlepše je neizmerna predanost, ki jo čutijo vsi skupaj in vsak zase do svojega in skupnega dela. Najbrž je treba dodati še to, da praktično vsi in v celoti delajo popolnoma amatersko, kar daje njihovim prizadevanjem samo še nove pozitivne razsežnosti.

Gotovo so motivi, ki usmerjajo te ljudi v to delo in jih pri tem združujejo, različni in številni. Toda eno je bržčas vendarle skupno vsem. To je velika ljubezen do športa ter do smučanja, do skokov — poletov in do Planice še posebej.

To ni hvalnica in ne opravičilo za pomanjkljivosti, ki so se organizatorjem navkljub vsem prizadevanjem vendarle vtihotapile v veliko delo. Je le opozorilo na vse tiste, katerih trdo delo je potrebno za uspešno organizacijo tako velike prireditve, na vse tiste, ki nikoli ne najdejo poti na odprto sceno planiškega amfiteatra, kjer bi jim morali dolgo ploskati.

Dagmar Suster

Mesecani vsak dan s spoštovanjem pozdravljajo šjor Riko. Samo v razmerju do njega polepšajo svoj provincialni, familiarno nepoliten ton v medsebojnih vsakournih srečanjih in stikih.

Šjor Riko pa jim odgovarja z nekakšno posebno, drhtečo in uglajeno zlahtnostjo. Vljudno in plaho zamrmra besede in slabotno pokima s podolgovato zaspano glavo. Skoraj neopazen trzaj mu ob tem stresu urejeno sivo bradico. A tudi črni, kot kavni zrnji drobni očesi, podobni bolnim pticam v dlakavem gnezdu, plaho zaprepeta. In takoj se spet zresnita, poduhovljeni od nenavadnega miru še krepke starosti. Podoben je kakemu El Grecoemu košenemu, bradatemu vitezju.

Veličastno vzravnal za svoja leta, nežnih in odmerjenih, a nekam razmajanih kretenj, zmeraj v snažni, polikani obleki s črno kravato in zlato iglo, pluje med toliko mestnimi razbitinami z dostojanstveno držo in z mirom kakšnega odsluženega kapitana na starinski jadrnici, resda z ustavljenimi stroji in s pobešenimi jadrji, vendar s staro slavo, ki kljub vsemu terja vsaj skromen del človeškega spoštovanja.

Šjor Riko nikoli ne postopa in se ne klati okrog, prav tako o njem ne bi bilo mogoče reči, da tava po mestu od vogala do vogala. Poleti si dela senco z zbledehim dežnikom iz črne svile in — se spreha. Pozimi, z usnjeno čepico na glavi, prečka ulice in odhaja po opravih.

Sprehaja se sam, s svojim lovskim psom, prepelčarjem. Ob poletnih popoldnevih hodi na sprehod gor proti starim grajskim razvalinam. Zgoraj je mirno, samotno. Cistejši zrak, malce hladen, in bolj jasen razgled. Kakor na opazovališču. Malo podremava, malo pa opazuje okolico in brska po spominih.

S Flokom se odpravi ven okoli petih. Deset, dvanajst korakov, pa ob stane, se pokrca z vrvcu po hlačah, nekajkrat tiho poživlja za psom, ki neutrudno skače iz napajašesa, razburjeno pričakuje kakšno lovsko presenečenje — pa spet naprej, v kreber, zložno, najzloznejše.

Tako sta danes oba prišla sem gor. Šjor Riko si oddahne, potegne robec iz žepa in si obriše redke kapljice potu. Potlej se umakne v hlad stare kapelice, potegne medeninate nožice iz starega lovskega trinožnika, ki ga je prinesel obešenega čez ramo, in sede. Odpre srebrno platinasto njuhalnico in z dvema prstoma ponese ščepcec tobaka pod nos. Kihnje, nato pa pritiska na zapenec žepne ure omega.

»Dve minuti prej« reče in zatleskne zlati pokrov.

Pred njim se razprostire pogled na dolino in okoliške hribe in rojstno mesto. Na koncu polja se skozi spredov vrb vije reka. Kadi se cesta, rdečijo strehe, zelenijo polja. Ob njegovi — nekdanji njegovi — Strmuši so se razkošile jabolane. Njegov beli dvorec, najtrdnjša stavba daleč naokrog, tako kakor tudi zvonik, se je zakopal globoko, najgloblje, kakor kak star hrast, in vzgaja gospodo.

Sonce umiva vse topleje. Vztrajno, vse napadalneje izteza tople, pramenaste prste. In od kdaj je že tako. A vendar, tudi sonce ima svoj začetek, pravi, in bo imelo svoj konec. Tudi njegov obstanek je krivulja, dneva in večna. Kakor prebujanje in sanje in kakor človekova smrt. Navidežni vzhodi in navidežni zahodi skozi milijone let, mežikanje, potem pa zadnji vzhod in zadnja pot, med nagrobnim krikom vesolja. Tako kakor človek, tako kakor ljudje. Krogi njegovih vzponov se nekoč končajo tako kakor krogi njegovih padcev. V vrtenju, v tirnicah naših ozvezdi. Kdo ve, kje je zdaj, kako daleč od svojega pokopališča. Mimogrede, ko smo omenili kroge. Mislim, da je zdaj v krogu svojih vzponov, da se razžarja. Kajti kakor je slišal, že od hajduških časov sem vse močnejše pripeka. Prej, prej je manj grelo, da. Prej so sneгови postojte padali in dije časa prekrivali zemljo. In pred zimo se je branilo samo človekovo telo, bilo je bolj kosmato, bolj bradato. Saj se je spominja nekdanjih gorjancev: na prsih ivje, brki pa za ped, veliko moško ped.

»Fiu, fiu, na, na Flok, vien qui, cigan!«

Prepelčar priteče, mu leže k nogam, s pokorno glavo in nemirnimi repčkom:

»Šjor, vidiš. Priden bodi.«
Šjor Riko mu gladi čelo z modrikasto roko in dlan mu drsi do vlažnega gobčka, kakor da ga želi uspati.

Potem pa muha brenčavka:

»A, a...« maha šjor.

A in jih veliko. Ne more se pritožiti. Vidiš, namesto da bi prišlo v vročino več muh, jih je manj. Kajne da jih je manj. Soba ima sicer zamreženo okno, ampak tudi v kuhinji jih je manj. Spet bo treba poprositi tovariša Ivana, da mu bo prodal ali pustil kakih deset dek diditja. Svet pripomoček. O, ko bi ga bilo na vagono in bi ga razposlali v naše vase in pospali otročiče ali okoli njihove zibelke. In okoli tistih skled. Potem pa, veliko več kot stresa on v Flokovo hišico, v tiste njihove hleve. Ubogi Flok, kako se zamaž z njeno, da bi jih zagrizel na repu, in pridružen cvili.

»Kanje, Flok? Tako tako, miško mali, počivaj!«

Spet je smrknil ščepcec zdobljenega rumenega tobaka. Dobro mu je delo.

Veliko tega tobaka ima. Z njim je napolnil bakren lonec in ga postavil v omaro, med perilo. Šjora Mara se jezi, mogoče ima prav. Potem perilo smrni — on trdi, da diši — po tobaku. Postarala se je, šjora Mara, tako kakor on. Zato lonec pred njo skrije, potem ko odide, pa ga spet postavi v omaro. Ampak zdaj ga zatlači s pižmami. Tako se je njega dni, kdaj je že to, prekal s svojo starostjo. Amalija šjora Amalija! Ee, to ti je bila lepoticasta nevestica. A tudi potem, žena. Zdalj pa, tam, počiva. Tega je že devetintrideset let. Ampak kadar se je v samih čipkah, s sivilnim beneškim šalom in sončnikom vozila v kočiji in se hladila z razkošno biserovinaso pajhalico! V kočiji z gumijastimi kolesi. Kočijo je naročil v Splitu, gumo pa na Reki. In vračala, ki ju je Amalija imela rada: eden z drobnim galopom, drugi pa bahate barve. Ničnje ju ni mogel poditi, samo Peter, oče tega

mirko božić

sprehod

Ivana. Potem ji je on, v belih jahalnih hlačah, z jahalno čepico in bičem, prijel naproti in se ponosno napihnje angležil na Sokolu, konju zapelku. Spremljal ga je angleški prepelčar Lob, pozneje pa Demon, volčjak, tisti, ki so ga kmetije utopili, nalašč. Na gornjem koncu polja je vstajala s sedeža in ga gledala, kako galopira in preskakuje jarke. Potiho je cvilila od strahu, da bo padel. Ehi! Prav kmalu nato, da, so ji lica naglo porumela. Ampak gotovo ne zaradi tistega. Kmečko deklo so redovniki poslali v Rim, Vatikanski slikarji so jo ovekovali in... Ni se več vrnila. Amalija je bila zmeraj slabega zdravja. Tudi najmanjši prepih, prežgoče sonce, nekoliko težja hrana in... že se je znašla v postelji. Ampak kako in kako zelo ga je ljubila. In tedaj, vidiš, neke noči, je utrla svečo in... zjutraj se je sklonil, da bi vzdignil knjižo pred njeno posteljo... Da spominja se, »I promessi sposi...« Amalija pa je bila že mrzla. Ne, nič si ni umišljala, slutila je torej.

Zalost je puhnila od nekoč, kakor da jo je prinesel muhast zrakni tok. Potem se je ozračje spet pomirilo in se kakor morje napolnilo z brezglasno postojnostjo. Starec zadržal solze, ki so mu privrele, in raztopilo se v očeh.

Ah! Človek nehoti oživlja preteklost, vidiš. To je edino, kar morda ni tuje. V njem se je preteklost od tislila z megljenimi pečati žalosti in s to ali ono žerjavico veselja. Ampak na srečo je take narave, da bolečine pozablja. Kajti sicer bi ga bila bolečina gleda na to, da mu sreča ni

bila dlje naklonjena, zdaj docela po-
užila. Tako pa poveže srca sreče in
komaj si naniža ogrlico skopega za-
dovoljstva, s katerim, dajmo, potrkaj-
mo na les — v miru živi. Drugo pa
si prizadevamo pozabiti. Tako človek
tudi dela. Da, zavestno pozabimo bo-
lečine in prek teh neznanstvih praznin
lastne bede razpnimo tiste redke pri-
žgane svečice srednjih doživljajev, ta-
ko da se nam bodo dozevali vsaj
kot nepretrgan niz, kajti ni sreče, ki
bi bila kratkotrajna. Naj mu v na-
grobnik izležejo samo tisto ogrlico.
A kaj, gotovo bodo napisali več. Bil
je, a je tudi zdaj, v tem revolucionar-
nem času, spoštoval človek v mestu,
poosebljen uglede, starine in nekega
posebnega, samo njemu lastnega vi-
steštva. Ampak kako? Kje si ga je
pridobil? Kje to piše? Ali si ni vsega
tega sam izmislil? Spoštovanje, uglede,
starina, viteštvo? Toda če se vse to,
četudi v razmerju do njega, zares
razodeva, ali ni bilo samopozitva-
nje? Da je zaslužil njihovo spoštova-
nje? Za življenje? Kadar je bilo tre-
ba pljunuti, je samo s koncem jezika
ovlažil ustnice. S ponižujočim razu-
mevanjem, pravzaprav s popuščanjem,
z molkom, s pritrjevanjem zagotavlja
leta in leta vse tisto občudova-
nje okrog sebe, spoštovanje pred ne-
okrnjivostjo in vrednostjo svoje ose-
be, tega starega primerka človeške
rase, let Enrika Laronda, ki je po
pretanjenosti duše in čustev tako re-
de, da bi ga bilo škoda, zares velika
škoda okrniti ali razbiti... Moj bog!
A, moj Flok, nikoli nikomur želeli
nič žalosti. Moj Flok! Draga, pleme-

nita, udomačena glava, oči krotke,
sijoče, pametne.

Starec si zavije cigareto, jo drhte
opljune in jo z vžigalnikom prižge.
Glavo v tropski čeladi nasloni na zid
cerkvice.

Prav zares, kar po vrsti sami lepi
spomini. Pred devetintridesetimi leti je
Pariz napravil žalosten vtis. Vse le-
pote so ugašale, ker so bile iskane kot
zdravilo. Na Elizajskih poljanah mu
je manjkala neka kočija, v Grand Ope-
ri pa čipkasta toaletta, »lepo izobliko-
vana na lepo izoblikovanju«. Morda —
so mu rekli — če počaka, če se dlje
zadržati, se bo Pariz odprl kot školjka
in mu bo ponudil biser. Toda zadržati
se ni hotel spreminjati. Zdel se neneh-
no živeti pod ozvezjem tistih žalost-
nih, a budnih oči, ki so ga opazovale
iz brušene steklenine velikih lestencev,
iz bleščočega trilsta plinskih svetilk,
s kapelj na listju, od povsod. Očitno pa,
človek se stresa in se nasmehe
proti ložam, iz katerih mu vzklikajo
in mahajo španske dame. Spet pogra-
bi lopato, jo zabode v zemljo... in po-
ravna na lopati, tako kakor pek ru-
hek. Strmušo, črno njivo, deset dni ora-
nja. Vrže, sredi gromskega ploskanja
in bolečega šumenja v ušesih, prav do
srca... Flok pa steče za njo... čez
njo... Lopata se mu v rokah na le-
pem spreni v brzostrelko in strelja
in luknja nebo s sekanci in sneži od
perja jerebice, ki jih Flok neke prega-
nja... in pluzi s trebulom po blatu, se
pogreva, vse globlje tone. Pes bo, jo!
utonil. Ne, to se ne sme niti v sa-
njah... Ne... to...

diganje preverja. Našel je torej kijuče
zanje in...

Glava se mu je pobešila. Najprej so
mu je nekakšni modrikasti oblaki
mekho zabojajo, ovili, v obliki prsta-
nom podobnih meglic na nebu. Zaželel
si je, da bi mu vonj po kavi zavel v
nosnice... Kava bi ga...

Vaščani, njegovi kmetje, so vejali
velikanske kupe pšenice z njegovih
polj. Potem je pristopil k podu kakor
lopatnik in pograbil leseno lopato. Na-
pel se je, zakopal z lopato. Hotel je vre-
čilo žito v veter, ki je že kadil in vrtin-
čil smeti, ampak na lopati je bilo ne-
kaj lahkega, kakor peresce. Bankovec,
tisočak. Besno ga je zagnal kvišku, po
njem pa so se razpršili srebrniki in
zlatniki, dinarji, franki, funti, kakor da
ga je veter zamenjal, zgoraj, med le-
tom. Še enkrat je zakopal z lopato in
vrpel kvišku. Zdalj se je gradasta zem-
lja usula po njem, vinar ga je začel
posipavati z njo kakor koruzno stebel-
ce. Šilovito se stresa in se nasmehe
proti ložam, iz katerih mu vzklikajo
in mahajo španske dame. Spet pogra-
bi lopato, jo zabode v zemljo... in po-
ravna na lopati, tako kakor pek ru-
hek. Strmušo, črno njivo, deset dni ora-
nja. Vrže, sredi gromskega ploskanja
in bolečega šumenja v ušesih, prav do
srca... Flok pa steče za njo... čez
njo... Lopata se mu v rokah na le-
pem spreni v brzostrelko in strelja
in luknja nebo s sekanci in sneži od
perja jerebice, ki jih Flok neke prega-
nja... in pluzi s trebulom po blatu, se
pogreva, vse globlje tone. Pes bo, jo!
utonil. Ne, to se ne sme niti v sa-
njah... Ne... to...

Nekakšna skrivnostna tiha glasba,
ki jo sliši z lasmi in s prstinimi jagodi-
cami in s kožo, nekakšno začarano
fluidno zvočje ga prijetno ščegeta v
sadovnjak, kjer leži na žimnicah pod
razkošjem razlite polne lune. Vsako
sadno drevo je balerina v srebrni no-
gavici, temno modrem skustranem
krilu, na katero so nabodene mastne
breskve kakor kartonske zvezde, život
in prsi in glavo pa je zbrisala mesečina.
Ves corps de ballet enodušno, kot
brezhibna emota, v prhutajočem vrt-
nju izvaja počasno pirueto. Fleše sado-
vnjak in nekam potuje po mesečevih
prostranstvih v nekakšni črno lakirani
kočiji, ko pa ga bolje pogledaš, drži
vsako drevo na povodeh in nitih pol-
opipljivih kot marioneto. Zbor grmov
bolečih zenic visi nad baletno sku-
pino dozorelih sadežev. Grozno. Vsta-
ne in z gnusom se hoče rešiti breskev,
ki mu padajo v naročje, on pa jih
meče in kolne... Po drevoredu se mu
na lepem bližajo tri ženske. Zakaj sto-
pajo proti njemu ravno zdaj, zakaj
prihajajo skupaj? Srednji stopi napro-
ti in ji ponudi roko, desne se sramuje,
levo pa vljudno, a hladno pozdravi.
Z breskev se naprej padajo sadovi in
ponuja jih ženskam, toda dve ga oklo-
futata, tretji pa se obraz razžalosti, oči
ji zgorijo brez solz pred njim in žens-
ka izgine. Joka v postelji, trudi se,
da bi jokal, na tihem pa ve, da je to
zgodil samopomilovanje, neka vrsta ne-
vsakdanjega uživanja.

Zdalj se spreha po polju, ne, pla-
zi se po jarkih. Letala bombardirajo
in vsi ljudje streljajo s karabinkami
in pobijajo drug drugega. Šjora Mara
maha s krvavim nožem in na tla ni
več piščancev, temveč kosmata člo-
veška glava. Jezi se nanjo, kajti koli-
kokrat ji je že rekel, naj ne začneja
klati, dokler ne bo oddel ven. Nebo
je zakrvalo, zelene horde v železu in
modri avtomati v škornjih in drme
brade z mož, topovi z grajskih razva-
lin, tanki po ulicah, zanke s trepetlik.
Na polju, samo še nekaj korakov, pa
ladja, lesena barčica proti planini v
mir. Nikoli k ladji, nikoli k vodi. Ze-
jen je, bodičevje po jarkih mu peče
vrat, stare lovske noge mu nabre-
kajo od oteklin, vodene in težke. Naj-
hujše pa je, da ve, da je starec in da
je to njegov zadnji napor, da so to
vse zbrane zaloge iz njegovega življe-
nja. In končno, omahne v ladjo. Ladja
drvi nekam, vzdiguje se iz brezdanje-
ga prepada, iz jarkov, iz morskih glo-
bin, srce pa mu nenehno pušča in tro-
si — kakor peščena ura — vsebino živ-
ljenja. In ladja, končno pristane ob
dragih svetlih obalah. Vse proslavlja,
povsod vrtinčast hrup veselih moških
in deklet. Zastavnik je, z lici, opeče-
nimi od poljubov, v kapi partizanki,
govori, kliče. Z grajske razvaline mož-
narji, topovi, zvonovi. Nad Seno, ob
palačah, nad dvornimi plesnimi dvor-
nami, nad bodiljkavimi poljskimi ja-
mami — ognjem. »Živeli, šjor Riko!«
— »Pardon, tovariš Riko...« — jih
opominja vljudno in odpušljivo. In
na lepem ga že tlačijo huda slutnja. Pu-
sti živžav, kupuje meso in hiti v sa-
dovnjak, k pasji hišici. Iščo psa, svoje-
ga lovskega Floka. Sadovnjak zija
brez sadov kakor grozne Harpijine
roke... Zunaj pa tuli množica. Stra-
hotno vplijejo in nastopajo enotno. Vsi
so siti in mase vlečejo nove obleke,
ampak slabo ukrojenje, vozijo se v av-
tomobilih, na tovornjakih, z letali, pe-
čejo zavite, jedo škombre, dišeče
škombre z majonezo, se ljubijo in ne-
kam vrtoglavijo hitijo. Vsi so prepo-
teni, ožemajo svoje srajce in se ne
boje prepiha. On pa gre na grajske
razvaline in vse razume. Kakor kak
sodnik dobrodušno sodi svojo času, ki
ga razume, ker je izcrpan od priza-
devanja, da ga ne bi razumel. In spo-
tuje zmagovalce, ker je tudi sam zma-
govelec, s časom nad sabo. In bog ne
daj, da bi vzel veliko lopato in vejal...
Samo mir naj bo. Pa četudi brez sta-
rega reda. Tega ne more nihče več
urediti, ker se samo po silah časa ureja.
Če pa bi kdo drug začel uredovati, bi
vzdignil pravo neurje. Predpisi bi tr-
gali obleke, odnašali pladnje, razbija-
li stroje, streljali... Potem bi vse pla-
nilo pokonci in se spopadlo, vzelo pu-
ške in brez vprašanja... stoji, nikar,
ljudje, samo Floka nikar. Flok ni čisto
pri sebi, mar ne vidite, kako po-
strani drži glavo in žalostno cvili. Za
božjo voljo, nikarte, greh je. Flok mi
je tovariš v starosti, v nemoči. Flok
moj dolgovnik, z belo liso na čelu, ki
me je spremljal in se vdano vlačil z
menoj po jarkih... A ne, ne poslušaj-
jo, dva merita s puškama v Floka
in...

Šjor Riko se zdrene.

»O, moj bog!«

Tropska čelada pade. Glej no, za-
spal je bil. Pogleda okrog sebe. Floka
ne vidi nikjer.

»Fiu, fiu, vien qui, Flok, Flok!«

Vzdigne se, zažvižga se enkrat in
neprickovano zasliši vpitje. Ozre se,
se prestopi. Ob vnožju razvaline, ka-
kih petdeset metrov stran pod njim,
kriči in zmerja šest žensk, ki sušijo
perilo na ograjah.

»Otroci nesrečni! Nesreče prekleto!
Sam vrag vam ne da miru. Bog daj,
da bi vam fraka očel izkopala! Uboga
žival! S kakšno višine...«

»Ne morejo gledati, kako se muči.
Čisto se je razstrelil...«

»Ubijte ga!«

»Komu bi pa dalo srce...«

Neka odločnejša, postavna ženska
vzdigne z obema rokama velik kamen
in zatisne oči.

»Pokopljimo ga.«

»Ubogi šjor Riko, ko se bo prebu-
dil...«

»In škoda je...«

Starec se je naslonil na bor. Sonce
je zahajalo. Sprehoda je bilo konec.

Nezavedoma je segel po uri, a...
roka mu je zastala. »Ubogi šjor Riko,
ko se bo prebudil?« Topo je gledal v
prazno ležišče pod stolčkom. In spet
kakšne sanje? Zlagal je svoj stolček,
vzdignil tropski klobuk in se odpravil.

Nehote je potisnil roke v žep in za-
patal vrstico s Flokovo znamko. A ni
hotel misliti nanj. Kar dopovedoval si
je, da sanja. Vse do tistega »ubogi
šjor Riko, ko se bo prebudil...« Te
ženske torej vedo, da vsako popoldne
zadremlje v hladu... On pa se je
slepil...

Počasi se je napotil dol po stezi
proti mestu.

»Dobro večer, šjor Riko!«

»Dobro večer vašim!« je odgovor-
jal vljudno in žalostno mahal z usnje-
nim vrvič.

Ilustriral France Slana

ciril ramovž

spostujte starost

Prišla je zadnja, s krvavo zarjo za-
senčena jesen. Nazizmu pojema sapa-
ni in zvija se v poslednjih kričih. Vso ob-
last imajo pri nas belogardisti. Oblast
čez smrt in življenje poštenih ljudi.

Bila je jasna noč. Na nebu svetle zvez-
de in mesec, čez katerega vozijo drobni
oblaki. Psi po vsem Posavju pa tu-
lijo in se zaglanjajo v verige. Nazna-
njajo nočne raje.

Ob štirih zjutraj so smrkvoci v tujih
uniformah zbijali pri Turkovih. Odpe-
ljali so mambo in doma pustili tri ne-
boglence punčke: šestletno Sonjo, leto
in pol starejšo Maro in devet let staro
Ireno. Kdo naj sedaj pazi nanje, kdo
naj jim kuha in kdo naj jih brani pred
strahom. Očeta je še dolgo v Dachau,
one pa so ostale same, oškušljene pi-

ške. Prijokale so h gospodarju, stare-
mu Rakarju, ker same jih je strah
noči in nočnih zverin, črne roke. Sti-
snili so se k Rakarjevi mami v po-
steljo, ker do jutra je še dolgo.

»Zveš me! Mrhovinarji! Straniščarji!«
robanti Rakarjev ati.

»Tiho bodi, da te kdo ne sliši!« trepa-
ta mama, stara ženica, h kateri se si-
skajo zapuščene, osamljene sinitke.

Okno pa je bilo odprto in...

»Bum! Bum! Odprite!«

Vsi se prestrašijo, srca zastanejo, sol-
ze pa so se že posušile. Ura bije pet in
punčke so omagale v jok.

Mama odpira vrata in trese se od
strahu. Opravka ima z zverinami, ki
streljajo nedolžne ljudi in jih pobija-
jo kot živali.

»Kje je stari?«

»Moj bog! Kaj hočete od njega?«

»Z nami gre! Banditi! Fanta ima v hrt-
bi in snahu! Rdečkar!«

Ata pa je zlezal s postelje, postavil se
je ob zid v sami srajci in spodnjih
hlačah... »Nikamor ne grem!« Dvignil
je roki in dejal: »Spostujte starost!«

»Sedemdeset let ima!« joka mama in
jokajo uboge sinitke.

»Napravi se hudič stari! Strpali te bo-
mo v lager, odkoder vodi pot samo
skozi dimnik, v nebo!«

»Nikamor ne grem! Tu me pobijte, če
sem vam kaj napravil!«

Oni pa so se zakadili vanj, ga podrli
na tla, zvezali roke k nogam, tako da
je neoglavljen obležal pred njimi. Mamu
so zapirli v šrambo.

»Svinjska golazen! Ve pa odprite oči

in glejte, kako se borimo za Kristusa
in kralja!«

Stisnile so se skupaj in sapa jim je
pošla.

Luč brli iz stropa in razsvetljuje grozo.

Janec, najslabši med njimi, je odpel
širok pas z železom na koncu. Zvil ga
je v dve gubi in pričel neumljeno
udrihati po atku...

»Za boga... za kralja!« Za oba je udri-
hal zverinsko. Zelezo je mrcvarilo
ubogega starčka. Razbilo mu je uho,
cefralo kožo.

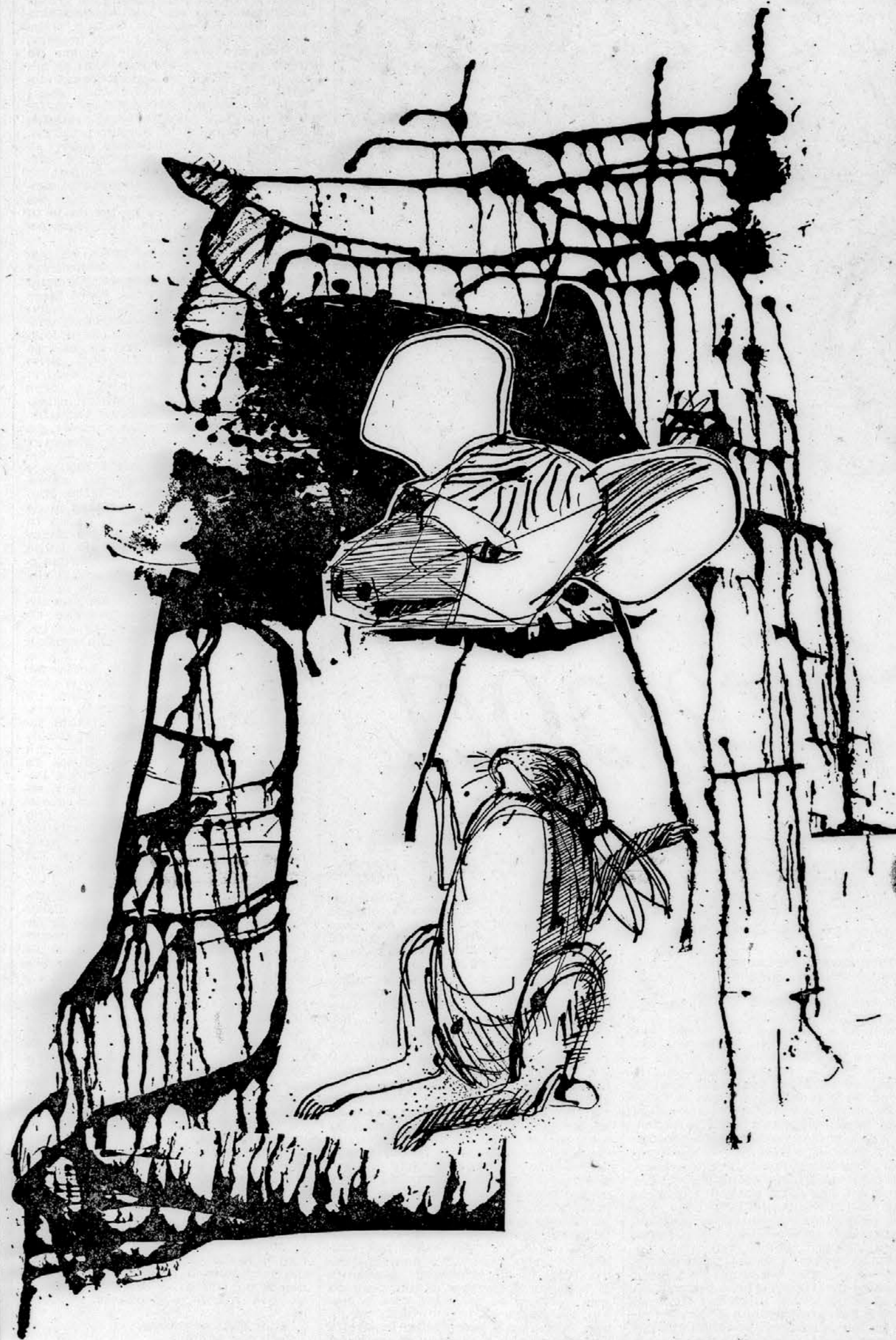
»Bum! Bum!«

Atek pa se zvije po tleh, kriči, kliče
na pomoč in duša uhaja iz njega. Ves
pretresen, krvav se je moral končno
po divjem plesu napraviti. Odpejali so
ga tja, odkoder ni bilo več poti nazaj.

Zunaj pa lep dan in na nebu sonce.

birago diop

zakaj hijene ne nesejo jajc

Birago Diop, senegalski pisatelj, sodi med najpomembnejše predstavnike tako imenovane »negroafriške« književnosti. Piše predvsem novele, pripovedke in basni. Izdal je več knjig svojih del, ki so napisana v francosčini. Včasih se Birago Diop predstavlja bralcem le kot »prevajalec izvirnih afriških del, čeprav je vse po vrsti sam napisal.

Zajec Lek je le nerad odšel iz svojega prebivališča, saj je bilo v njem prijetnejše kot zunaj. Zdelo se mu je, da ga je sonce dolgo spravljalo iz prebivališča in da je poslalo na savano kot svoje odposlanke slabotne žarke, ki so se sicer svetili, vendar pa niso mogli ogreti golih stezic. Lek je skakal po travi in si kmalu zmočil dlako prav do kože, toliko je še bilo rose.

Prihulil se je v peščeno luknjo, ki se mu je zdelo manj vlažna kot steza, ko je nad njegovo zasilno pribežališče legla senca. Zaslišal je nosiljač in — žal — dobro znan glas: »Ali si mirno preživel noč, stricek Lek?«

Tako ga je nagovorila hijena Buki, ki je prišla iz grma in ki je bržkone tokrat hotela biti zelo vljudna, tako da je prva pozdravila.

Vendar je bil tolikšen trud gotovo prehud za njeno naravo, zakaj ni dovolila, da bi ji Lek odgovoril na jutranji pozdrav z besedami »Mir s teboj«, ki jih je pričakovali od vsakega, ki zna vsaj malo živeti: zdravega, bolnega ali celo umirajočega.

Vprašala je s hripavim glasom, v katerem je bila za občutljiva, za kar preobčutljiva dolga in tanka Lepova ušesa rahla grožnja:

»Zakaj si se skril pred menoj?«

»Skril naj bi se pred teboj? Le zakaj naj bi bežal pred teboj, Buki?«

Lek je bolje kot kdorkoli drug vedel, da deset ali sedem razlogov, iz katerih so se on in njegovi povodci in zmerom izogibali Buki in družbe. Toda zaradi še zmerom hladnega sonca in še zmerom mokre trave, v kateri so ticala njegove šape, so bili Buki in zmerom preblizu njegovega hrbta. Tako si je mislil Lek. Zato je nadvse olikano vprašal, pri čemer je imenoval Buki s priimkom:

»Zakaj naj bi bežal pred teboj, N'Dur?« Nato je naglo pojasnil:

»Kratko in malo sem skočil iz luknje, kjer je še bolj mokro kot na robu sleze.«

»A tako!« je zanosljivo Buki. »Sredi gozda, iz katerega prihajam, je bilo še bolj vlažno, in zaradi nočnega mraza se mi je prehlad še poslabšal. Slušala sem, da jutranje mleko čisti glas. Tule v bližini je krava Nag in njeno vime je nabreklo kot meh. Ponoči je morala izgubiti telička in pastirja. Pojdi in delaj ji družbo za nekaj trenutkov, preden se vrne njen gospodar ali njen mali. Prišla se je bom od zadaj in srknila nekaj požirka.«

Zajec Lek je dobro vedel, s kom ima opravka. Dobro je tudi vedel, da je hijena Buki trnasta, kadar si česa zaželi ali kadar si kaj vtepe v glavo, in da bi potemtakem še zvečer stala poleg njega ter ga prosila za isto stvar kot ob zori. Odskakljaj je torej proti kravi Nag, ki se sicer ni veliko naučila ne doma ne v šoli, pa je vendar vedela, da bi ji mokra trava prav gotovo obležala v trebuhu, tako da je le sem ter tja pomutila kakšen šop trave, ki se je že posušil.

»Dober dan, Nag! Nekaj časa je že, kar sem te zagledal, toda trana je mokra in nisem mogel bliže ...«

Zajec Lek je sicer pričakoval kolikor toliko spodoben odgovor na svoj pozdrav, zaslišal pa je žalostno mukanje, krič bolečine, zaradi katerega se mu je nasršila ne samo napel mokra dlaka, marveč so se mu celo pridivigli dolgi uhlji.

Krava Nag se je zgrudila na zemljo, hijena Buki pa je planila nanjo ter ji prigriznila vrat.

Zajec Lek, ki ga je Buki le malo-klaj presenetila, je najprej pogledal hijeno, potem kravo Nag, ki se je že poslovila s tega sveta, naposled pa vznemirjeno rekel:

»Pa sva ob mleko!«

»Kakšno mleko neki! Kaj misliš, da še sesam? Oglej si raje vse to meso in vse te kosti! Prava pravcata gostija! No, pomagaj mi razkosati tole nerodo, da jo laže spravim na varno. Dobro poznam njenega pastir-

ja Malala Pula in nič me ne mika, da bi se znašla pred njim. Zlasti danes ne, ko je njegova varovanka tako rekoč mrzla.«

Lek ni mogel drugega, kot da je nezaželeni, nevarni in sploh neprijateljni družabnici pomagal razkosati žrtev. Naposled se je sonce le odločilo za večjo toploto, tako da so se celo največji zaspanci v savani začeli prebujati. Pretegovali so se ter glasno zehali po dolgem in prijetnem spancu. Lek si je moral izmisliti izgovor, da jo čimprej popiha, kajti slutil je, da bo kmalu konec miru.

»Nabral ti bom suhljadi,« je predlagal hijeni Buki.

»Surovo meso je slastnejše,« je menila Buki.

»Pri nas pa imamo raje pečeno,« ocvrto ali kuhano meso,« je zatrdil zajec Lek.

»Že mogoče. Vendar bom sama nabrala suhljadi,« je sklenila Buki, ki se je bala, da malega prijatelja ne pograbijo strah: saj bi ji navedzadnje še vso džunglo spravilo na glavo.

In šla je po suhljad.

Zajec Lek si je popolnoma upravičeno mislil, da je za zgodnje jutranje ure že dovolj doživel, in še zmerom ga je imelo, da bi jo popihal. Toda zajec že v najnežnejših dnevih vzgajajo tako, da jo morajo zagosti hijeni Buki, če le nanese priložnost. Zakaj po zajčji krvi se je širil neznanski strah pred hijeno, ki so ga rodovi miže sesali vase z materinim mlekom.

Lek je stresel z glavo, tako da so mu dolgi uhlji zamahadrali na vse strani. Za trenutek ga je celo minil strah, ki ga je bil pograbil, ko je stopil na stezo, in ki ga že dolgo ni mogel pregnati. Skočil je na stran, pogledal na levo in desno, potem pa — samo zato, da bi razgibal otrple noge — pohitel proti baobabu, katerega senca se je počasi bližala kupu mesa in kosti, kar je pač ostalo od krave Nag. Naredil je krog okoli baobaba, nato pa obstal, dvignil glavo in se namršil. V debelu je zagledal duplino. In ker ga ni baobaba, ki ne bi bil votel ...

Zajec Lek je zmetel v baobabovo duplino kose krave Nag: meso in kosti, parklje in kožo, čreva in drobovje. Z glavo pa tega ni storil. Do rogov jo je zakopal v zemljo, potem pa se sem zlezel v duplino.

»Lek! Hej Lek! Kje si, nesrečnik? Kaj si storil s kravo, katere kri si zdaj nesramne muhe nenastitno delijo!«

Hijena Buki je prišla z butaro dračja na hrbtu, tako ga je se kar opotekala in da je še bolj »vesela« tako povešeno zadnjico.

»Tukaj sva! Krava in jajc,« je z zamolklim glasom, ki je bil podooben bobnenju vojnega tamtama, odgovoril Lek.

»Kje tukaj?« je vprašala Buki in sukala gobec na levo in desno.

»Pod zemljo, ki se je odprla, ko si odšla, in ki je pogoltnila naju s kravo. Nič več ne vidim, kot konec njegove smrčka, kajti na srečo sem se je oklenil. Ko bi ne imela tako širokega rogovja, bi se oba že zdavnaj pogreznila v temni prepad.«

Lekov glas je grmel kot grom in plašil hijeno Buki, saj ni vedela, od kod prihaja. Vrgla je butaro s hrbta, se zasukala in zagledala kravine robove. Planila je nanje in jih potegnila k sebi. Vrglo jo je na zadnjico.

»Hm,« je rekla in se pobrala. »Vidim, da ima zemlja ostru zobe in velik trebuh. Lek! Hej Lek! Kje si, nesrečnik?«

»Tuuuuukaj ...!«

Mimo je prineslo noja Baniolija, ki mu je kar zvonilo v drobni glavi, zaradi mogočnega Lekovega glasu. Ko je zaslišal kričanje hijene Buki, ga je zaveda začela zanimati. Potresel je s perutnicami, s katerimi ni mogel nikdar leteti, potem pa je začel poplesavati kot kakšen ostareli rokoborec.

Hijena Buki mu je povedala, da je izgubila svojega mladeža družabnika zajca Leka.

»Lek! Hej Lek! Kje si?«

»Tuuuuukaj ...!«

»Morda sedi na veji,« je menil noj Banioli in dvignil drobno glavo.

»Ne,« je rekla hijena Buki. »Glas prihaja izpod zemlje. Lek! Hej Lek! Kje si?«

»Tuuuuukaj ...!«

Noj Banioli je odplesal k baobabu, zagledal je duplino in vtaknil vanjo svojo glavico.

»Recimo, da bi sprejeli. Torej, razpisana je služba in za njo sta dva prijavitelja. Prvi je član partije, drugi pa ni v partiji. Katerega bi sprejeli?«

»Prašanje ni težko,« sem odgovoril mirno, s smehljajem. »Sprejel bi tistega, ki ima več strokovnega znanja ...«

»Prebrisan, zelo prebrisan,« se je zasmejal X. »Toda recimo, da sta oba končala univerzo z odličnim uspehom ter da sta oba odlična strokovnjaka. No, kaj bi naredili v tem primeru? Katerega bi sprejeli? Člana partije ali onega, ki ni član?«

»Pomenil bi se s vsakim posebej ter nato sprejel tistega, ki bi bil videti bolj primern ...«

»Aha,« se je zarežal X. »Toda recimo, da bi bila oba primerna. Kaj bi naredili potlej?«

»Obrz se mi je zamračil. Živčno sem si prižgal cigareto.«

»Sprejel bi tistega, ki bi bil videti bolj simpatičen.«

»Recimo, da bi bila videti oba zelo simpatična.«

»Recimo,« sem odvrnil razdraženo.

»Recimo,« je prikimal X s posmehljivim nasmeškom.

»Veste kaj? Sprejel bi tistega, ki ima brke. Kaj pravite na to, ha?«

»Prebrisan, zelo prebrisan! Toda recimo, da bi imela oba prijavljena brke. Tako član partije kot oni, ki ni član. Kaj bi naredili potlej?«

»Povprašal bi ju, ali kateri od njiju govori sanskrt.«

»Recimo, da bi oba prijavljena govorila sanskrt kot svoj materni jezik.«

»Ali vas lahko nekaj vprašam?« mi je dejal X.

»Izvolite!« sem odvrnil.

»Recimo, da ste direktor nekega podjetja.«

»Tega ne bi sprejel.«

»Ali vas lahko nekaj vprašam?« mi je dejal X.

»Izvolite!« sem odvrnil.

»Recimo, da ste direktor nekega podjetja.«

»Tega ne bi sprejel.«

»Ali vas lahko nekaj vprašam?« mi je dejal X.

»Izvolite!« sem odvrnil.

»Recimo, da ste direktor nekega podjetja.«

»Tega ne bi sprejel.«

»Ali vas lahko nekaj vprašam?« mi je dejal X.

»Izvolite!« sem odvrnil.

»Recimo, da ste direktor nekega podjetja.«

»Tega ne bi sprejel.«

»Ali vas lahko nekaj vprašam?« mi je dejal X.

»Izvolite!« sem odvrnil.

»Recimo, da ste direktor nekega podjetja.«

»Tega ne bi sprejel.«

»Na dnu dupline je,« je zatrdil, ko se je vrnil k hijeni.

»Pa je tam tudi moja krava?«

»Kakšna krava?«

»Kaj te briga. Samo povej mi, ali sta v duplini Lek in krava.«

»Počakaj, da bolje pogledam.«

Noj Banioli je potisnil v duplino baobaba ne le svojo drobno glavo, marveč tudi doberšen del dolgega in golega vratu, ki je bil rdeč kot zadnjica opice Gole.

Toda zajec Lek, ki je bil slisal pogovor med nojem in hijeno, je medtem odtrgal z nestrannje strmi baobaba dolgo in gibko vlakno, naredil iz njega drseč voz. V zanko je ujel nojevo glavo, potem pa krepko potegnil.

»Oh, ljuba moja mati!« je zajčal noj Banioli. »Zadavil me boš, Lek! Nehaj! Prosim te ... tako bom še znesel jajce ... in razbilo se bo ... Nehaj! No ... pa se je zgodilo ... Buki, kakšno je jajce? Ali se je razbilo?«

»Seveda se je razbilo, da se bolj ne bi moglo,« je rekla Buki in pogoltno polizala beljak in rumenjaki iz lupine. »Razbilo se je, vendar pa ni šlo v nič. Potolaži se. Pri moji veri, da bi si večkrat rada privoščila kaj tako slastnega.«

Zajec Lek je slisal besede hijene Buki. Izpustil je noja ter rekel hijeni:

»Ampak, draga Buki, saj si bolj bedasta, kot se spodobijo. Tvoja jajca so veliko boljša od nojevih. No, res velja stara resnica, da je pri sosedu vse boljše.«

»Kakšna moja jajca neki? Pa ja ne neseam jajc,« je z grozo v srcu vprašala hijena Buki.

»Seveda jih, draga prijateljica, kot sploh vsi. Kot kokoš Ganar, kot žaba Mbot, kot kača Džan, kot riba Džen. Tudi ti neseš jajca. Saj mi ne boš rekla, da tega ne veš!«

Povem ti, stricek Lek, da tega nisem vedela.«

Takšna si, da me res ne moreš več presenetiti. Nikdar se ne ozreš. Vohas, brskaš, kopljesh, vsepovsod utikaš nos, samo tja ne, kamor bi bilo treba. Mislim, da ti je voh precej opešal.«

»Pa si kdaj jedel moja jajca?«

»Seveda sem jih! Pa ne le enkrat!«

»Ali jih dostikrat anesem?«

»Prav tolikokrat kot drugi, morda pa še večkrat,« je odgovoril zajec Lek.

»In kaj se zgodi z mojimi jajci?« je vprašala hijena Buki.

»Tisto, kar se je zgodilo z jajcem, ki ga je znesel Banioli. Zmerom prinese mimo kakšnega spretnega, ki požre jajce, ko obleži za teboj. Kako ne bi, ko pa so hijenja jajca vsem najbolj všeč. O tem vem marsikaj. Nikomur ne gre v glavo, da imaš raje mrhovino. Vsi menijo, da je 'o tvoja velika slabost.«

»Ali so moja jajca prav tako slastna kot Baniolijeva?« je še vprašala hijena Buki.

»Rekel sem ti, da jih ni mogoče primerjati z drugimi!«

Buki je bila tako rekoč prepričana, vendar se je obrnila na noja Baniolija, čigar klavna pamet je bila vendar splošno razpita.

»Ali si kdaj videl kakšno moje jajce?«

Banioli ni hotel biti neumnejši od drugih. In ker je zajec Lek, ki je vse vedel, rekel, da vsi vedo, da hijena Buki nese jajca, je mirno odgovoril:

»Seveda sem ga videl!«

»Kako žalostno, da ga nisem še nikdar poskusila!« je potarnala hijena Buki.

»Drži!« je sočutno pritrdil zajec Lek. »Toda samo od tebe je odvisno. Lahko ga takoj poskusiš. Pridi k baobabu, kjer je prejela stal Banioli. Pomoli glavo v duplino. Stisni le bom za vrat, pa boš videla. Lahko bova novilo, kolikor jajc si boš zaželela. Vendar mi moraš objavit, da mi boš dovolila oditi te dupline, ko boš nehala nesti.«

»Objubim ti.«

In hijena Buki je vtaknila glavo v duplino.

Med pogovorom je zajec Lek spletel iz vlaknen močno vrvi, naredil zanko, ki je bila veliko močnejša od tiste, ki jo je bil nataknil na goli vrat noja Baniolija.

Nataknil je zanko čez smrkljivi gobec, končasta ušesa in jo zategnil okoli vratu hijene Buki, da ji je vzelo sapo.

Buki ni nikdar znesla 'ajca.

Hijene ne bodo nikdar nesele jajc.

Ilustriral Stane Hrovatič

lászló tabi

pripravljajo
napet
film

LÁSZLÓ TABI, danes eno najbolj znanih šaljih peres na Madžarskem, se je rodil v Budimpešti leta 1910. Pa maturi je delal najprej kot uradnik, kmalu nato pa je stopil v vrste športnih novinarjev. Pisati je začel že pred vojno, takoj po njej, že na pomlad 1945 pa je postal urednik madžarskega satiričnega tednika Lúdas Matyi, kar je še danes. Tabi je svojo prvo zbirko humoresk izdal šele leta 1954, od takrat pa je izšla že cela vrsta njegovih del. Piše tudi veseloigre in televizijske komedije.

1. »Imam temo za film, če bi me izvolili poslušati, dragi mojster ...«

»Tega ne utegnem, mladi prijatelj, toda če zadevo napišete, jo bom rade volje prebral.«

»Frosim lepo. Napisal jo bom in prinesel.«

»Dobro. Povejte mi samo še to, kdo se slači v tem filmu!«

»Slači?«

»Le kaj se čudite? Mar ne razumete? Kdo se slači v njem, sem vas vprašal. Kakšna ženska in zakaj?«

»Zaenkrat se v njem ne slači nihče. Zgodba tudi sicer ...«

»Čakajte, dragi prijatelj! Jaz bi rad samo požel uspeh. Tega pa dandanes ni mogoče brez slačenja.«

»Mar se mora slačiti ženska?«

»Seveda! Lahko je dekle, lahko mati, lahko mlada mamica, to mi je vseeno. Iz kakršnega koli razloga se mora pač slači, po možnosti celo večkrat. Ali prostovoljno ali pa jo slečejo, to je včasih celo boljše.«

»Toda moja tema za film prikazuje ženske, ki ...«

»Veliko imam dela, ne zamerite! Pa saj sva se tudi sicer domenila, da boste temo predložili v pisni obliki.«

»Dobro. Ze jutri vam jo prinesem.«

2. »Prebral sem. Kolosalno!«

»Kajne? Čeprav se nihče ne slači.«

»Ste mar znoreli? Kako, da se nihče ne slači? Pa saj prav to je genialno, da se vsi slačijo. Mar niste opazili tega?«

»Oprostite, tu mora biti kakšna pomota ...«

»Kakšna pomota? Mar ne govoriva o filmski noveli z naslovom Sedmerica proti Himalaji?«

»Kako da ne!«

»Kolosalno! Tudi osnovna ideja. Sedem peštanskih žensk, deklet in žena se enodušno odloči za to, da splezajo na Himalajo.«

»Da. Toda zakaj?«

»Ce sem prav razumel, zato, ker sodijo, da so danes ženske samo še formalno enakopravne. Hočejo dokazati, da ...«

»Tako je. Toda čemu bi se pri tem morale slačiti? Saj v zgodbi ni moških ...«

»V zgodbi jih ni. Prav to je kolosalno! So pa v dvorani! Prav to, da se ženske slačijo za gledalce, je dobro. Striptiz, ki je v krvi!«

»Da, da, toda čemu bi se slačile?«

»Povejte, ste mar znoreli? Pravite, kaj! Saj vendar med tem, ko plezajo gor na Himalajo in se bojuje za siherni meter, postaja čedalje bolj vroče in se zavoljo tega slačijo. Ko pridejo blizu vrha, imajo na sebi le še kombinize. In ko pridejo na vrh, da bi nanj zapile madžarsko zastavo, so samo še v bikinih. Nekateri niti teh nimajo več na sebi, toda te gledalce obračajo hrbet. Kolosalno!«

»Toda prosim vas, mojster! Čim višje pridejo ženske na Himalajo, tem bolj je mrzlo. Torej se ne slačijo, marveč nasprotno — oblačijo se. Ko prispejo do vrha, so že povsem zavite v oblačila.«

»Je mar to res? Je proti vrhu res vse bolj hladno?«

»Pa seveda. Je pri tem kaj narobe?«

»Pa še kako! Toda veste kaj? Če je navzgor čedalje bolj hladno, je navzdol čedalje topleje. Ženske torej ne

bodo plezale na Himalajo, marveč se bodo spuščale z nje. In ko prispejo dol, bodo v bikinih. Napišite znova v tem smislu. Je v redu?«

»Prosim. Toda kaj bo z osnovno idejo?«

»Ta lahko ostane takšna, kot je bila.«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«

»Recimo ...«